

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YENİLEŞME DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ YABANCI ELÇİLİK -
KONSOLOSLUKLARIN TERCÜMANLIKLARI VE FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda Nur YAVUZASLAN

EYLÜL - 2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YENİLEŞME DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ YABANCI ELÇİLİK -
KONSOLOSLUKLARIN TERCÜMANLIKLARI VE FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda Nur YAVUZASLAN

ORCID:

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

EYLÜL - 2025

TRABZON

ONAY

Eda Nur YAVUZASLAN tarafından hazırlanan “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devleti'ndeki Yabancı Elçilik - Konsoloslukların Tercümanlıkları ve Faaliyetleri” adlı bu Çalışma 27.10.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☐	☐	
Doç. Dr. Zeynep İNAN ALİYAZICIOĞLU	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Eda Nur YAVUZASLAN

27.10.2025

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin tarihsel gelişim süreci, çeşitli siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümlerle şekillenmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında yaşanan Batılılaşma süreci, Osmanlı'nın dış ilişkilerinde önemli değişikliklere yol açmış ve bu değişikliklerin en belirgin örneklerinden biri, Osmanlı'daki yabancı elçilik ve konsoloslukların sayısının artması ve diplomatik ilişkilerin yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin dışarıya açılımı ve Batılı devletlerle ilişkileri, yalnızca hükümetlerin düzeyinde değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal düzeyde de büyük bir dönüşüm geçirmiştir.

Söz konusu tez, Yenileşme Dönemi Osmanlı Devleti'nde önemli bir role sahip olan yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanlarının tarihsel gelişimini, Osmanlı bürokrasisindeki konumlarını, çalışma koşullarını ve sosyal statülerini incelemektedir. Tercümanlık mesleği, yalnızca dil bilen bireylerin ötesine geçerek, devletler arası ilişkilerde kritik bir işlevi yerine getiren, diplomatik müzakerelerin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Çalışmada tercümanlık mesleğinin eski çağlardan itibaren Osmanlı Devleti'ne kadar olan gelişimi, Osmanlı Devleti nezdindeki yabancı elçilik ve konsolosluklarda görev yapan tercümanların, devletin dış ilişkilerinde nasıl bir rol üstlendikleri, diplomatik misyonlar açısından ne denli önemli bir konumda oldukları, tercümanların yetişme süreçleri, eğitim aldıkları okullar ve Pera'da yaşayan ünlü dragoman ailelerinin tarihleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda, Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı elçi ve konsoloslukların berathlı tercümanlarına dair daha derin bir perspektifle bakılması hedeflenmiştir. Özellikle, Osmanlı'nın dış siyaseti ve diplomasi tarihindeki tercümanların yerini ve önemini ortaya koyarak, dönemin kültürel ve toplumsal yapısına ışık tutmak amaçlanmıştır.

Tezimi hazırlarken, başta değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmed Alaaddin YALÇINKAYA olmak üzere, bu süreçte bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY, Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN ve tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmamın şekillenmesinde emeği geçen ve bana motive kaynağı olan oda arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Deniz ÇOLAK ve Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp YILMAZ'a şükranlarımı sunarım. Son olarak bu süreçte her daim beni destekleyen, maddi ve manevi olarak yanımda yer alan aileme minnettarım.

Eylül, 2025

Eda Nur YAVUZASLAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X

GİRİŞ	1-5
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TERCÜMANLIK TARİHİ VE OSMANLILARDA DRAGOMANLAR.....	6-24
1.1. Çeviri İhtiyacının Doğuşu: İlk Çeviri Faaliyetleri	6
1.2. İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri.....	9
1.3. Batı’da Çeviri Faaliyetleri.....	12
1.4. Osmanlı’da Tercümanlığın Doğuşu	14
1.4.1. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı	16
1.4.1.1. Fenerli Aileler.....	19
1.4.1.2. Bab-ı Âli Tercüme Odası.....	21
1.4.2. Eyalet Tercümanlığı.....	22
1.4.3. Askeri ve Eğitim Müesseselerde Kullanılan Tercümanlar.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ’NDE YABANCI ELÇİLİKLER, KONSOLOSLUKLAR VE TERCÜMANLARI.....	25-64
2.1. Elçiler, Balyoslar ve Konsoloslar.....	25
2.1.1. Elçi	25
2.1.1.1. Balyos	29
2.1.2. Konsolos	30
2.2. Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Bulunan Tercümanların Faaliyetleri.....	31
2.2.1. Beratlı Tercümanlar ve Fahri Tercümanlar.....	34

2.2.2. Tercümanlara Verilen Nişanlar ve Hediyeler	39
2.2.3. Tercümanların Maaşları ve Harcırahları	42
2.2.4. Tercümanların Kıyafetleri.....	45
2.3. Osmanlı Devleti Nezdindeki Venedik, Fransa ve İngiltere Elçilikleri, Konsoloslukları ve Tercümanları.....	48
2.3.1. İstanbul’da İlk İkamet Elçiliği Olarak Venedik Balyosu, Osmanlı Topraklarındaki Konsoloslukları ve Tercümanları.....	50
2.3.2. Fransız Elçiliği, Konsoloslukları ve Tercümanları	55
2.3.3. İngiltere Elçiliği, Konsoloslukları ve Tercümanları.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİL OĞLANLARI VE PERA’NIN DRAGOMAN AİLELERİ	65-96
3.1. Elçilik ve Konsolosluk Maiyetinde Bulunan Tercümanların Eğitimi ve İstihdamı	65
3.1.1. Venedik Dil Oğlanları Okulu.....	66
3.1.2. Fransa Dil Oğlanları Okulu.....	68
3.1.3. İngiltere Dil Oğlanları Okulu.....	70
3.2. Pera’nın Diplomatik Merkez Olarak Rolü	72
3.2.1. Pera’nın Cemaatleri ve Başkanları.....	72
3.2.2. Pera’da İkamet Eden Tercüman Eşlerinin ve Çocuklarının Rollerini.....	74
3.3. Ünlü Dragoman Ailelerinin Tarihi.....	76
3.3.1. Pisani Ailesi	76
3.3.2. Fonton Ailesi.....	79
3.3.3. Fornetti Ailesi	84
3.3.4. Testa Ailesi	88
3.3.5. Chabert Ailesi	90
3.3.6. Deval Ailesi	92
3.3.7. Dantan Ailesi	94
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	97
KAYNAKÇA	100
EKLER.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Yenileşme Dönemi, Batı ile ilişkilerin yoğunlaştığı ve diplomasi mekanizmasının yeniden şekillendiği bir süreçtir. Bu dönemde yabancı elçilik ve konsolosluklarda görev yapan beratlı tercümanlar (dragomanlar), sadece çeviri faaliyetleriyle değil, aynı zamanda diplomatik müzakereler, istihbarat çalışmaları ve ticari bağlantılarla da Osmanlı-Batı ilişkilerinde önemli roller üstlenmiştir.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde görev yapan yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanlarının konumlarını, çalışma koşullarını, aldıkları maaşları ve beratların kendilerine sağladığı imtiyazları incelemektedir. Beratlı tercümanlar, vergi muafiyetleri, hukuki dokunulmazlıklar ve yüksek gelir gibi ayrıcalıklara sahip olup, genellikle Osmanlı toplumunda saygın bir statü elde etmişlerdir. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı toprakları nezdinde bulunan yabancı devletlerin Elçilik ve Konsolosluklarında görev yapan beratlı tercümanların sayısı artmış, bu kişiler diplomasi sahnesinde etkili aktörler haline gelmiştir. Arşiv kaynaklarına dayanarak, bu dönemde yabancı devletler adına çalışan beratlı tercümanların isimleri ve sayıları tespit edilmiştir. Ayrıca tezde, tercümanların yetiştirilme süreçleri ve eğitim aldıkları okullar da ele alınmaktadır. Fransızca, İtalyanca, Grekçe, Türkçe ve diğer dillerde yetkin olmaları beklenen tercümanlar, genellikle yabancı okullarda ya da özel hocalardan eğitim alarak yetiştirilmiştir. Özellikle İstanbul'un diplomasi merkezi sayılan Pera bölgesi, köklü tercüman ailelerinin yetiştiği bir merkez olmuştur. Bu aileler, nesiller boyunca Osmanlı diplomasisine hizmet vermiş, birçok tercüman yetiştirmiş ve elçiliklerde önemli görevler üstlenmiştir. Tezde, Pera'nın ünlü tercüman aileleri ve bu ailelerin Osmanlı diplomasisine kazandırdığı tercüman sayıları detaylı olarak ele alınmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, beratlı tercümanların Osmanlı diplomasi mekanizmasındaki etkisini ve Batılı devletlerle ilişkilerde oynadıkları rolü ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, tercümanların sadece çevirmen olarak değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerini yönlendiren, bürokratik yapının içinde söz sahibi olan ve uluslararası arenada önemli bir konum elde eden aktörler olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Beratlı tercümanlar, Diplomasi, Elçilikler, Pera

ABSTRACT

The Reform Period of the Ottoman Empire was a time when relations with the West intensified, and the diplomatic mechanism underwent significant changes. During this period, foreign embassies and consulates interpreter (dragomans) played crucial roles not only in translation activities but also in diplomatic negotiations, intelligence work, and commercial connections, becoming key players in Ottoman-Western relations.

This study examines the position, working conditions, salaries, and privileges granted to foreign embassies and consulates interpreter in the Ottoman Empire. Dragomans, who enjoyed advantages such as tax exemptions, legal immunities, and high incomes, generally held a respected status in Ottoman society. Particularly towards the end of the 18th century, the number of dragomans working in the Ottoman lands and foreign states increased, and these individuals became influential figures in diplomacy. Based on archival sources, the names and numbers of dragomans working for foreign states during this period have been identified. Additionally, the study also explores the training and educational institutions of these interpreter. Interpreters were expected to be proficient in languages such as French, Italian, Greek, Ottoman Turkish, and others, and were often trained in foreign schools or by private tutors. Especially in the diplomatic center of Istanbul, the Pera district, several prominent translator families emerged. These families served the Ottoman diplomacy for generations, producing many interpreter who held significant roles in embassies. The study provides detailed insights into the famous interpreter families of Pera and the number of interpreter they contributed to Ottoman diplomacy.

In this context, the study highlights the impact of dragomans on the Ottoman diplomatic mechanism and their role in shaping relations with Western states. The findings demonstrate that these interpreter were not just language intermediaries, but also influential actors who guided Ottoman diplomatic relations, held significant positions within the bureaucratic structure, and gained an important status in the international arena.

Keywords: Ottoman Empire, Beratli Dragomans, Diplomacy, Embassies, Pera

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	XVIII. Yüzyılda Yabancı Devletler ve Tercüman Sayıları	34
2	XVIII. Yüzyıl Sonunda Diğer Devletlerin Tercümanları ve Hizmetkarları	35
3	Osmanlı Devleti Nezdinde Olan Tercümanlara İhsan Buyrulacak Nişanlar	41
4	XVIII. Yüzyıl Sonunda Venedik Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları	53
5	1758 Yılında Venedikli Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları.....	53
6	Venedik Balyosu ile Konsoloslarının 1774-1791 Yılları Arasında Atanan Beratlı Tercümanları.....	54
7	XVIII. Yüzyılda Haleb ve Balyabadra’da Bulunan Venedik Konsoloslarının Tercümanları.....	54
8	XVIII. Yüzyıl Sonunda Fransa Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları.....	55
9	1758 Yılında Fransalı Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları.....	56
10	XVIII. Yüzyılın Sonunda İstanbul’da Bulunan Tercümanlar ve Berat Verilme Tarihleri	57
11	XVIII. Yüzyılın Sonunda Taşrada Bulunan Tercümanlar ve Berat Verilme Tarihleri	57
12	XVIII. Yüzyıl Sonunda İngiltere Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları	61
13	1758 Tarihinde İngiltereli Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları	62
14	İngiltere’nin İstanbul’daki Elçiliğinde Bulunan Beratlı Tercümanları.....	62
15	İngiltere’nin Taşradaki Konsolosluk Yanında Bulunan Tercümanları.....	62

KISALTMALAR LİSTESİ

A.{DVNSDVE.d	: Bab-ı Asafl Düvel-i Ecnebiye Defterleri
A.}DVN	: Sadaret Divan Kalemı
A.}DVN.MHM	: Sadaret Mühimme Evrakı
A.}MKT	: Sadaret Mektubi Kalemı
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AE. SABH. I	: Ali Emiri Sultan I. Abdülhamid
AE. SMST. III	: Ali Emiri Sultan III. Mustafa
AE. SSLM. III	: Ali Emiri Sultan III. Selim
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.AS	: Cevdet Askeriye
C.BH	: Cevdet Bahriye
C.DH	: Cevdet Dahiliye
C.HR	: Cevdet Hariciye
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EI	: Encyclopedia of Islam
H	: Hicri
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemı
HR.TH	: Hariciye Nezareti Tahrirat
İ.DH	: İrade Dahiliye
İ.HR	: İrade Hariciye
İA	: MEB İslam Ansiklopedisi
M	: Miladi
MB.İ	: Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri
MÖ	: Milattan Önce
Nr.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi

PLK.p	: Plan-Proje-Kroki Plan-Projeler
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Vesaire

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı ve Sınırları

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanları, diplomatik tarih açısından önemli bir konudur; bu çalışma, söz konusu tercümanların rolleri, görevleri ve toplumsal konumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle, bu tercümanların devletler arası ilişkilerdeki işlevlerini, aldıkları eğitimleri, meslekleriyle kazandıkları imtiyazları, çalışma koşullarını, maaşlarını ve Osmanlı Arşivleri'ndeki belgeler aracılığıyla kimliklerini gözler önüne sermek hedeflenmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı'da tercümanlık mesleğinin kültürel, diplomatik ve ticari alandaki etkilerini incelemek de tezin önemli amaçlarından biridir. Ayrıca, Levanten tercüman ailelerinin Osmanlı'daki sosyal ve diplomatik ilişkilerdeki katkıları, "*Dil Oğlanları Okulu*"nun tercüman yetiştirme süreci de çalışmanın kapsamı içindedir. Her tezde olduğu gibi bu çalışmada da bir sınırlandırma söz konusudur. Her ne kadar "*Yenileşme Dönemi*" adı altında XVIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısının birinci çeyreğine kadar olan tercümanlar verilmeye çalışılmış olsa da bazı durumlarda bu tarihlerin dışına çıkılmış ve birtakım örnekler verilmek durumunda kalınmıştır. Ayrıca, diplomatik münasebette bulunulan devletlerin çokluğu sebebiyle, bu çalışmada özellikle Venedik, Fransa ve İngiltere olmak üzere üç devletin tercümanları üzerinde durulmuştur. Bir diğer sınırlandırma ise, söz konusu devletler için faaliyet gösteren tüm Levanten aileler yerine, yalnızca belirli ailelerin tarihçelerinin tez içerisinde başlıklar hâlinde ele alınmasıdır. Kuşkusuz bu çalışma, ilgili konuda yapılan araştırmaların ne ilki ne de sonuncusudur. Dönemin kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği sebebiyle konu, farklı araştırmalarda çeşitli açılardan ele alınmış ve ele alınmaya devam etmektedir.

Söz konusu çalışma üç ana bölümden oluşmakta olup, her bir bölümün tek başına müstakil bir araştırmanın ana konusunu oluşturabilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, konunun daha anlaşılır bir biçimde ortaya konması amacıyla, Osmanlı Devleti'nde görev yapan tercümanların tarihsel süreç içerisindeki konumları, çalışma şartları ve diplomatik ilişkileri karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Ayrıca, tezde kullanılan Fransızca kaynakların çevirisi danışman hocamın rehberliğinde gerçekleştirilmiş; tablolar ise tarafımdan, bazı kısımlarda hocamın yönlendirmeleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Diplomasi, insanlık tarihinin en eski ve önemli kurumlarından biri olarak, devletler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diplomasinin ortaya çıkışıyla birlikte, farklı dillerin ve kültürlerin etkileşimi artmış ve bu da tercümanlık mesleğinin

ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Tercümanlar, farklı dil ve kültürler arasındaki köprüler olarak, diplomatik ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlayan önemli figürler haline gelmiştir. Tercümanlık, insanlık tarihinin en eski mesleklerinden biri olup, dil engellerini aşmak ve farklı kültürler arasında iletişimi sağlamak adına her dönemde büyük bir öneme sahip olmuştur. Özellikle eski çağlardan itibaren medeniyetler arası ilişkilerin artmasıyla, tercümanlık kurumu hem ticaretin hem de diplomatik ilişkilerin sürekliliğini sağlamak için kritik bir rol üstlenmiş, Antik çağlardan itibaren, Ortaçağ boyunca farklı kültürlerin ve uygarlıkların karşılaştığı ve etkileşimde bulunduğu her dönemde, tercümanlar farklı dillerde uzmanlıklarıyla bu etkileşimleri kolaylaştırmışlardır.

Tezin Bölümleri

Tezin birinci bölümünde diplomasinin ortaya çıkışı ile kurumsallaşmış bir tercümanlık mesleğini tanıtmaya amacı güdülmüştür. Söz konusu tercümanlar hakkında bilgiler eski çağlardan Osmanlı Devleti'ne kadar olan süreyi kapsamaktadır. Avrupa'da diplomasi, özellikle Ortaçağ'dan itibaren devletlerarası ilişkilerde önemli bir araç olarak ortaya çıkmış ve zamanla modern diplomasi sistemlerinin temelleri atılmıştır. Bu süreçte tercümanlar, devletler arasında yapılan anlaşmalarda, elçiliklerde ve çeşitli resmi görüşmelerde kritik bir rol oynamışlardır. Ortaçağ'da, Avrupa'nın farklı dillerindeki metinler ve yazışmalar, tercümanlar aracılığıyla çözülmüş, anlaşmaların doğru bir şekilde yapılabilmesi için tercümanlar elzem hale gelmiştir. İslam dünyasında ise diplomasi ve tercümanlık, özellikle İslam'ın yayılmaya başladığı dönemde büyük bir önem kazanmıştır. İslam'ın, farklı kültürler ve halklarla kurduğu ilişkilerde, dil engellerini aşabilmek için tercümanlık mesleği hızla gelişmiş ve devletler arası ilişkilerde aktif bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti hem Batı dünyasıyla hem de Doğu'daki diğer İslam devletleriyle gerçekleştirdiği diplomatik ilişkilerde tercümanları etkili bir şekilde kullanmış, bu alandaki yetkinlikleriyle tarihte önemli bir yer edinmiştir.

İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti'nin, farklı etnik ve kültürel grupların bir arada yaşadığı çok uluslu bir imparatorluk olarak, tercümanlık kurumunun en yoğun şekilde işlediği devletlerden biri olduğu hem de içteki etnik çeşitlilik hem dışarıdaki diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin tercümanlık kurumunun gelişimine katkı sağlamış, bu kurum zamanla hem resmi bürokrasinin hem de gündelik yaşamın önemli bir parçası haline geldiği göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki tercümanlık, sadece dil bilme yeteneğiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda diplomatik ilişkilerdeki aracılık, kültürel mübadeleler ve ticaretin kolaylaştırılması gibi önemli işlevleri de üstlenmiştir. Osmanlı topraklarında yerleşik yabancı elçilikler ve konsolosluklar, Osmanlı Devlet adamları ile sürekli iletişim halinde olmak zorundaydılar. Bu noktada tercümanlar, yabancı diplomatlarla Osmanlı hükümeti arasında dil engelini aşan birer köprü işlevi görmüşlerdir. Özellikle diplomatik yazışmalar ve görüşmelerde, tercümanların bazı istisnaların haricinde sağladığı doğru ve güvenilir çeviriler, anlaşmazlıkların önüne geçilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Osmanlı

Devleti'nin önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunması, dış ticaretin önemli bir yer tutmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, tercümanlar sadece diplomatik alanda değil, ticaret ilişkilerinde de kritik bir rol oynamışlardır. Tercümanlar, özellikle yabancı tüccarlarla yapılan anlaşmalar ve ticaret müzakerelerinde, kültürel farklılıkları ve dil engellerini aşarak, her iki tarafın çıkarlarını gözetten bir ortam sağlamışlardır. Osmanlılardaki tercümanlar, sadece hükümetin ve diplomatik misyonların değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin de merkezinde yer almışlardır. Batı'dan gelen bilim, edebiyat ve felsefe eserlerinin Türkçe 'ye tercüme edilmesinde tercümanlar önemli bir rol oynamıştır. İstanbul'da bulunan Dil Oğlanları Okulu'nda tercümanlık mesleğini yapmak için yetişen gençler, mezun olabilmek için genellikle bir eseri çevirmeleri veya bir eser yazmaları gerekmektedir. Bunların başında da Charles Fonton'un¹ dil oğlanıyken yazdığı kitap gelmektedir. Bu örnek gibi etmenler hem kültürel birikimin artmasına hem de Osmanlı toplumunun entelektüel anlamda daha geniş bir perspektife sahip olmasına katkı sağlamıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünü oluşturan Levanten Tercüman Aileleri ise, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde önemli bir rol oynamışlardır. Bu aileler, hem yerel halk ile Avrupa arasındaki dil engelini aşan hem de çeşitli kültürler ve ideolojiler arasında köprü kuran önemli araçlar olarak faaliyet göstermiştir. Bu ailelerin üyeleri, genellikle yabancı dillerde yetkin olan ve Osmanlı Devleti ile Batılı ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerde aracılık yapan tercümanlar olarak görev almışlardır. Osmanlı'da Levantenlerin ortaya çıkışı, özellikle Batılı devletlerle artan diplomatik ilişkiler ve ticaretin gelişmesi ile paralel bir süreçtir. Tercümanlık, bu ailelerin kültürel, sosyal ve ekonomik başarılarını pekiştiren bir meslek halini almış, zamanla bu aileler Osmanlı'daki yönetim ve toplum yapısında köklü bir yer edinmişlerdir. Levanten Tercüman ailelerinin yanı sıra, bu dilsel yetkinliği kazandıran kurumlardan biri de "*Dil Oğlanları Okulu*"dur. Osmanlı'da özellikle Batılı dillerde eğitim veren bu okullar, devletin diplomatik ve ticari ilişkilerinde önemli bir işlevi yerine getiren tercümanların yetiştiği kurumlardan biriydi. Dil Oğlanları Okulu, genellikle yabancı dillerde yetkin, Osmanlı'nın bürokratik yapısına entegre olabilen, Batı kültürüne hâkim gençleri yetiştiren bir eğitim sistemi olarak öne çıkmıştır. Bu okulda eğitim gören öğrenciler, yalnızca dil bilgisi değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi anlayışlar açısından da donanımlı hale gelerek, Batılı devletlerle olan ilişkilerde aracılık yapacak olan önemli diplomatik aktörler haline gelmişlerdir.

Literatürde, "*Tercüman*" veya "*Dragoman*" kavramları çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nde tercümanların görevleri ve önemi üzerine pek çok değerli çalışma yapılmıştır. Yabancı literatüre bakıldığında, Encyclopaedia Britannica'daki "*Dragoman*" maddesinde kelimenin etimolojik kökenine inilerek, özellikle Orta Doğu ve Akdeniz bölgesinde diplomatik ve ticari ilişkilerde oynadığı rolü açıklanmıştır.² Bu madde, dragomanların çoğunlukla Arapça, Türkçe, Farsça gibi Doğu dillerinin yanı sıra Batı dillerine de hâkim olduklarını ve arabulucu görevleri üstlendiklerini vurgular.

¹ Charles Fonton, **18. Yüzyılda Türk Müziği**, Pan Yayıncılık, (çev. Cem Bahadır), İstanbul 1987.

² "Dragoman", **Encyclopædia Britannica** içinde, 8, Cambridge University Press, Cambridge 1910, ss. 456-466.

Bunun devamı olarak, J.H Kramers'ın EI'deki “*Tredjuman*” maddesi, terimin İslami literatürdeki kullanımına ışık tutmuş, kelimenin Arapça “*tercümân*” kökünden geldiğini ve İslam dünyasında diplomatik tercümanlık görevine dair genel bir çerçeve çizmiştir.³ Türkçe literatürde ise, Mahmut Şakiroğlu⁴, Nebi Bozkurt⁵ ve Cengiz Orhonlu⁶ gibi araştırmacılar, “Tercüman” kavramı üzerine müstakil maddeler ve makaleler yayımlamışlardır. Şakiroğlu, özellikle Osmanlı dönemindeki tercümanların hukuki statüsü ve protokol içindeki yerleri üzerinde durmuştur. Bozkurt, tercümanların diploması ve hukuki anlaşmazlıklardaki rollerini detaylandırmış, özellikle şer‘î mahkemelerde görev alan tercümanlara dikkat çekmiştir. Cengiz Orhonlu ise tercümanların hem Babiâli hem de yabancı elçiliklerdeki fonksiyonlarını ve XVII.-XVIII. yüzyılda artan önemlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Osmanlı Devleti'nde bulunan tercümanlar, genellikle Osmanlı için çalışan ve Babiâli'nin bünyesinde bulunan ile Osmanlı nezdindeki yabancı elçilik ve konsolosluklarda beratlı olarak çalışan tercümanlar şeklinde değerlendirilebilir. Babiâli tercümanları hakkında en geniş çaplı çalışmayı Sezai Balcı yapmıştır. *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası* adlı tezi ile Balcı'nın çalışması, tercümanların nasıl seçildiği, hangi dillerin öğretildiği, devlet nezdinde nasıl bir kariyer yolu izledikleri gibi detaylı bilgiler sunmaktadır.⁷ Beratlı tercümanlar hakkında ise Kemal Çiçek⁸ ve Kenan İnan⁹ çeşitli makalelerinde, beratlı tercümanların hukukî statüsünü, sağladıkları imtiyazları ve zaman zaman bu imtiyazların Osmanlı Devleti için nasıl bir diplomatik problem hâline geldiğini anlatmışlardır. Alexander H. De Groot beratlı tercümanların ekonomik ve sosyal konumlarını incelerken, Batı Avrupa devletleri ile olan ilişkilerde tercümanların oynadığı role odaklanmıştır.¹⁰ Uygur Kocabaşoğlu tercümanları, İngiliz konsolosluk teşkilatının hem bir “ara kademe bürokrati” hem de “sosyal ve diplomatik aracıları” olarak ele alır ve onların Osmanlı'daki İngiliz varlığının görünmeyen ama etkili bir parçası olduklarını gösterir.¹¹ Bernard Lewis beratlı tercümanları Osmanlı'nın Batı ile temasındaki “ara kademe” olarak tanımlamış, kültürel çeviri

³ J. H. Kramers, “Terdjuman”, EI içinde, ed. M. Th. Houtsma, A. J. Wensinck, H. A. R. Gibb, W. Heffening, E. Levi-Provençal, V. IV, S-Z, Brill, Leyden 1934, ss. 725-726.

⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, “Tercüman”, DİA içinde, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 490-492.

⁵ Nebi Bozkurt, “Tercüman”, DİA içinde, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 489-490.

⁶ Cengiz Orhonlu, “Tercüman”, İA içinde, 12 (1), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, ss. 175-181.

⁷ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

⁸ Kemal Çiçek, “Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, *Tarih ve Toplum*, 25 (146), 1996, ss. 17-23.

⁹ Kenan İnan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, *Tarih ve Toplum*, (154), Ekim 1996, ss. 196-201.

¹⁰ Alexander H. De Groot, “Dragomans' Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829”, *Friends and Rivals in the East Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, BRILL, ed. Alexander H. De Groot, Maurits van den Boogert, Leiden 2000, ss. 223-246.

¹¹ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

rolüne dikkat çekmiştir.¹² Maurits H. Van Den Boogert ise *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar* adlı eserinde, tercümanların kapitülasyon hukuku bağlamındaki önemine işaret etmiştir.¹³ Ayrıca Pera’da bulunan ve adları birçok yabancı devlet elçiliğinde tanınan Levanten tercümanlar hakkında ise en fazla bilgiyi Marie de Testa ve Antoine Gautier vermiştir.¹⁴ *Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane* adlı eserlerinde bu tercümanların hem sosyal yaşamlarını hem de diplomatik faaliyetlerini detaylı şekilde aktarmışlardır. Rinaldo Marmara Pera’daki Katolik Levanten cemaatleriyle bağlantılı tercümanlar üzerine özgün belgeler sunmaktayken¹⁵, Cristian Luca¹⁶, Frank Castiglione¹⁷ ve Volkan Dökmeci¹⁸ ise Levantenlerin Osmanlı diplomasi ağındaki yerlerini ve sosyal kimliklerini tartışan çalışmalar yapmıştır. Bu konudaki en detaylı çalışma Türkan Polatçı tarafından yapılmıştır.¹⁹ Polatçı, *Osmanlı Devleti’nde Sefaret Tercümanları* başlıklı tezinde yabancı elçiliklerde çalışan tercümanlar konusunda bugüne kadar yapılmış en kapsamlı monografik çalışmadır. Polatçı, tercümanların eğitim süreçleri, aile kökenleri, devlet protokolündeki konumları ve yabancı devletler ile ilişkilerde üstlendikleri rolleri çeşitli belgelerle ortaya koymuştur. Bunların dışında, doğrudan Osmanlı Devlet Arşivleri’nde bulunan belgeler, tercümanlar hakkında ilk elden bilgi sunan en önemli kaynaklardır. Hatt-ı Hümayun evrakları tercümanların tayinleri, görev değişimleri ve bazı özel berat talepleri hakkında bilgiler içerir. Cevdet Hariciye evrakları Hariciye Nezareti’ne bağlı olarak çalışan tercümanlar ve elçilikler hakkında düzenli raporlar barındırır. Topkapı Sarayı Arşivi vesikaları Erken dönem tercümanlık sistemi ve saray tercümanları üzerine bilgiler sağlar. Düvel-i Ecnebiye defterleri yabancı devletler ile yapılan yazışmalarda tercümanların rolünü belgeleyen defterlerdir. Ali Emiri koleksiyonu ise çeşitli tercümanlık beratları, izin belgeleri ve şikâyet mektuplarını içerir. Bunun gibi birçok arşiv fonu bizlere hatırı sayılır miktarda kaynak sunmaktadır.

¹² Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East*, Phoenix, London 2005.

¹³ Maurits H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18.yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Ali Coşkun Tuncer), İstanbul 2008.

¹⁴ Marie de Testa ve Antoine Gautier, *Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane*, LXXI, ISIS, İstanbul 2003.

¹⁵ Rinaldo Marmara, “16-19.yüzyılda İstanbul’da Levanten Tercümanlar”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, (çev. Nilüfer Zengin), (158), 2007, ss. 62-66.

¹⁶ Cristian Luca, “Some families of dragomans from the Italian–Levantine community of Beyoğlu (Pera in Constantinople) employees of the Venetian embassy at the Porte during the 16th–17th centuries”, *Eastern and Central European Studies I, Italy and Europe’s Eastern Border, 1204–1669*, ed. Iulian Mihai Damian, Ioan–Aurel Pop, Mihailo St. Popović, Alexandru Simon, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Wien 2012, ss. 201-214.

¹⁷ Frank Castiglione, *Family of Empires: The Pisanis in the Ottoman and British Empire*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi, 2016.

¹⁸ Volkan Dökmeci, *İstanbul’daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları (1551-1797)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

¹⁹ Türkan Polatçı, *Osmanlı Devleti’nde Sefaret Tercümanları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2009.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TERCÜMANLIK TARİHİ VE OSMANLILARDA DRAGOMANLAR

1.1. Çeviri İhtiyacının Doğuşu: İlk Çeviri Faaliyetleri

Çeviri faaliyetleri ya da tercüme hareketleri, insanlık tarihinde farklı diller konuşulmaya başlandığı zamanlardan beri var olan bir etkinliktir. Ayrıca kültürlerarası entegrasyonu sağlayan, bir kültürün başka bir kültür ile iletişimini kuran, çeviri yapılan dil ile kültürünü zenginleştiren ve gelişmesini sağlayan önemli faaliyetlerden biridir.²⁰ Şevket Yıldız, medeniyetlerin arasındaki alışverişi iki ayrı bölüme ayırmıştır. Bunların ilki karşdakini tanıma ve anlamaya çalışma, ikincisi ise, eskiden gelen mirasın yeni bir düşünceye adaptasyonudur. Bu iki ayrı bölümden ilki, yani karşdakini anlama ve tanıma sürecinin en önemli unsurundan biri şüphesiz ki yapılan çeviri faaliyetidir.²¹

İnsanlık tarihine bakıldığında her dönemde kültürler ve medeniyetler arasında etkileşimler olduğu görülmüştür. Etkileşimin ve iletişimin en önemli noktalardan biri, bir kişinin düşüncelerini ve duygularını karşındakine doğru bir şekilde aktarabilmesidir. Bu süreç ise dil aracılığıyla gerçekleşir ve tercüme etmek, bir dilde ifade edilenleri başka bir dile aktarma sürecidir. Tercüme, iletişimde farklı dilleri konuşan insanların anlayışlarını ve bilgilerini paylaşmalarına olanak tanır. Dolayısıyla tercüme, insanların birbirlerini anlamalarını ve etkileşimde bulunmalarını sağlayan önemli bir araçtır. İnsanlık tarihinde sayılamayacak kadar kültürel aktarım ve etkileşim gerçekleşmiştir. Yazının bulunmasından önce de topluluklar farklı dillerde konuşmaktaydı. Bilinen tarihten bu yana insanoğlu farklı dilleri konuşan topluluklar ile iletişime geçebilmek için hem resmi anlamda hem de gayri resmi anlamda tercümanlara ihtiyaç duymuşlardır. Mezopotamya medeniyetlerinde çeviri alanını diplomatik ve ticari faaliyetlerin haricinde dini konular, edebiyat ve şiirler oluşturmaktaydı. Tercümanlar ya da çevirmenler ise ticari ve diplomatik faaliyetlerde yer almaları sebebiyle medeniyetlerin elit sınıfının bir mensubuydular. Medeniyetlerin doğuş noktası olarak kabul edilen Mezopotamya’da tercümanlık mesleği ilk defa Sümerlerde görülmüştür. Bu dönemdeki tercümanların rolü çok önemli olduğu görülmektedir. Öyle ki Sümer tapınaklarında, saraylarda, ticari ve siyasi görüşmelerde tercümanların bulundukları kayıt altına alınmıştır. Bu

²⁰ Şevket Yıldız, “Avrupa’da İlk Çeviri Hareketleri”, ICANAS, Ankara, 2007, s. 1973; Fatih Kurtulmuş, “Türk ve Dünya Dillerindeki Çeviri Faaliyetlerinden Hareketle Geleceğin İnşası İçin Türkçe Çevirilerin Önemi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 24 (1), 2020, s. 87.

²¹ Yıldız, a.g.m., s. 1974.

dönemlerde daha çok dini konular ile destanlar gibi daha çok edebiyat çevirilerinin ön plana çıktığı görülmektedir.²²

Kaynaklara bakıldığında Mezopotamya’da ilk tercümanlık faaliyetlerinin daha çok katiplikten ibaret olduğu fakat daha sonra bu alanda uzmanlaşarak tercümanlık mesleği ortaya çıktığı görülmektedir. MÖ 2 bin yılın ortalarına gelindiğinde Akad İmparatorluğu’nun güçlenmesi ile Mezopotamya’da resmi ticaret ve diplomasi dili Akadca olmuştur. Fakat devlet adamları birçok işlerinde birden fazla yabancı dili akıcı bir şekilde konuşan tercümanlardan yararlandığı da görülmüştür. Bu dönemin tabletlerine bakıldığında “Tercüman” anlamına gelen “Eme-ball” sözcüğünün “İnim-ball”, daha sonra muhtemelen “bildirmek, tercüme etmek” anlamına gelen Hititçe “Tarkummai” sözcüğünden türediği varsayılmış, Eski Asurcada yer alan “Targumannu” sözcüğüne dönüştüğü düşünülmektedir.²³

Çeviri faaliyetlerinin, insanlık tarihi kadar çok eskilere dayandığı söylemleri ve bu söylemlere ait bulgular mevcuttur. Tarihsel süreç çerçevesinde bakıldığında Sümerliler tarafından yazının bulunmasıyla (MÖ 3200), dünya üzerinde bulunan farklı uygarlıklar -ki bu uygarlıkların başında Mısır ilk sıraya konulabilir- kendi alfabelerini yaratmaya başlamışlardır. Farklı dilleri konuşan bu uygarlıklar kendi aralarında yaptıkları askeri ve ticari antlaşmalarda bir dilin yetersiz kaldığı anlaşılmış ve iki dili bir arada kullanmanın gerekliliği doğmuştur.²⁴ Yazının bulunması ve diğer medeniyetlere örnek olması ile çeviri faaliyetleri başlamış ve böylelikle tarihin her döneminde olduğu gibi ilkçağ’da uygarlıklar arasında kültür ve bilgi alışverişi başlamıştır. Çeviri faaliyetleri, insanlığın dili ve düşüncesi ile olan ilişkisinden dolayı tarihte önemli gelişme ve değişimlere yol açmıştır.²⁵

Tarihler MÖ 1370’li yılları gösterdiğinde Mısır Firavunu Akhenaton (MÖ 1353-1336)’un, başkent ilan ettiği Amarna yerleşim bölgesinde, üzerinde çivi yazısı şekilleri olan ve kuzey ve doğu ülkeleri ile yazışmaları kapsayan, nerdeyse otuz yıllık bir dönemi içeren 382 adet tablet bulunmuş ve bunlar Amarna Mektupları olarak adlandırılmıştır.²⁶ Tarihin babası olarak nitelendirilen Herodot, MÖ V. yüzyıl ortalarında Mısır’ın sosyal sınıfını yedi gruba ayrıldığını ve bu gruplardan birinin de tercümanların oluşturduğunu nakletmiştir.²⁷ Mısır’ın elit bir sınıfını oluşturan tercümanların varlığı,

²² Hatipoğlu, a.g.m., s. 1263-1277.

²³ Hatipoğlu, a.g.m., s. 1263.

²⁴ Nilay Avcı, “Osmanlı-Türk Toplumunda Çeviri Etkinliği Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi**, 4 (1), Aralık 2020, s. 154; Kurtulmuş, a.g.m., s. 88.

²⁵ Recep Hatipoğlu, “Antik Dönemde Yapılan Çeviri Faaliyetleri: Çevirilerin Niteliği ve Çevirmenlerin Konumu Üzerine Bir İnceleme”, **Rumeli DE Journal of Language and Literature Studies**, 2021, s. 1259; Gökhan Şefik Erkurt, “Ortaçağ’da Çeviri Okulları ve Çeviri Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 9 (4), 2022, s. 1388.

²⁶ Erkurt, a.g.m, s. 1388; Hatipoğlu, a.g.m., s. 1261-1262.

²⁷ Herodotos, **Tarih**, ikinci Kitap, 164.bölüm, (çev. Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 202.

eski imparatorluktan itibaren, Asvan şehrinde bulunan Elefantın adasının karşısında bulunan bir şehir mezarlığında yer alan yazıtlarda kanıtlanmıştır.²⁸ Eski Mısır'da MÖ 3000 – 332 arası, çeviri faaliyetleri daha çok diplomatik, ticari ve askeri faaliyetler alanında yapılmakta, ayrıca diğer güçlü medeniyetlerle yapılan antlaşmaları içermektedir. Çevirmenler ise hem tercüman hem de diplomat olarak kullanılmaktaydı. Ptolemaios Hanedanı döneminde Mısır'ın iki dilli olduğu görülmektedir. Hellen kültüründen gelen hanedan sebebiyle, devletin resmi ve hâkim sınıfının dili Grekçe'dir. Eski Mısır dili ise yerli nüfusun, sıradan halkın büyük bir bölümünün dili olarak kullanılmıştır. Kralın sarayında diplomatik açıdan tercümanlar bulunmaktaydı. Bu tercümanların görevi Kralın verdiği kararları yabancı devlet veya kabilelerden gelen temsilcilere aktarmaktı. Eğer kral veya herhangi bir hanedan üyesi karşı tarafın dilini biliyorsa kendisi iletişime geçer, bilmediğinde ise sarayın tercümanına başvururdu. Fakat genel itibarıyla bakıldığında Mısır'da rahipler, yazmanlar, askerler ve hatta çiftçiler sınıfı hakkında birçok bilgi bulunmasına rağmen, devletin kendi tercümanları hakkında çok fazla şey bilinmemektedir.²⁹

Antik Yunan'da şehir devletlerine bakıldığında orada tercümanlar genellikle rivayetler, sözler ve rüyalar gibi konularda danışanlar için yorum yaparlardı. Dini metinlerin çevirilerini de yapan tercümanlar, tüccarların, hırsızların, bereketin tanrısı ve ayrıca tanrıların habercisi de olan Hermes'le özdeşleştirilmiştir. Yunanların dini metinlerinde kelimesi kelimesine çeviri yapılmasına önem verildiği görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nda ise tercümanların edebiyat, tarım, cerrahi uygulamaları, vb. gibi işlerde görevli oldukları görülür. Tercümanlar, toplumda saygın bir konuma sahip olmuş, Roma elit sınıfının bir üyesi olarak kabul edilmiştir.³⁰

Anadolu'ya bakıldığında, geçmiş kayıtların incelenmesiyle, MÖ 1800'lü yıllarda, Kapadokya'da yapılan araştırmalar sonucunda "Targumannu" adı altında çevirmenlerin olduğuna dair kaynaklara rastlanmıştır.³¹ Öte yandan tarih çerçevesine bağlı olarak bakıldığında üç büyük çeviri hareketinden söz etmek mümkündür. Bu hareketlerin ilki yazının icadından sonra Sümerler, Fenikeliler ve Mısırlılar gibi büyük kültür ve medeniyete sahip toplulukların MÖ 600'lerde Grekçeye yapılan çevirileri gelmektedir. Ardından İslam dünyasının ortaya çıkışı ile VIII. ve X. yüzyıllar arasında meydana gelen Süryanice, Grekçe ve Fransıza'dan Arapçaya yapılan çeviriler gelmektedir. Son olarak ise XII. yüzyıl Avrupası'nda Haçlı Seferleri ile başlayan süreçte, doğuyu görüp onu tanıma isteği çerçevesinde Arapça kitapların başta Latince olmak üzere Batı dillerine çevirdikleri dönemi kapsamaktadır.³²

²⁸ Hatipoğlu, a.g.m., s. 1260.

²⁹ Hatipoğlu, a.g.m., s. 1266-1276.

³⁰ Hatipoğlu, a.g.m., s. 1276-77.

³¹ Avcı, a.g.m., s. 155.

³² Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *DİA içinde*, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 499.

Tercüme sözcüğünün etimolojisine bakıldığında, herhangi bir şeyin, bir durumun veya anlamın bir yerden başka bir yere, bir şeyden başka bir şeye aktarılması söz konusudur. Bu yüzdendir ki “tercüme hareketleri” denildiği zaman, genel olarak ortaya çıkan kültürlerin ve medeniyetlerin birbirleriyle etkileşim kurmaları esnasında halihazırda ortada olan bir ürünün kendi aralarında nakledilmesi olarak anlaşılmaktadır.³³ Günümüzde “Tercüman” olarak kullandığımız bu kelime Aramice kökene sahiptir. Asur ve Babil dillerinde “Targumanu” olarak kullanılmış, İbranicede “Targum” ifadesi yer almıştır. Arapça da ise “t-r-c-m” kökünden türemiş olan “tercüman”, bir dilin farklı bir dile aktarılması manasında kullanılmıştır. Batılı devletlerin dillerine bakıldığı zaman Grekçe de “Dragoumanus”, Latince de “Dragumanus”, “Torcimani”, “Turcimanus”, “Dracmandus” gibi kelimeler; İtalyanca, “Dragomanno”, “Turcimanno” ifadeleri; Fransızca da ilk zamanlarda “Drugement” veya “Drugement” ifadeleri kullanılırken daha sonra “Drogman” kelimesi kullanılmıştır. Türkçeye bakıldığında daha eski tarihlerde “Dilmaç” kelimesi kullanılırken sonradan “Dragoman” veya “Tercüman” ifadeleri yaygın olarak kullanılmıştır.³⁴ Farklı milletlerin karşılıklı olarak anlaşabilmeleri için birbirinin dilini öğrenmeye veya karşı tarafın dilini biri vasıtasıyla tercüme etmeye ihtiyaç duymuşlardır. Tarihte birçok büyük devletlerin egemenliği altında farklı dilleri konuşan farklı topluluklar mevcuttu. Özellikle, söz konusu bu büyük devletlerin ticari ve siyasi ilişkilerinde, hukuki meselelerinde, vergileri toplama gibi konularda birçok tercümana ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Tercümanlık geniş bir çalışma sahası sunmaktadır ve yalnızca diplomasiyle alakalı değildir. Bazen tercümanların birden çok eser türünü tercüme ettikleri görülmüştür.³⁵ Fakat genel itibarıyla tercümanların daha çok ağızdan sözlü olarak çeviri yaptığı, mütercimlerin ise kalem ile yazılı çeviri yaptığı bilinmektedir.³⁶

1.2. İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri

“Tercüme” kelimesinin İslam devletlerinde “çeviri” anlamında kullanılıp kullanılmadığı kesin değildir. Bununla beraber Cahiz’in (776-868) Kitabü’l-Hayevan adlı eserinde kelime defalarca geçmekte, ayrıca eserde “nakil” ve “tahvil” kelimeleri de kullanılmaktadır.³⁷ Bu dönemin kaynaklarında çoğunlukla “nakil” kavramı “tercüme” yerine kullanılmıştır.³⁸ İslam dünyasında tercüme faaliyetleri ile alakalı ilk faaliyetlere Emevîler döneminde başladığı devrin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Söz konusu kaynaklara göre Emevî Emiri Halid b. Yezid (668-704) İskenderiye’den Arapça bilen bilim adamlarını Şam’a davet etmiş, Grekçe ve Kıptice yazılmış birtakım bilimsel

³³ Macit, a.g.m., s. 498.

³⁴ Orhonlu, a.g.m., s. 175.

³⁵ Bozkurt, a.g.m., s. 489.

³⁶ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınları, İstanbul 2016, s. 326.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, “Câhiz”, **DİA içinde**, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 20-24 ve Tahsin Görgün, “Kitâbü’l-Hayevân”, **DİA içinde**, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 106-108.

³⁸ Macit, a.g.m., s. 498.

eserleri Arapça'ya tercüme ettirmiştir.³⁹ Fakat bu dönemdeki tercüme hareketlerinin hedefi daha çok kimya, tıp ve astronomi gibi belli bir araştırma ve incelemeye tabi tutulan bilimlere hitap etmekteydi. Yani aslında Emevîler Dönemindeki çeviri faaliyetleri kurumsal ve sistematik olmayıp daha ziyade ihtiyaçlar doğrultusunda dönemin halifelerinin kişisel merakları ve istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir.⁴⁰

Asıl kurumsal tercüme faaliyetleri Abbasi halifeliği döneminde, 830 yılında Halife Me'mun'un (813 – 833) emriyle Beytü'l-Hikme'nin inşasıyla sistematik olarak yürütülmüş, bunun yanında tercüman kadroları açılmasıyla ve el yazması eserlerinin çoğaltma işlemleri yapılmasıyla, kurumun bütçesi ve diğer müstemilatıyla kurumsal bir harekete dönüşmüştü.⁴¹ Zengin bir kütüphane bulunduran ve “Bilgelik Evi” veya “Hikmet Evi” anlamına gelen bu kurumda Abbasi halifeleri dönemin ünlü bilginlerini toplayarak onlara ilmi çalışmalar yapmaları için büyük imkanlar sağlamışlardır.⁴² Beytü'l-Hikme'de vazifelendirilmiş olan çevirmenler için yüksek meblağlarda maaşlar verilmiş ve bu maaşların aksatılmadan ödenebilmesi için de Me'mun Vakfı kurulmuştur. Bu vakfin kurulması ile İslam tarihinde bir bilim ve ilim kurumu için bir vakıf tahsis edilmesi, bu alanın ilk örneğini oluşturmuş ve kendisinden sonraki medeniyetlere örnek teşkil etmiştir.⁴³ Ayrıca toplam 65 çevirmenin görevli olduğu Beytü'l-Hikme'de, çevirmenlerin 47 tanesi 600'lü yıllarda Anadolu'ya yerleşen, Bizans Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan Süryani kökenli kişilerden oluşturmaktaydı. Geriye kalan 18 kişi de İskenderiye'den civar beldelere giden İbrani ya da Grek kökenli bilim adamları oluşturmaktaydı. Böylelikle tercüme faaliyetleri kişisel merakların ötesine geçerek devlet politikası gereği desteklenmiş, ilmi ve felsefi eserlerin düzenli bir biçimde çevrilmesi sağlanmıştır.⁴⁴

Abbasi saraylarında ayrıca Grekçe, Kıptice, Nebatice ve farklı farklı dilleri konuşan tercümanların da varlığı bilinmekle beraber Sasani hükümdarlarının saraylarında “Arap işleri ile meşgul” olan bir kâtibin aynı zamanda tercümanlık yaptığı, Bizans İmparatorluğu'nda, Arapça bilen bir tercüman kullanıldığı bilinmektedir. 917 yılında İmparator VII. Konstantin'in (913-959) gönderdiği elçilere Abu 'Umayr 'Adi b. 'Abd al-Baki al-Turcuman tercümanlık yapmıştır. Tercümanlık vazifesi Memlüklerde ve Anadolu Selçuklu Devleti teşkilatında da önemli bir konuma sahip memuriyetler olarak geçmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde tercüman tayinleri hükümdarın fermanı ile vuku bulmaktaydı. Tercümanların, yabancı devletlerle iletişim kurmanın dışında, aynı

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Abdülkadir Hureysat, “Hâlid B. Yezîd B. Muâviye”, **DİA içinde**, 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 292-293 ve Vahit Celal, “İslam Dünyasında Tercüme Hareketlerinin Felsefi Düşüncenin Gelişimi Açısından Üstlendiği Rol Üzerine Bir İnceleme”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, (70), Kış 2019, s. 208.

⁴⁰ Macit, a.g.m., s. 501.

⁴¹ Balcı, a.g.t., s. 6-7.

⁴² Celal, a.g.m., s. 209.

⁴³ Rabia Aksoy Arıkan, “Orta Çağ İspanya'da Çeviri Faaliyetleri”, **Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Aralık 2020, s. 972.

⁴⁴ Avcı, a.g.m., s. 155; Macit, a.g.m., s. 501.

zamanda Divan-ı Mezalim'e gelen yerli ve yabancılara da aracılık yaptıkları, davacıların veya davalıların şikayetlerini tercüme ederek divan katiplerine havale ettikleri bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) dönemine bakıldığında bu mevkide iki tercüman ve dört divan katibinden fazla kişinin görev yapmadığı anlaşılmaktadır. I. Alâeddin Keykubad, sarayına deniz aşırı yerlerden gelen tüccarların şikâyetlerini tercümanları vasıtasıyla dinlemiş, ayrıca tercümanları gerektiği zaman birer elçi olarak da istihdam etmiştir.⁴⁵

Erken dönem İslam dünyasının Akdeniz havzasında ilerlemesiyle ve özellikle de Kuzey Afrika üzerinden İber Yarımadası ve Sicilya güzergahından Avrupa'ya yayılmasıyla tercümanlar, İslam devletlerinin yabancı halklarla olan ticari ve diplomatik ilişkilerinde her zaman önemli bir rol oynamış olsalar da onların faaliyetleri ancak VIII. yüzyılda daha net bir şekilde tarihsel olarak gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Hristiyan şehirleri veya eyaletleri ile Akdeniz çevresindeki ülkelerin Müslüman yöneticileri arasında bilinen en eski antlaşmalar o zamandan bu yana ortaya çıkmıştır. Kuzey Afrika'daki devletlerle yapılan antlaşmalardan, "torcimanilerin", dış ticarete açık deniz limanlarında bulunan ve "douane" (gümrük) adı verilen yerlerde vazgeçilmez bir memur sınıfı olduğu anlaşılmaktadır. Neredeyse tüm ticari işlemler, çoğu zaman bir tür hiyerarşi oluşturan bu tercümanlar aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Tercümanların sunduğu deliller her yerde kabul edilmekle birlikte, aracılardan aracılığıyla müzakere edilen mallara özel vergiler uygulanmaktaydı. Adı geçen tercümanlar başlangıçta yerel makamlar tarafından atanmaktaydı; onlar genellikle Müslüman, Hristiyan ya da Yahudilerden oluşmaktaydı. Devletlerin karar verdiği belirli yerlerde her yabancı ulusun çıkarları için bir tercüman görevlendirilmekteydi. Bu görevlilerden bazılarının, daha da önemli olan antlaşmaların imzalanması ve gerektiğinde, metinle ilgili zorluklar yaşandığında antlaşmaların yorumlanması gibi işlerde hazır bulunması gerekmekteydi. Bu durumlarda, tercümanın adı antlaşma metninde özel olarak zikredilmektedir. Aynı şekilde bu metinlerden bazılarının özellikle yerel hükümdara bağlı olduğu da anlaşılmaktadır.⁴⁶

Beytü'l-Hikme'nin tercüme faaliyetlerine büyük bir katkı sağladığı aşikardır. İslam dünyasının merkezi olan Bağdat'ta yapılan tercüme faaliyetleri yaklaşık olarak XI. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş ve daha sonra da sona ermiştir. İslam dünyasında gerçekleştirilen tercüme hareketlerine bakıldığında zaman, VII. yüzyıl ile X. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yoğun bir şekilde çeviri faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. XI. yüzyıldan sonra ise İslam dünyasının ilmi kurumları medeniyetlerinin bir göstergesi olarak çoğalmıştır.⁴⁷ XII. yüzyıla gelindiğinde İslam dünyasında, çeviri faaliyetleri duraksamaya başlamış ve gerilemiştir. Bunun çeşitli nedenleri arasında tiyatro, felsefe, şiir, güzel sanatlara dair metinlerin çevrilmemiş olması geldiği düşünülmektedir. Toledo Çeviri Okulu'nun kurulmasıyla birlikte tercüme faaliyetleri gittikçe İber Yarımadası'na doğru

⁴⁵ Polatçı, a.g.t, s. 11; Orhonlu, a.g.m., s. 176; Bozkurt, a.g.m., s. 490.

⁴⁶ Kramers, a.g.m., s. 725.

⁴⁷ Celal, a.g.m., s. 212.

kaymıştır. Böylelikle yüzyıllar içindeki değişim ve gelişim Doğu'dan Batı'ya doğru ilerlemeye ve yer değiştirmeye başlamıştır.⁴⁸

1.3. Batı'da Çeviri Faaliyetleri

Ortaçağ Avrupa'sında meydana gelen çeviri hareketleri İslam medeniyetinin altın çağına denk gelen bir döneme rastlamıştır. VIII. yüzyılın başlarında İber Yarımadası'nı ele geçiren Emevîler, kendi medeniyetlerini ve kültürel birikimlerini İber Yarımadası'nda kurdukları Endülüs Emevî Devleti'ne taşımışlardır. Reconquista⁴⁹ hareketi sonucunda İber Yarımadası'nı terk etmek zorunda kalan Endülüs Devleti, arkasında takdire şayan bir birikim bırakmıştır. Batı'da Endülüs Emevî Devleti'nin medeniyeti ve kültürü, Avrupa'daki çeviri hareketinin hem merkezi olmuş ve hem de bilimsel hareketliliğin temelini atmıştır. Avrupa'da XII. yüzyılın başlarından itibaren Papa'nın da başını çekmiş olduğu Haçlı Seferleri ile Hristiyan kralların da destek ve teşvikleriyle İslam medeniyetinin bilimsel birikimi incelenmeye başlanmış ve rahiplerin öncülüğünde tercüme okullarının temelleri atılmıştır. XII. ve XIII. yüzyılda kendinden önceki Beyt-ül-Hikme'den örnek olarak kurulan Toledo Çeviri Okulu, Batı'nın çeviri merkezi olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Kastilya Kralı X. Alfonso (1252-1284) döneminde Toledo Piskoposu Raymond Lully'nin⁵¹ (1232-1315) yardım ve teşvikiyle kurulan Toldeo Çeviri Okulu'nda, Arap ve Yahudi kökenli tercümanlar sayesinde, klasik eserler önce sözlü olarak yerel dillere çevrilmiş ardından Latinceye tercüme edilmiştir. Bütün bu süreçte bilim dili olarak önem kazanan Kastilya dili sayesinde bu alanda birçok araştırmalar yapılmıştır. Burada yapılan çalışmalar sonucunda, Raymond Lully'nin görüşleri ve fikirleri doğrultusunda, kilise görevlileri tarafından Avrupa'nın ilk “*Doğu Araştırmaları Okulu*” kurulmuş, oryantalizmin temelleri atılmıştır.⁵² Kütüphane, Okul ve Tercüme bürosu sayesinde Toledo, iki yüzyıl boyunca Almanya, Fransa, İngiltere ile İtalya'daki ilim ve bilim talipleri için cazibe merkezi olmuştur. Avrupa'da yoğun olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda gerçekleştirilen bu bilimsel çalışmalar, Rönesans'ın temelini oluşturmuş olsa da bu dönemde yapılan çeviriler daha çok kiliselere yönelik olmuştur.⁵³

Güneybatı Avrupa'da X. yüzyılda başlayıp XII. yüzyılda zirveye ulaşan ve XVI. yüzyıla kadar süren yoğun tercüme faaliyetleri, önce İspanya ve Sicilya'da başlamış ardından Fransa ve İtalya'ya

⁴⁸ Erkurt, a.g.m., s. 1391.

⁴⁹ Kelime anlamı “yeniden fetih” manasına gelmekle birlikte, 1492 yılında Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nikolas Jaspert, **Reconquista İber Yarımadası'nda Hristiyanlar ve Müslümanlar (711-1492)**, Runik Kitap, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2023.

⁵⁰ Kurtulmuş, a.g.m., s. 89-90; Aksoy Arıkan, a.g.m., s. 969; Yıldız, a.g.m., s. 1975; Erkurt, a.g.m., s. 1389.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Bonner, **The Art and Logic of Ramon Llull**, BRILL, Leiden 2007.

⁵² Aksoy Arıkan, a.g.m., s. 972-973.

⁵³ Yıldız, a.g.m., s. 1975; Erkurt, a.g.m., s. 1389.

geçmiş, oradan da tüm Avrupa'ya yayılım göstermiştir.⁵⁴ Sicilya'dan sonra Napoli şehir devletinde de tercüme faaliyetleri başlamış, bilgi ve kültür alışverişinin yapıldığı bir merkez noktası olmuştur. Aynı şekilde Kuzey İtalya şehirlerinden Pisa ve Venedik, Doğu Akdeniz ülkeleri ve Bizans ile siyasi ve ekonomik ilişkiler içerisinde bulunarak, Arapça ve Grekçe çevirilerin yapıldığı merkezler olarak dikkat çekmiştir. Pisa'da yetişen çevirmenler diğer şehir devletlerinde de faal şekilde çalışmakla beraber, Bizans İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis'te de sözlü olarak çevirmenlik yapmışlardır. Kimisi sadece Bizans İmparatoruna sözlü çevirmenlik yaparken çoğunluğu Grekçeden çeviriler yaparak hizmette bulunmuştur.⁵⁵

Avrupa'nın X. yüzyıldaki çeviri hareketlerine bakıldığında zaman bu dönemdeki tercümanların yegâne amacı Arap ve Yunan kültürlerini birbirine aktarmak olmuştur. İslam medeniyetinin etkisiyle kurulan çeviri okulları, çevirmen yetiştirmekten ziyade, çevirmenleri bir araya getirip çeviri alanında pratik bir hizmet sunmayı hedeflemişti. O dönemde çevirileri genellikle bilim ve din adamları yapmış, bu da bu okulların asıl amacının çevirmen yetiştirmek olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁶

Avrupa'da misyonerlik faaliyetleri amacıyla birkaç defa yabancı dil ve sözlü çevirmen okullarının açılması hedeflenmiştir. İlk olarak Saint Dominikliler aracılığıyla Paris'te, sonra Tunus, Mayorka, Barcelona, Murcia, Xativa (Jativa) ve Valencia'da birtakım girişimlerde bulunulmuştur. 1248'te Paris'te yabancı dil eğitimi araç olarak kullanarak, misyonerlik faaliyetleri için ve yabancı kültürleri tanımak vasıtasıyla bir ortam hazırlamak üzere oryantalist bir enstitüsü kurulmuştur. Avrupa'daki düşünceye göre, "ötekiler" olarak adlandırılan yabancılar, özellikle de doğu halkları, bu enstitüde Latince öğrenip ileride sözlü tercümanlık yapmakla yükümlüydüler. Söz konusu yapılacak olan misyonerlik faaliyetleri için tercümanların, sözlü çevirmenler olarak tercih edildiği görülmüştür.⁵⁷

Kutsal Roma İmparatoru II. Friedrich (1220-1250), gençliği Sicilya'da geçtiği için Almanca, Latince, Fransızca ve Grekçe dillerinin yanı sıra Arapça'da öğrendiği düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi ise İslam bilimini ve felsefesini Avrupa'ya tanıtmak amacıyla 1224'te Napoli Krallığı'nda olan Salerno şehrinde bir üniversite kurdurtmasıdır. Buraya Yahudi ve Hristiyan çevirmenler atayarak İbranice ve Latince üzerine tercüme yapıldığını sağlamıştır. Yine bu dönemlerde Batı'da, Kralların ve Papa'nın teşvikiyle birçok üniversite kurulmuş, Arapça ve Doğu Dilleri kürsüleri açılmıştır. Batı ve Doğu arasında giderek artan diplomatik ve ticari faaliyetler sonucunda profesyonel anlamda tercümanlar talep edilmeye başlanmış, bu alanı doldurmak için de

⁵⁴ Şevket Yıldız, "Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa'ya Geçişinde Oynadıkları Rol", *İstem*, (13), 2009, s. 54.

⁵⁵ Erkurt, a.g.m., s. 1392-1393.

⁵⁶ Erkurt, a.g.m., s. 1390-1391.

⁵⁷ Erkurt, a.g.m., s. 1396-1399.

XVI. yüzyılda çok kültürlü, sorumluluk sahibi ve bilgili tercümanlar yetiştirmek amacıyla Batılı devletler vasıtasıyla “*dil oğlanları okulları*” kurulmuştur.⁵⁸

1.4. Osmanlı’da Tercümanlığın Doğuşu

Türkler, asırlar boyunca konar-göçer ile yerleşik hayat sürdüren bir topluluktur. Konar-göçer yaşam stilleri ile sürekli olarak farklı uygarlıkları etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir. Bunların yanı sıra, gerektiğinde bu uygarlıkların dillerini de öğrenmişlerdir. Başlangıçta İslamiyet’in etkisiyle Arapça, Gaznelilerin etkisiyle Farsça öğrenmiş, XVII. yüzyıldan sonra ise batılı devletlerle ticaret ve diplomatik ilişkiler doğrultusunda İtalyanca, İngilizce ve Fransızca dillerini öğrenme çabası içerisine girmişlerdir.⁵⁹

Büyük Selçuklu ile Anadolu Selçuklu devletlerinin diplomasi ve ticarete faydalandığı tercümanları Osmanlı Devleti’nde de görmekteyiz. Fakat Osmanlılarda tercümanların kullanımının resmen ne zaman başladığı konusunda kesin bilgi mevcut değildir. Ancak Osmanlı Devleti’nin kurulduğu yıllardan itibaren, yer aldığı coğrafi konumundan mütevellit ilişkide bulunulan devletlerle diplomatik görüşmelerde tercümanların istihdam edildiği düşünülmektedir. Bunun yanında, tercümanlığın resmi bir görev olarak XIV. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁶⁰ İstanbul’un 1453 yılında Sultan II. Mehmed (1451-1481) tarafından fethedilmesiyle, Osmanlı Devleti giderek gücünün doruğuna çıkmaya başlamış, etkileşim içerisinde olduğu devletlerle ticaret ve diplomasi ilişkilerini arttırmıştır. Osmanlı Devleti’nin diplomasi anlayışına bakıldığında zaman, devletin gücü ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Gücünün zirvesindeyken, ad-hoc⁶¹ siyasetini benimsemiş, Avrupalı devletleri kendisine denk görmemiştir. Çünkü askeri ve siyasi bir açıdan güçlü olan Osmanlı, kendini güç olarak daha üstün gördüğü devletlere diplomasi alanında isteklerini kabul ettirmede bir problem yaşamamıştır. Bu sebeple de yabancı dil öğrenme veyahut öğretme konularında Arapça ve Farsça dışında geride kalmıştır.⁶²

Osmanlı Devleti’ndeki XVII. ve XVIII. yüzyıl padişahları, seleflerinin sahip olduğu siyasi ve askeri güçten yoksun olmalarının yanı sıra, diplomasinin, yalnızca bir tarafın belirlediği değil,

⁵⁸ Yıldız, “Endülüs Yahudileri”, s. 63; Avcı, a.g.m., s. 156.

⁵⁹ Ertan Kuşçu ve Ali Yağlı, “Yabancı Dil Olarak Fransızcanın Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerindeki Siyasal, Kültürel ve Eğitsel Alanlardaki Hakimiyeti”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (30), Sonbahar 2022, s. 469.

⁶⁰ Şakiroğlu, a.g.m., s. 490.

⁶¹ Ad hoc diplomasi tek-yanlı ve geçici bir diplomasi yöntemidir, yani diplomasi temsilcileri, belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek için, geçici bir süreyle yurt dışına gönderilirler ve bu görevi yerine getirdikten sonra geri dönerler. Ayrıca bkz. Hüner Tuncer, “Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 4 (1), 1984, ss. 50-57.

⁶² Cahit Bilim, “Tercüme Odası”, **OTAM**, 1 (I), Haziran 1990, s. 29; Türkan Demirkol Polatçı, **Tercüman-ı Düvel Defteri XVIII. Yüzyılda Osmanlı’da Yabancı Konsolosluk Tercümanları ve Hizmetkarları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 1-12.

kurallarının karşılıklı olarak şekillendiği uluslararası bir alan olduğunu kabul etmek durumunda kalmışlardır. Bu yüzdendir ki Batılı devletler, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti nezdinde daimî elçiler bulundurmalarına rağmen, Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa başkentlerinde daimî elçilikler kurmamış, sadece fevkalade elçiler göndermiştir.⁶³

Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde, İslam gelenekleri doğrultusunda Avrupa dillerini öğrenmek pek doğru karşılanmamıştır. Osmanlılar, Hristiyan devletlerini kendilerine eşit görmemiştir. Çünkü İslam dünyasında, Avrupa ülkeleri genellikle “Darü'l-cihad” veya “Diyar-ı Küfr” olarak nitelendirilmekteydi. Bu sebeple, bir Müslüman'ın Avrupa'da uzun süre kalması genellikle hoş karşılanmazdı. Bu bağlamda, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa başkentlerinde daimî elçilikleri bulunmamıştı. Fakat Osmanlı'nın bu tutumuna karşı İstanbul'un fethinden sonra Venedik, Osmanlı'nın başkentine daimî elçiler göndermeye başlamıştır.⁶⁴

Tercümanlar, Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasındaki ilişkilerde gerek görülen zorunlu araçlardan biriydi. Sultan II. Mehmed (1451-1481) döneminde, 1479 yılında Osmanlı Devleti ile Venedik arasında ticaret ve barış antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşmayı Venedik'e götüren ise o dönemin ilk tercümanı olarak gösterilen fakat hakkında başka hiçbir şey bilinmeyen Lütfi Bey'dir. Trabzon'un fethini kan dökmeden hızla bitmesini sağlayan Georgios Amiroutzes⁶⁵, fetihten sonra II. Mehmed'in sarayına girmiş, Sultan'a Hristiyanlık ve Greko-Roman Felsefesi üzerine danışmanlık yapmıştır. Ayrıca akademik konularda da sultanın tercümanlığını yaptığı bilinmektedir.⁶⁶ Osmanlılar, dış dünyaya kapalı bir politika izledikleri ve yalnızca zorunlu durumlarda dış dünya ile iletişime girdikleri için, o dönemdeki çeviri ihtiyacı daha çok ticaret ve siyaset alanında yoğunlaşmıştır. 1502 yılında yeni bir Osmanlı-Venedik antlaşmasını, elçi sıfatı adı altında Venedik'e götüren Subaşı Ali Bey'in de tercüman olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin gücünün azalmasına orantılı olarak Babîâli ile Avrupa devletleri arasında sıklaşan siyasi ilişkiler, padişahın nazırlarını tercümanlardan yararlanmaya zorlamış ve tercümanlar hızla önemli bir nüfuz kazanmıştır.⁶⁷

⁶³ Hilal Çiftçi, “Osmanlı Devleti'nin XVIII. Yüzyılda Diploması Alanında Geçirdiği Değişimin Diplomatik Dile Yansıması”, *TTK Belleten*, 2018, s. 681.

⁶⁴ Bilim, a.g.m., s. 29.

⁶⁵ Filozof olarak bilinen George Amiroutzes, yaklaşık olarak 1400 yılından 1470 yılına kadar yaşamış, rivayete göre bir zar oyunu sırasında ölmüş, Trabzon'un fethi esnasında bulunmuş sonrasında II. Mehmed'in maiyetine katılmış çok bilgili bir alimdir. Bkz. Giovanni Modaffari, “Portraying the world at the court of Mehmed II: The contribution of George Amiroutzes and Mehmed Bey to the translation of Ptolemy's Geography (1465)”, *Bollettino della Associazione Italiana Di Cartografia*, (168), 2020, ss. 19-28.

⁶⁶ Frederic Hitzel, “Dil Oğlanları”, *Toplumsal Tarih*, (çev. Aksel Tibet), (21), Eylül 1995, s. 38; Avcı, a.g.m., s. 156.

⁶⁷ “Dragoman”, *Britannica*, a.g.m., s. 465.

XVI. yüzyıldan itibaren tercümanlık kurumu büyük bir gelişmeye mazhar olmuş ve devlet teşkilatının en gözde kurumu haline gelmiş ve çok kısa bir süre içinde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti'nde tercümanlık müessesesi dört ana sınıfa ayrılmıştır.⁶⁸ Bunlar sırasıyla şöyledir:

- 1) Divan-ı Hümayun Tercümanlığı
- 2) Eyalet Tercümanlığı
- 3) Askeri ve eğitim müesseselerde kullanılan tercümanlar
- 4) Yabancı elçi ve konsolos tercümanları.⁶⁹

1.4.1. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı

Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkiyi Divan-ı Hümayun tercümanları sağlamaktaydı. XVII. yüzyılın sonuna kadar gücünün zirvesinde olan Osmanlı Devleti, Batılı devletler ile diplomasi konusuna pek önem vermemiştir. Fakat XVIII. yüzyıla gelindiğinde Avrupa devletleriyle kurulan diplomatik ilişkilerde birtakım değişikliklerin meydana geldiği gözlenmektedir.⁷⁰ Öyle ki 1793 yılına kadar devletin dış ülkelerde daimî elçilikleri dahi yoktu. Doğum, cülus, barış, savaş ilanı ve dostluk teklifleri gibi durumlarda zaman zaman diğer ülkelere elçiler gönderilir, görevlerini bitirip geri dönen bu kişiler ise “fevkalade elçi” olarak isimlendirilirdi. Sultan III. Selim (1789-1807) döneminde 1793 yılından itibaren ilkin Londra'da olmak üzere bilahare 1797'den sonra Paris, Viyana, Berlin gibi mühim olan Batılı devletlerin başkentlerinde daimî elçilikler kurulmuştur. Osmanlı'ya gönderilen birçok yabancı elçi, yerel dillere vakıf olmadıkları için beraberlerinde diplomatik görüşmeleri yürütecek birer tercüman bulundurmak durumundaydı. Osmanlı Devleti de yabancı dile vakıf olmayan bu elçilerin yanına ikişer tane de tercüman vermiştir.⁷¹

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle çok taraflı ilişkiler içerisinde olmak zorunda kalmıştır. Ortak din ve kültür sebebiyle Farsça ve Arapça medreselerde öğretildiği için doğudaki komşularla yazışmalarda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak Arapça ve Farsça dışında kalan batı dillerinin öğretilmesi ve öğrenilmesine, gayrimüslimleri kullanmaları nedeniyle önem verilmemiştir.⁷² Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin ilk tercümanları Hristiyanlardan

⁶⁸ Çiçek, a.g.m., s. 17.

⁶⁹ Orhonlu, a.g.m., s. 176.

⁷⁰ İnan, a.g.m., s. 196; Bilim, a.g.m., s. 30.

⁷¹ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK Yayınları, Ankara 1968, s. 169; Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berathlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 24; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, **The First Permanent Ottoman Embassy in Europe, the Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)**, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 58-59; Ali Akyıldız, “Tercüme Odası”, **DİA içinde**, 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 504.

⁷² İsmail Çakır, “Osmanlı'dan Günümüze Yabancı Dil Öğretimi Süreci”, **NÜSHA**, (24), Güz 2007, s. 39.

oluşmaktaydı. XVI. yüzyıl başlarından sonra Divan-ı Hümayun Tercümanlığı, görevini sonradan Müslüman olan, Hristiyan kökenli kişiler yürütmüş ve kendilerine maaş olarak tımar bağlanmıştır. Divan-ı Hümayun Tercümanlarının görevi, yabancı devletlerden Babıâli'ye gelen her türlü yazıyı Türkçeye çevirmek ve Batılı devletlere gönderilen yazıları da yabancı dile tercüme etmektir. Ayrıca, mezkûr tercümanlar yabancı elçilerle Reisülküttap'ın görüşmelerinde tercümanlık yaparak, elçilere de rehberlik ederlerdi. Tercümanlar, divanda belirli yerlerde ayakta durur ve hizmete hazır şekilde beklerlerdi. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren, Reisülküttap ile yabancı elçiler arasındaki tebligat ve görüşmelere aracılık eden tercümanların önemi artmıştı. Bir elçi, Reis Efendiyle görüşürken, elçinin tercümanı sefirin görüşlerini Türkçe olarak Reis Efendiye iletse de Reis Efendi elçiye doğrudan hitap etmezdi; cevaplarını Divan-ı Hümayun Tercümanı aracılığıyla verirdi. Tercümanlar, İstanbul'daki elçilerle siyasi konular tartışır akabinde alınan bu bilgileri sadrazama ulaştırırlardı. Ancak, bu görüşmelerin ne ölçüde derinlemesine olduğu ve tercümanların her iki tarafa ne kadar bilgi verdikleri hakkında bilgi sahibi olmak zordur. Bunun yanı sıra, tercümanların bir diğer görevleri de Divan veya padişahı ziyaret eden elçileri karşılamak ve görüşmelerde çevirmenlik yapmaktır.⁷³

İlk Divan-ı Hümayun tercümanlarının daha çok elçi-tercüman rolünde hizmet etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu tercümanlar, devletlerarası antlaşmaların onaylı metinlerini teslim etmek, dostluk ve ittifak anlaşmalarının anlamını kavramak ve iki ülke arasındaki sınır ihtilaflarını müzakere etmek gibi amaçlarla geçici olarak Avrupa ülkelerine gönderilmişlerdir. İstanbul'daki büyükelçilerle Divan arasında köprü vazifesi gören bu tercümanlar, gerekli belge ve mektupları Türkçe 'ye çevirirken, Türkçe 'den de ilgili diğer dillere çevirmişlerdir. İlk tercümanlar, önceleri Hristiyan olup sonradan Müslüman olmuş ya da devşirilmiş olan Rum, İtalyan, Macar, Alman, Leh vs. kökenli kişilerden oluşmaktaydı. 1661 yılında Divan-ı Hümayun tercümanlığının başına getirilen Panayotis Nikousios Efendi'ye kadar tercümanların nasıl atandığı, görevlerinin ne olduğu ve devlet içindeki konumlarının durumu hakkında pek fazla bilgi bulunmamıştır.⁷⁴

Divan-ı Hümayun'da görev yapan tercümanların gelirleri hakkında da az da olsa bilgiler mevcuttur.⁷⁵ Örnek verilecek olursa;

Haleb beğlerbeğisine hüküm ki: Bundan akdem mahrûse-i Haleb'den Mansûr nâm kimesne Âsitâne-i Sa'âdetüm'e gelüp tercemânlık olmak üzere on bin akça tîmâr tevcih olunmuş idi. Mezkûr sîla bahânesiyle evine varup ol zamândan berü henüz gelmeyüp hîdmetinde olmadığı ecilden buyurdum ki: Varıcak, mezkûra tenbîh eylesin ki, Âsitâne-i Sa'âdetüm'e mu'accelen gelüp tercemânlık hîdmetinde ola. İhmâl ü müsâhele iderse, min-ba'd dirlik olmamak üzere tîmârın âhara tevcih eylesin.

⁷³ Bilim, a.g.m., s. 30-31; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara 2020, s. 71.

⁷⁴ Fenerli Rum hekimi ve Osmanlı Devleti'nin ilk Rum baştercümanı olan Panayot Efendi, 1661 tarihinden 1673'e kadar görevini sürdürmüştür. Bkz. Gunnar Hering, "Panagiotis Nikousios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 44, 1994, ss. 143-178.

⁷⁵ Balcı, a.g.t., s. 45-46.

Tahmini olarak 1564-1565 yıllarını kapsayan bu belgedeki hükümde görüldüğü üzere, Mansur adlı tercümanın Âsitâne-i Sa‘âdet’e gelmesi gerektiği ve 10 bin akçe tımar verileceği eğer görevine gelmeyecek ise tımarın başka birine verileceği yazmaktadır.⁷⁶ Ayrıca devlet arşivlerindeki belgelerde ve kaynaklarda, tercüman listelerinde adı bulunmayan Osmanlı Devleti Hazine Kâtiplerinin, 29 Ağustos 1503 tarihinde İskender ve Alaaddin adlı iki tercüman ile 9 Mayıs 1503 tarihli başka bir listede yer alan İbrahim adlı tercümanın her birinin 1000 kuruş ikramiye aldıkları belirtilmiştir. XVI. Yüzyıla ait kayıtlara bakıldığında zaman tercümanların, tımar dışında ulufe de aldıklarını göstermiştir.⁷⁷

İlk tercümanlar genellikle silahdar, subaşı, müteferrika, çavuş vb. gibi rütbelere sahip kişilerden oluşmaktaydı. 5 numaralı mühimme defterindeki bir hüküm şöyledir;

“Bazı hususlar için İstefan Kral'a gönderilen silahdarlar zümresinden Tercüman Ferhad'ın, kazaları dahilinde güvenliğinin sağlanması.”

1565-1566 yılları arasında yazılan 1185 numaralı hükümde Tercüman Ferhad, silahdarlar zümresine mensup bir kişidir ve geçtiği kazalardan güvenliğinin sağlanması için tedbir alınması gerektiğinden bahsedilmiştir.⁷⁸ Ayrıca 7 numaralı mühimme defterindeki bir kayıta 22 Ağustos 1567 yılında sipahi oğullarından dragman İlyas’a Boğdan Voyvoda’sının Leh kralına gönderdiği adamı yaralayanların yakalanarak elçi vasıtasıyla gönderileceği ve uğranılan zararın tazmin edileceği kral tarafından bildirildiğinden, gelecek elçiye gereken saygının gösterilmesi ve dostane bir şekilde, güvenli ve sağ salim İstanbul’a ulaştırılması için bir namenin yazıldığı görülmektedir.⁷⁹ Yine aynı defterde muhtemelen 1567-1569 yılları arasında yazılan hükümde Beç Kralı’nın yanına gideceği için tercüman İbrahim Bey’e yol hükmünün verildiği görülmektedir.⁸⁰

Osmanlı Devleti’nde XVII. yüzyılda Divan-ı Hümayunda dört tercümanın görev yaptığı tespit edilmiştir. Başlangıçta sayıları az olan tercümanların sonradan sayılarında artış yaşanmıştır. Osmanlı Devleti’nin en önemli tercümanı “Baştercüman”, “tercüman başı”, “büyük tercüman” olarak adlandırılan, tercümanlar arasında en iyi ve en çok dil bilen Babıâli tercümanıdır. Baştercümanlar genellikle veziriazamın yabancı elçilerle olan görüşmesinde bulunup, konuşulan konuları Türkçeye

⁷⁶ BOA., 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564–1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks I, hüküm 590, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, s. 337.

⁷⁷ Balcı, a.g.t., s. 46; Bilgin Aydın, “Divan-ı Hümayun Tercümanları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX, ed. Halil İnalçık, İsmail E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser, İstanbul 2007, s. 73.

⁷⁸ BOA., 5 Numaralı Mühimme Defteri (973 / 1565–1566) Özet ve İndeks, hüküm 1185, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, s. 189.

⁷⁹ BOA., 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567–1569) Özet- Transkripsiyon- İndeks I, hüküm 103, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1998, s. 57.

⁸⁰ BOA., 7 Numaralı Mühimme, hüküm 1137, s. 566.

çevirmekle mükelleftirler. Bu nedenle tercümanlar devletin izlediği siyasetin en gizli ayrıntılarına kadar hakimdiler. Resmi evrakları, konuşmaları, antlaşmaları çeviren, zaman zaman diplomatik görevler üstlenen Babîâli tercümanlarının rolü, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler ile ilişkileri geliştikçe daha da önem kazanmıştır. XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Babîâli tercümanlığı, Rum asıllı ailelere geçmiş ve babadan oğula devredilen bir sistem haline gelmiştir.⁸¹

1.4.1.1. Fenerli Aileler

XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık Divan'da Osmanlı tebaası olup yabancı dillere hâkim Rumlardan istifade edilmeye başlanmıştır. Semt olarak Fener mahallesini seçtikleri için “Fenerliler” olarak adlandırılan Ortodoks mezhebine bağlı bu Rumlar, neredeyse bir asır boyunca bu makamda bulunmuşlardır. İlk Fenerli tercüman, 1661 yılında Babîâli Tercümanı olarak atanan Panayotis Nikousios'un olduğu kabul görmektedir. Panayotis Nikousios, daha önce Alman elçiliğinde tercüman olarak görev yapmış; aynı şekilde Donanma'nın ilk Rum Tercümanı İpannakis Porfyritis de aynı görevde bulunmuştu. Babîâli'nin Rum tercümanları hakkındaki görüşlerine göre, Fenerlilerin en büyük başarısı dil bilgileriydi.⁸²

Panayotis Nikousios'un Osmanlı Divan'ına tercüman olarak atanmasıyla Rum tercümanlar çağı denilen yeni bir dönem başlamıştır. Köprülü Ahmed Paşa'nın⁸³ yakın çevresinde yer alan Panayotis, Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde görevlendirilen ilk Rum tercümandır. Osmanlı devlet adamlarının güvenini kazanan pek çok Fenerli aile, bu güveni elde ederek birkaç nesil boyunca Divan tercümanlığını ellerinde bulundurmayı başarmışlardır. Aldıkları kapsamlı eğitim sayesinde Arapça ve Türkçe'nin yanı sıra birçok Batılı devletlerin dillerini de öğrenen Fenerliler, Osmanlı diplomasisi için vazgeçilmez birer unsur haline gelmiş ve neredeyse 152 yıl boyunca Divan-ı Hümayun tercümanlığı görevini yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nde, Fenerli tercümanlar, sıradan devlet görevlilerinin çok ötesinde özel yetkiler ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Dış ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan Sadrazam ve Reisülküttaplara danışmanlık yapan Fenerli tercümanlar, artan etkileri sayesinde nüfuzlarını daha da genişletmişlerdir. Avrupa'da Osmanlıların daimî elçiliklerinin kurulmasıyla birlikte sefaretlerde de tercüman olarak görev almışlardır. Batılı devletlerin “Phanariot”, Osmanlı Devleti'nin “Fener Beyleri” dediği Divan-ı Hümayun Tercümanlarına Osmanlı Devleti'nde bulunan diğer Hristiyan tebaaya tanınmayan pek çok ayrıcalık tanınmıştır. Fenerliler devlet içerisindeki özel konumları sayesinde sakal bırakabilir, ata binebilir ve kürk giyebilirlerdi. Fenerli tercümanlar, maiyetlerinde sekiz dil oğlanı ve on iki hizmetkar bulundurmanın yanında bu kişiler de Rum olup cizyeden muaf tutulmuşlardır. Baştercümanın

⁸¹ Şakiroğlu, a.g.m., s. 491; Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Palet Yayınları, Konya 2024, s. 62; Bilim, a.g.m., s. 31; Hitzel, a.g.m., s. 38.

⁸² Şakiroğlu, a.g.m., s. 491; C. G. Patrinelis, “The Phanariots Before 1821”, **Balkan Studies**, 42 (2), 2001, s. 180-181.

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa”, **DİA içinde**, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 260-263.

maiyetindeki bu kişilere cizyeden muafiyet sağlandığına dair bir muafiyet emri verilir ve göreve başlamalarına dair divandan mühürlü tezkire düzenlenirdi. Ancak bazı Rumların bu muafiyetleri kötüye kullanarak usulsüz belgeler düzenledikleri de görülmüştür.⁸⁴

Uzun yıllar boyunca devletlerarası münasebetlerde iletişim aracı olarak kullanılan Fenerli Rum aileleri 1821 Rum isyanının patlak vermesiyle, devlet içerisindeki önemli konumlarını kullanarak isyancılara yardım etmeye çalışmışlardır. Hatta öyle ki, dönemin Divan tercümanı olan Nikola Muruzi, Mora’da bulunan Rum tebaasının sakin ve devlete bağlı olduğu konusunda devlete yanlış rapor dahi verdiği bilinmektedir. Aynı şekilde yine bu dönemde Divan-ı Hümayun’da tercümanı olan, hatta 1812 Bükreş Anlaşmasına gönderilen Alexandre Mourazi, Osmanlı Devleti’nin aleyhine o kadar çok çalışmıştır ki Rum kaynakları ondan çok büyük övgülerle söz etmiştir.⁸⁵

Fransız, Rus ve İngiliz nüfuzunun devlet içindeki tercümanların üzerindeki etkisinin artmasıyla Fenerlilerin üzerinde şüpheler artmaya başlamış, çıkan Rum isyanları ile kendi sonlarını hazırlamışlardır. İsyanda rolü olduğu düşüncesiyle ve devlete ihanet etmesi sebebiyle Divan tercümanı Constantine Muruzi, 16 Nisan 1821 yılında idam edilmiş, Fenerli tercümanlar dönemi son bulmuştur. Osmanlı Devleti tercüman açığını Müslümanlar arasından seçim yaparak karşılamaya çalışmış, ancak Batı dillerine vakıf Müslüman memurların sayısının yetersiz olması ve mevcut olanların gerekli niteliklere sahip olmamaları nedeniyle bu süreç istenilen şekilde ilerlememiştir. Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) isteği üzerine, 1821 yılında Babıâli bünyesinde Türk-Müslüman tercümanlar yetiştirmek amacıyla Tercüme Odası kurulmuştur. Bu odaya ilk Türk-Müslüman Baştercüman olarak Ahmet Vefik Paşa’nın⁸⁶ (1823-1891) dedesi Yahya Naci Efendi⁸⁷ atanmış ve Divan-ı Hümayun tercümanlığı kurumunda Türk-Müslüman ailelerden gelen tercümanların görevlendirilmesi dönemi başlamıştır. Ayrıca, Zenob Mannesech ve Yahya Efendi’nin Babıâli’deki yetenekli memurlara Fransızca dersleri vermesi için de görevlendirilmişlerdir.⁸⁸

⁸⁴ Aydın, a.g.m., s. 54-58; Bilim, a.g.m., s. 30-31.

⁸⁵ Midhat Sertoğlu, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, TTK yayınları, V, Ankara 2021, s. 2879; Bilim, a.g.m., s. 33-34.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Akgün, “Ahmed Vefik Paşa”, **DİA içinde**, 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 143-157.

⁸⁷ 1804 yılında Mühendishane-i Berr-i Hümayun’da Fransızca hocalığı yapmıştır. 1821’de ilk Müslüman Divan-ı Hümayun tercümanı olarak görevlendirilmiş, 10 Temmuz 1824’te hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Ademoğlu, “Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketiyle İlgili Eseri “Risale-i Hikmet-i Tabiiyye” 1809”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, IV (1), 2002, ss. 25-56.

⁸⁸ Şakiroğlu, a.g.m., s. 492; Suna Timur Ağıldere, “XIII. Yüzyıl Avrupa’sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu (1669-1873)”, **Turkish Studies**, 5 (3), 2010, s. 695 ve Aydın, a.g.m., s. 60.

1.4.1.2. Bab-ı Âli Tercüme Odası

XIX. yüzyılın başlarından itibaren divan tercümanlarının düzenli bir gelire sahip olduğu ve maaşa bağlandığı görülmektedir. Yeni açılan Tercüme Odası'nın başına getirilecek kişiye ayda 500 kuruş maaş verilmesi için Defterdara bir buyrultu yazdırılmıştır. Böylelikle 1821 yılında tercüman olan Yahya Efendi'ye 500 kuruş maaş verilmiştir. Tercüme odasının kurulmasının ardından, tercümanlık büyük bir önem kazanmış ve maaşlarda olağanüstü artışlar yaşanmıştır. 13 Kasım 1838 tarihli bir iradede, Divan-ı Hümayun tercümanının maaşının 7500 kuruş, mütercim-i evvelin maaşının ise 2000 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Konu Meclis-i Vükela'da ele alınırken, dil bilgisi ve kültürü nedeniyle dönemin Vakanüvisi Şanizade Ataulлах'ın⁸⁹ (1771-1826) adı geçse de bu tür bir görev için ulemadan birinin seçilmesi küçültücü olarak değerlendirilmiş ve uygun bulunmamıştır. Bu nedenle, Babiâli'deki tercüme işlerinden sorumlu olan Yahya Efendi, Mühendishane'deki görevinden alınarak Babiâli Tercümanlığına ve Tercüme Odası'nın yönetimine getirilmiştir.⁹⁰

Tercüme Odası, iki ana bölümden oluşmaktaydı: Dil öğrenimi görecekt memurların eğitim aldığı Lisan Odası ve burada eğitimini tamamlayan mütercimlerin çalıştığı Tercüman Odası. İlk yıllarda, Tercüme Odası'nda istenilen başarıya ulaşamadığı ve Zenob'un derslerine devam edenlerin yeterli seviyede yabancı dili öğrenemedikleri anlaşılmıştır. Bu nedenle, Mühendishane kökenli tercümanlar döneminin sona ermesiyle birlikte, Tercüme Odası'nda bürokrasiden gelen memurlar göreve başlamış ve Batı dillerinden özellikle Fransızca, diplomasinin öncelikli dili olarak öğretilmiştir. Devletin tercüme işleri, Saraya bağlı Tercüme Odası'nda yürütülürken, dil öğretimi ile ilgili çalışmalar Lisan Odası'nda yapılmaktaydı. Bu süreçte, Tercüme Odası hem personelini kendisi yetiştiren bir eğitim kurumu hem de resmi bir daire haline gelmiştir. Lisan Odası'nda daha önce yalnızca dil dersleri verilirken, yeni düzenlemeyle birlikte Fransızca başta olmak üzere tarih, coğrafya, gramer, hüsn-i hat, hukuk ve matematik gibi dersler dört sınıflı bir öğretim programı çerçevesinde sunulmuştur. Ayrıca, ilk defa bir İngilizce sınıfı da açılmıştır. Tercüme Odası'ndan yetişen ve Divan-ı Hümayun tercümanı olarak önemli bir rol üstlenen isimlerden biri de Mehmed Emin Âli Paşa'dır.⁹¹

Avrupa'da sürekli elçilik teşkilatlarının kurulmasının gerekliliği anlaşıncı, Tanzimat döneminde Tercüme Odasına yeni bir dinamizm kazandırılmıştır. Bu bağlamda, Tercüme Odası, yabancı dil eğitimine yönelik bir merkez olarak işlev görmüştür. Ancak, bu kurumun devlet memuru mu yoksa diplomat mı yetiştireceği konusunda belirsizlikler devam etmiştir. Sonuç olarak, Tercüme

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Yılmaz, "Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi", *DİA içinde*, 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 334-336.

⁹⁰ Mahmut Akpınar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması" *Türk İncelemeleri Dergisi*, XXIX (1), 2014, s. 64; Bilim, a.g.m., s. 35; Aydın, a.g.m., s. 74.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Âli Paşa, Mehmed Emin", *DİA içinde*, 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 425-426; Akyıldız, a.g.m., s. 504; Çakır, a.g.m., s. 40 ve Aydın, a.g.m., s. 62.

Odası bu ihtiyaca yeterince cevap verememiş ve 1869 yılında yerine Lisan Mektebi açılmış fakat Lisan Mektebi de istenilen performansı veremeyince 1892’de kapatılmıştır. Bu dönemde, 1481’de II. Bayezid (1481-1512) tarafından kurulan Galata Sarayı Ocağı’na dayanan bir eğitim kurumu daha açılmıştır. 1841 yılında Galata Sarayı Enderun-u Hümayunu adıyla eğitim vermeye başlayan bu okul, 1868’de Mekteb-i Sultani olarak yeniden adlandırılmış ve günümüzde Galatasaray Lisesi olarak bilinir hale gelmiştir. 1868 yılından itibaren okul, tamamen Fransızca eğitim vermeye başlamış ve modern eğitim anlayışının bir parçası olarak önemli bir rol üstlenmiştir.⁹²

1.4.2. Eyalet Tercümanlığı

Merkezde bulunan tercümanların yanında taşrada eyalet divanlarında da tercümanların mevcut olduğu bilinmektedir. Eyalet Divanı’nda dil bilmeyen Müslümanlar veya zimmi reayanın sorunlarını rahatça ifade edebilmeleri için Eyalet Divan Tercümanları devlet yönetimi tarafından atanmıştır. Bu tercümanlar, Divan-ı Hümayun Tercümanlarından farklı olarak, imparatorluğun hem iç hem de dış ihtiyaçlarına yönelik hizmet vermişlerdir. Ayrıca, eyalet yönetimi ile yabancılar arasındaki ilişkileri de yönetmişler ve beylerbeyi, vali ve paşa gibi taşra yöneticilerinin emrinde çalışmışlardır. Eyalet Divanı tarafından istihdam edilen tercümanlara Osmanlı resmî belgelerinde “divan tercümanı” veya “saray tercümanı” denir, Batı kaynaklarında ise “dragoman” olarak anılmışlardır. Türkçe bilmeyen reayaya kadı mahkemelerinde yardımcı olmak amacıyla istihdam edilen tercümanlara ise “mahkeme tercümanı” denilmektedir.⁹³

Osmanlı Devleti’nin Batı ile sınır bölgelerinde görev yapan Eyalet Divan Tercümanlarının sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu tercümanların genellikle çok dilli ve çeşitli kökenlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Trablus, Şam, Mısır, gibi Arap topraklarındaki ve Belgrad, Budin, Temeşvar ve Girit gibi Avrupa vilayetlerinde bu tercümanlar görev yapmıştır. Mısır gibi büyük ve organize eyaletlerde tercümanların başında genellikle bir Baştercüman bulunmaktaydı. Arap bölgelerindeki tercümanlar genelde “Arap tercümanı” olarak adlandırılırken, Rumların yoğun olduğu Mora, Girit, Kıbrıs gibi bölgelerde tercümanlar Rum kökenliydi. Osmanlı Devleti’nin Batı ile sınır eyaletlerinde divan tercümanlarının başlıca rolü ise daha çok diplomatik alanda olmuştur. Bu tercümanların ne şekilde azledildikleri, maaşları ve gelirleri belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Temeşvar’da, Temeşvarlı Osman Ağa’nın divanda 60 Akçe maaşla görevlendirildiği bilinmektedir. Tercümanlar, atanma işlemlerinde resmi bir berat alıyor ve yerel halkın görüşleri de göz önünde bulunduruluyordu. Ayrıca, tercümanlık görevleri bazen aynı aile üyelerine devredilebiliyordu; bir tercüman vefat ettiğinde, dil bilen kardeşi veya oğlu genellikle görevi

⁹² Şakiroğlu, a.g.m., s. 492; Kuşçu ve Yağlı, a.g.m., s. 474.

⁹³ Şakiroğlu, a.g.m., s. 492; Balcı, a.g.t., s. 19; Kemal Çiçek, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, **Toplumsal Tarih**, 30, Haziran 1996, s. 47.

devralıyordu. Tercümanların görevde kalabilmesi için halkın memnuniyeti ve devlet işlerinde liyakat ve sadakat göstermeleri önemliydi.⁹⁴

Eyalet yönetimi çerçevesinde, Eyalet Divan Tercümanlarının yanı sıra mahkemelerde yardımcı olmak üzere görevlendirilen tercümanlar da bulunmaktaydı. Bu tercümanlar başlangıçta dava sahiplerinin söylediklerini beylerbeyine, beylerbeyinin verdikleri cevapları veya kararları davacılar tercüme eden basit birer memur olarak görev yaparken, zamanla millet sistemi içinde kendi cemaatlerinin devletle ilişkilerini yürüten ve kelimenin tam anlamıyla reayanın “her türlü işini gören” kimseler haline gelmişlerdi. Osmanlı Devleti’nin birçok eyaletinde “divan tercümanı ve emval-i miriye sarrafi” olarak vergilerin saptanması ve toplanması işini de üstlenmeleriyle, divan tercümanları halk arasında oldukça itibarlı ve doğal olarak imtiyazlı bir sınıf haline gelmişlerdi.⁹⁵

Osmanlı Devleti’nde kadılar, genellikle Rumca veya Ermenice bilmedikleri için mahkemelerde tercüman bulundurmışlardır. Örneğin, Haleb, Selahiye ve Bingazi’de birer Arapça tercümanı bulunurken; Şam’daki Kısmet-i Arabiyye mahkemesinde iki, Kudüs ve Bağdat mahkemelerinde ise birer Arapça tercümanı görev yapmaktaydı. Sakız’daki mahkemede ise bir Rumca tercümanı mevcuttu. Kıbrıs Adası’nda da zaman zaman en az iki tercüman istihdam edildiği bilgileri mevcuttur. Mahkeme tercümanları, bulundukları bölgedeki kadılar tarafından onaylanır ve mahkeme tercümanı olarak atanmak için merkeze önerilirdi. Görev süreleri hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte, görevlerini başarıyla yerine getiren tercümanlar genellikle yeniden görevlendirilirdi. Kadı mahkemelerinde diğer memurlarda olduğu gibi, tercümanların da adil, salih ve güvenilir kişiler olması şer’i bir zorunluluktur. Eğer Divan-ı Hümayun kadının seçimini uygun bulur ve onaylarsa, tercüman olarak atanacak kişiye bu doğrultuda bir hüküm gönderilirdi ve bu hükmün verildiği tarihten itibaren tercümanlık görevi resmi olarak başlamış olurdu. Görevini kötüye kullanarak reayaya zulmeden tercümanların görevden alınması Divan tarafından titizlikle takip edilirdi. Yüksek bir ücretle, örneğin bir yıl için 180 kuruş gibi, tefviz edilebilen mahkeme tercümanlığı, oldukça karlı bir meslek olarak görülmekteydi. Dolayısıyla, mahkeme tercümanlığının, divan tercümanlığı kadar olmasa da yüksek getirisi olan bir meslek olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶

1.4.3. Askeri ve Eğitim Müesseselerde Kullanılan Tercümanlar

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Batı usulünde askeri ve eğitim kurumlarının kurulmasıyla birlikte, bu kuruluşlarda çalışmak üzere memlekete getirilen Türkçe bilmeyen yabancı uzman ve öğretmenlerin yanına dil bilen tercümanlar atanmıştır. Bu göreve de genellikle Rum tercümanlar

⁹⁴ Balcı, a.g.t., s. 19-23; Şakiroğlu, a.g.m., s. 492.

⁹⁵ Metin Ziya Köse, “Osmanlı Galata’sında Tercüman olmak: Bir Venedik Tercümanının Terekesi ve Borçları (1672)”, *Turkish Studies*, 6 (3), Yaz 2011 s. 1068; Balcı, a.g.t., s. 24; Çiçek, “Osmanlı Adliye”, s. 47.

⁹⁶ Çiçek, “Osmanlı Adliye”, s. 48-51; Balcı, a.g.t., s. 25.

getirilmiştir. Bu görevde bulunanların daha sonradan Divan-ı Hümayun Baştercümanlığına veya Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına tayin edildiği görülmüştür. Levent Çiftliği kışlasında Nizam-ı Cedid askerlerinin eğitimine yardımcı olan Fransız uzmanının yanına atanan tercümana “Levent Tercümanı” denilmiştir. Levent tercümanı, aynı zamanda Tophane-i Amire ve Mühendishane ’deki uzmanların tercümanlık görevini de üstlenmiştir. Bu nedenle, her iki kurumda da görevli olsa da bazen Tophane veya Humbarahane tercümanı olarak da anılmıştır. Bu tercümanlık görevleri arasında en önemli olanı ise Derya diye adlandırılan veya bazı belgelerde Tersane veya Donanma isminin zikredildiği Tersane tercümanlığıdır.⁹⁷

Kaptan-ı Derya’nın veya diğer adıyla Kaptan Paşaların maiyetinde, tersane tercümanı veya donanma tercümanı olarak görev yapan bir tercüman bulunurdu. Bu görev, önce Müslümanlardan, ardından ise Rumlardan bir tercümana verilmişti ve adalara ilişkin işlerin yürütülmesiyle ilgilenirlerdi. Tersane Tercümanı, genellikle Kaptan-ı Derya’nın “sekreteri” gibi çalışır, Akdeniz adalarında Müslüman olmayan halkın vergilerini düzenli olarak ödeyip ödemediklerini kontrol eder ve adaların çeşitli işlerini yürütmekle mükellef kişilerdi. Tersane tercümanlığı, genellikle Fenerli Rum tercümanlarına berat ile verilirdi. Bu hizmette bulunan kişiler, genellikle Divan-ı Hümayun Baştercümanı olarak atanır ve ardından Eflak veya Boğdan Voyvodalıklarına tayin edilirdi. Divan ve Tersane tercümanlıkları, Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına terfi etmek için bir basamak olarak görüldüğünden, bu görevlerde rekabet, kanunsuzluk ve çekişmeler yaşanmıştır. Bu sorunları önlemek amacıyla, 1819 tarihinden itibaren Tersane tercümanlığı dört Fenerli aileye verilmiştir. Bu durum, Osmanlı teşkilat ve cemiyetinin Hristiyanlara sunduğu ilk önemli memuriyettir. Donanma tercümanlığı, başlangıçta malikane şeklinde 7500 kuruşu peşin ve 1000 kuruşa yakını da mal ile tevcih edilmekteydi. Tersane tercümanları, merkeze uzak adalardaki reaya ile ilgilendiklerinden, yetki ve menfaat bakımından Divan-ı Hümayun Baştercümanlarından daha nüfuzlu bir konumda bulunmuşlardır. Tanzimat döneminden sonra, Donanma Tercümanlığının nitelikleri değişerek sadece tercüme işleri ile ilgilenen bir görev haline gelmiştir. Bu dönemde, Kaptan Paşa’nın maiyetinde iki tercüman bulunur ve bu tercümanlar, tercüme odasına mensup kişilerden tayin edilirdi. Tercümanlardan ilki Arapça, diğeri ise Fransızca dilinde tercümanlık vazifelerini yapmışlardır. Başlangıçta, tercümanların görevden alınması ve atanması için sadece Kaptan-ı Derya’nın görüşü yeterli olurken, XIX. yüzyıldan sonra haklarında suçlama bulunduğunda Babiâli’ye başvurulmuş, durum incelendikten sonra azil kararı padişahın Hatt-ı Hümayun’u ile alınırdı.⁹⁸

⁹⁷ Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık”, *Atatürk Konferansları V*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 20; Polatçı, a.g.t., s. 28; Bağış, a.g.e., s. 21; Christine M. Philliou, *Biography of An Empire: Governing Ottomans In An Age of Revolution*, University of California Press, California 2010, s. 11.

⁹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 417; Orhonlu, a.g.m., s. 21; Polatçı, a.g.t., s. 29.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI ELÇİLİKLER, KONSOLOSLUKLAR VE TERCÜMANLARI

2.1. Elçiler, Balyoslar ve Konsoloslar

Medeniyetlerin birer birer zuhur etmeleriyle birlikte din, dil, kültür ve coğrafya gibi farklılıklar göz önüne çıkmıştır. Bu unsurların sonucunda ise devletlerarasında ticari ve diplomatik münasebetler oluşmaya başlamıştır. Artan diplomatik münasebetlerin Dünya üzerinde genel geçerlilik kazanması uzun bir zaman almış, usuller belirli kurallar çerçevesinde belirlenmiş ve modern zamanlara doğru devletlerarası hukukta yerini alabilmiştir. Devletlerarası diplomasi iki biçimde ele alınabilir; biri tek taraflı diplomasi olarak adlandırılan ad-hoc diplomasi, diplomatik araç olarak kullanılan elçilerin, belirli bir amaç doğrultusunda bir devletten diğerine gönderilmesini ve görevlerini tamamladıktan sonra devletlerine geri dönmesini oluşturmaktaydı. Bir diğeri ise devletlerarasında sürekli ve daimî ilişkilerin tesis edilmesi için yapılan diplomatik faaliyetlerden oluşan, daimî diplomatik temsilciliklerin oluşturulmasını içeren sürekli diplomasi. Genellikle bir tarafın diğerinden daha üstün konumda olduğu durumlarda kullanılan ad-hoc diplomasi yöntemi, XV. yüzyılın sonlarından itibaren ilk olarak Avrupa kıtasından başlayarak yerini sürekli diplomasiye bırakmıştır. Sürekli diplomasiye geçişten sonra devletlerarası ilişkilerde süreklilik meydana gelmiş, elçiler bir devletten diğerine kısa süreli olarak değil daimî olarak gönderilmiştir. Sürekli diplomasi ilk defa İtalyan kent devletlerinden biri olan Venedik Cumhuriyeti'nde XV. yüzyıldan itibaren, başka devletler nezdinde kurulan daimî elçilikler sonucunda görülmeye başlanmıştır. Venedik ile başlayan bu sistem daha sonra başta Batılı devletler olmak üzere tüm devletler tarafından benimsenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır.⁹⁹

2.1.1. Elçi

Elçi kelimesi “halk”, “ülke”, “devlet” gibi anlamlara gelmekle birlikte aynı zamanda “haberci” veya “peygamber” manasına da gelmektedir. Kelimeye özel isim olarak ilk defa Uygur metinlerinde rastlanmıştır. Elçi kelimesi, Türkçe “el”, “il”, “kavim”, “halk”, “ülke”, “devlet”, “hükümlerlik”,

⁹⁹ Kemal Beydilli, “Diplomasi Devletlerarası İlişkileri Yürütme Aracı”, **Osmanlı Dünyasında Diplomasi ve Siyaset Önemli İsimler ve Eserleri Seçilmiş Makaleler 3**, ed. Zeynep Berktaş, Timaş, İstanbul 2024, s. 15; Mustafa Can, **Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler (Elçi – Ağırhama – Huzura Kabul)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Aralık 2017, s. 14-15; M. Alaaddin Yalçınkaya, “Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü”, **Toplumsal Tarih**, (32), 1996, s. 45.

“sulh” sözlerinin “-cı”, “-ci” meslek bildirme eki ile genişletilmiş şeklidir. Türklerde ezelden beri “başbuğ” veya “hükümdar” manalarında kullanılmıştır. En eski devirlere bakıldığı zaman elçi kelimesi “haber getirici” manasına gelmekle birlikte “hükümdarın resmi habercisi”, “elçi” ve “sefir” manaları türetilmiştir. Kamus-i Türki’de ise elçi, bir memleket veya devlet tarafından bir diğer devlete gönderilen “vekil”, “resul”, “sefir”, “büyük elçi”, “sefir-i kebir”, “orta elçi”, “maslahatgüzar” olarak tanıtılmaktadır.¹⁰⁰

Elçi sözcüğüne bakıldığı zaman bir işi sonuçlandırmak veyahut uzlaşma sağlanması için karşı tarafa bir temsilci gönderilmesi manasına gelmekle birlikte, kavramsal anlam olarak, bir devletin başka bir devlet nezdinde daimî veya geçici olarak temsil etmekle mükellef diplomata verilen isimdir. Ayrıca elçiler, birtakım şartlar ve pazarlıklar doğrultusunda çalıştıkları ülkeye bağlı esirlerin mübadelesi için çalışır, karşılıklı taleplerde bulunulur, kültürel ve dini gibi bazı konular elçilerin müzakerede bulunduğu ve uğraştığı konuların başlıcalarıdır. Türk devletlerinde elçilere casusluk yapmadıkları sürece dokunulmazdı. Onun haricinde elçi gönderilen ülkelerde bu durumdan mütevellit zaman zaman diplomatik tıkanıklık da baş gösterdiği olmuştur. Göktürk Devleti’nde diplomatik faaliyetler genellikle “Bitikçi”, “İlimgacı” veya “Tamgacı” denilen görevliler tarafından yürütülmekteydi. Göktürkler, Bizans İmparatorluğu ve İranlılar ile ticari temasta bulunmuşlar ayrıca karşılıklı olarak da elçiler gönderilmiştir. Uygurlara bakıldığı zaman devletin dış işlerinde Göktürklerde olduğu gibi “ilimgacı”, “tamgacı” ve “bitikçi”ler görev yapmıştır.¹⁰¹

Devletlerarası tarihi süreçlerine bakıldığı zaman elçi göndermek bağımsız olan devletlerin birer hakimiyet sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Elçilerin en önemli görevi gönderildiği devlette kendi devletini en iyi şekilde temsil etmektir. Bunun haricinde görevli olarak bulundukları yerlerde mevcut gelişmeleri gözlemlemek bilahare bunları rapor etmek, görevlendirildiği konu itibariyle görüşmelerde bulunmak ve bağlı olduğu devletin çıkarlarını gözlemek ile hakkını korumak gibi görevleri de bulunmaktadır. Elçilik faaliyetleri ilk olarak tarih öncesi dönemlerde ortaya çıkmış, ilkel kabilelerde uygulanmaya başlamıştır. Kabileler kendi aralarında sürdürdükleri çatışmalara ara vermek, yaralıları toplamak, ölüleri defnetmek, avcılık yapmak için sınır sözleşmeleri yapmak, aile veya klan sorunlarını görüşmek gibi olayların haricinde kabileler arası evlilik tekliflerini sunmak gibi önemli konuları görüşmek ve çözüme ulaştırmak için bir kabileden diğerine haberciler-temsilciler göndermişlerdir. Asırlar boyunca meydana gelen devletlerarası diplomatik münasebetleri ilerleten elçiler de rollerini aynı şekilde yürütmeye devam etmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA içinde*, 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 3; Mecdud Mansuroğlu, “Elçi”, *İA içinde*, IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 231; Sami, a.g.e., s. 204.

¹⁰¹ Can, a.g.t., s. 11; İpşirli, a.g.m., s. 5.

¹⁰² Can, a.g.t., s. 12-13.

Bizans İmparatorluğu ile Peçenekler ve diğer Türk Devletleri yoğun münasebet içinde bulunmuş ve bu münasebetleri elçiler ile tüccarlar sağlamıştır. Eski Türk devletlerinde elçiler genellikle, hükümdarlarının tahta çıkışlarını bildirmek için veya gideceği devlete tebrikte bulunmak için çeşitli ziyaretlerde bulunurlardı. Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra eski diplomasi geleneklerinin yanında dış münasebetlerinde yeni dinlerinin diplomatik motif ve prensiplerini de benimsemişlerdir. İslam dünyasında “Asr-ı Saadet” ile başlayan ve Emevîler ile Abbasiler dönemlerinde çokça zenginleşen diplomasi modeli Türk devletleri tarafından uygulanmaya başladığı görülmektedir. Büyük Selçuklu Devleti’ne bakıldığı zaman elçilik kurumu, devletin dış ilişkilerinde, vassal devletlerde ve halifelerle münasebetlerde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Gaznelilere bakıldığı zaman elçilerle özel olarak ilgilenen bir saray çalışanının olduğu ve kendisine “resuldar” denildiği görülmektedir. Elçilerin karşılanması, kalacağı yere getirilmesi, Sultanın huzuruna çıkarılması gibi işleri resuldarlar yapmaktaydı.¹⁰³

Osmanlı Devleti’ne bakıldığında ise bulunduğu coğrafi konum sebebiyle kuruluşundan itibaren Bizans İmparatorluğu, Candaroğulları, Germiyanogulları, Memlükler, Karamanlılar, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Timurlular ve diğer devletlerle siyasi münasebetlerde bulunmuştur. Osmanlı padişahlarının cülusları, savaş ilanları, barış teklifleri, dostluk teklifleri gibi meseleler için bağımsız olarak tanıdığı hükümdarlara elçilerini göndermiştir. Osmanlı Devleti, Rumeli ve Anadolu’da fetih hareketleri sonucu genişlemeye başlayınca, Karadeniz ve Akdeniz’deki hakimiyetlerini de güçlendirmişlerdir. Devletin bu denli büyümesinden sonra bu bölgelerde önemli ölçüde çıkarları olan Ceneviz Cumhuriyeti, Venedik Cumhuriyeti ve Milano Dukalığı gibi İtalyan şehir devletleri diplomatik münasebetler kurmak için Osmanlılara elçiler göndermeye başlamışlardır.¹⁰⁴

Devletlerarası ilişkilerin tarihlerine bakıldığı zaman bir haberci, temsilci veya elçi gönderme olaylarını görmekteyiz. Fakat bir devletin farklı bir devlette daimî bir elçilik açması her bir devlet için farklı tarihleri göstermektedir. Misal, Avrupa kıtasında ilk daimî elçiliklerin açılmaya başladığı dönem XV.-XVI. yüzyıllara tekabül etmektedir. Diplomasi kavramının Batılı devletler nezdinde yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte daimî elçiliklerin yaygınlaşması da hız kazanmıştır. Osmanlı Devleti’nin gücünün zirvesinde olduğu dönemlerde de diplomatik yöntemlere en çok ihtiyaç duyan taraf Batılı devletler olmuştur. Söz konusu devletlerin Osmanlı orduları karşısında güçsüz olmalarına rağmen ticari ilişkiler içerisinde bulunmak istemeleri, İstanbul’da daimî elçilikler kurmaya çalışmalarına ve çok sayıda fevkalade elçi göndermelerine vesile olmuştur.¹⁰⁵

¹⁰³ İpşirli, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁴ Ercümen Kuran, **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, III (A 24), Ankara 1988, s. 9; İpşirli, a.g.m., s. 8.

¹⁰⁵ Hacer Topaktaş, “Polonya’nın Türkiye’deki İlk Daimî Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, **Uluslararası İlişkiler**, 11 (43), 2014, s. 106; Can, a.g.t., s. 81.

Osmanlı Devleti'ne gönderilen yabancı elçileri iki sınıfa ayırmak mümkündür. Bu elçilerden ilki Osmanlı Devleti'ne kendi ülkelerinin çıkarlarını korumak için uğraşan ve bağlı oldukları ülkeleri tarafından belirli bir süreliğine gönderilen mukim elçilerdir. Osmanlı, ilk dönemlerde mukim elçiler için genellikle balyos veya kapı kethüdası tabiri kullanmaktaydı. XVIII. yüzyıldan itibaren ise maslahatgüzar tabirinin de kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer elçi sınıfı ise Osmanlı Devleti'ne belli konuları ifa etmek için gelen ve kalma süreleri görevlerinin niteliğine göre değişip ve ancak verilen görevi yerine getirdikten sonra ülkelerine geri dönerlerdi. Bu elçilere ise fevkalade veya muvakkat elçileri denmekteydi. Fevkalade elçiler ile daimî elçileri birbirinden ayıran en temel farklardan birkaçı, cülus tebriki, antlaşmalar ve buna benzer geçici bir görevle devletlere gönderilmeleri ve gittikleri devletlerin iç işleri hakkında görüş beyan etme yetkilerinin olmamasıdır. Osmanlı Devleti'nde bulunan daimî elçiler, çoğunlukla ticari faaliyetler çerçevesinde ve kapitülasyon sistemi içerisinde görevlerini ifa etmişlerdir. XV. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'da daimî elçi bulunduran yegâne devlet Venedik Cumhuriyeti'di. Fakat XVI. yüzyıla bakıldığı zaman farklı Batılı devletler de İstanbul'a daimî elçilikler açmaya başlamışlardır.¹⁰⁶

Bu elçiler, İstanbul'a ilk geldiklerinde devletlerine ait herhangi bir elçilik binası bulunmamasından mütevellit ikametgâh olarak elçi hanını kullanmaktaydılar. Çemberlitaş'ın yanında olan Elçi Hanı, Evliya Çelebiye tarafından "kâfirler zamanından kalma han" yani Bizans döneminden kalma bir han olarak tanıtılsa da Semavi Eyice, Elçi Hanı'nın Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) cülusu yılında tamamlandığını ve elçiler ile seyyahlar tarafından kullanıldığını aktarmıştır. Ayrıca elçilerin bu handa yaşamaları için kesin bir kural olmadığı gibi kiralarını kendileri verdiği surette ayrı bir eve de çıkabilmekteydiler. Daha çok Orta Avrupa devletlerinin elçileri bu handa ikamet etmekteyken Venedik, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin elçileri kendi elçilik saraylarında otururlardı. Elçi hanı XVII. yüzyılın başlarında yavaşça kullanılmaktan çıkmış, XIX. yüzyılda ise tamamen harabe bir hale dönüşmüştür.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti'nde ilk daimî elçilik yukarıda da bahsedildiği gibi 1454 yılında İstanbul'da Venedik tarafından kurulmuş, onu sırasıyla 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, 1528'de Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda Devleti takip etmiştir. Osmanlı Devleti ise Avrupa'da daimî elçilik bulundurma uygulamasına XVIII. yüzyılın sonlarına kadar gerçekleştirememiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa'da ilk daimî elçiliğini Sultan III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd reformları

¹⁰⁶ Unat, a.g.e., s. 20; Can, a.g.t., s. 84-87

¹⁰⁷ Seyit Ali Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul**, 1 (2), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2024, s. 384; Semavi Eyice, "Elçi Hanı", **DİA içinde** 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 15; Semavi Eyice, "Elçi Hanı", **Tarih Dergisi**, (24), 1970, s. 95-104.

hareketleri çerçevesinde 1793 tarihinde İngiltere'nin başkenti Londra'da açmıştır.¹⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin ilk ikamet elçisi olarak İngiltere'ye giden elçi ise Yusuf Agah Efendi olmuştur.¹⁰⁹

2.1.1.1. Balyos

Balyos, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nde bulundurduğu elçilere verilen bir unvandır. İtalyanca “Bailo” olarak geçen bu kelimenin aslı, Latince yük taşıyan manasına gelen “bailus” dan türemiştir. Ortaçağ'da kelimenin anlamı değişerek çeşitli devletlere gönderilen kişilerin unvanına dönüşerek “bajule”, “baus”, “baillistre”, “baillif”, “bailli”, “baliyo”, “baile”, “balyus”, gibi sıfatlara bürünmüştür. Ortaçağlar'da Venedik Cumhuriyeti'nin kurduğu ticaret kolonilerinin başına gönderilen kişilere “bailo” veya “baiulus” denilmiştir.¹¹⁰

Balyoslar sadece Venedik'i temsil eden kişiler haricinde zaman zaman başka devletlerin temsilcileri için de konsolos karşılığı olarak kullanılmıştır. Yazım bakımından birçok değişikliğe uğrayan kelime anlam itibaren koruyucu manasına gelmektedir. Balyoslar bulundukları devlette on iki kişilik danışma meclisinin yardımı ile Venedik'ten gelen emirleri uygulamakla mükellef idiler. Osmanlı Devleti'nde bulunan Balyoslar büyük bir ihtimalle Odun Kapısı ile Balık Pazarı arasında bir yerde veya günümüzde Eminönü'nde bulunan ve Balkapanı Hanı¹¹¹ diye adlandırılan yerde ikamet etmekteydiler.¹¹²

Balyos, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti nezdinde bulunan en önemli temsilcisi ve Venedik vatandaşlarının lideri konumunda idi. Balyoslar, İşlerini hem diplomatik hem de ticari olarak iki koldan yürütmüştür. İstanbul'da Fransız ve İngiliz elçilikleri kurulmadan önce Osmanlı Devleti'nin başkentinde bulunan en önemli temsilci konumunda bulunmuş ve Batı'ya aktarılan bilgilerin kaynağını oluşturduğu için Balyosların diplomatik açıdan önemi daha da artmıştır. Osmanlılar, Venedikli tüccarlara ve onların temsilcilerine İstanbul'da bir semt tahsis etmiştir. Venedikliler de diğer devletler gibi ticaretini yaptıkları mallar üzerinden gümrük vergisi vermeyi kabul etmişlerdir. Buna paralel olarak İstanbul'da bulunan Venedikli tüccarlar daha da artmış, bu artış ile de ticari meselelerin başında gelen Balyos şehirdeki en güçlü makamlardan biri olmuştur.

¹⁰⁸ İpşirli, a.g.m., s. 8; Kuran, a.g.e., s. 11.

¹⁰⁹ Yusuf Agah Efendi ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, **The First Permanent Ottoman Embassy in Europe, the Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)**, The Isis Press, İstanbul 2010.

¹¹⁰ Mehmet Cavit Baysun, “Balyos”, **İA içinde**, II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 291-292.

¹¹¹ Hanın adı, Türk devrinde buranın şehre getirilen balların toptancılık merkezi olduğunu gösterse de İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey'in ifadesine göre hanın adı “bal kelimesinden değil, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'ndeki “balyos” denilen temsilcisinden gelmekte, böylece hanın Venedik balyosunun makamı olduğu iddia edilmekteydi. Nitekim Topkapı Sarayı Arşivinden çıkan belgelere göre “Balıkpazarı kapısı ile Odun kapısı arasında ikamet eden Venedik Balyoslarının evlerini...” ifade eden bir berat Sinan Paşa'ya verilmiştir. Böylece Balkapanı Hanı çevresinin XVI. yüzyılın başlarına kadar Venedik balyoslarının ikamet adresleri olduğu kesinlik kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, “Balkapanı Hanı”, **DİA içinde**, 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 33-34.

¹¹² Mahmut H. Şakiroğlu, “Balyos”, **DİA içinde**, 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 43-44.

Balyosların görevde kalma süresi iki yıl ile sınırlandırılmış ise de genelde bu sürenin uzatıldığı anlaşılmaktadır. Bulundukları devlette ticari ve diplomatik münasebetleri devam ettirmeye çalışır, karışık meselelerin çözümünde gerektiği vakitte on iki kişilik danışma heyetine başvururlardı. Balyosların en temel işleri ticari faaliyetleri koruma, yasama ve cezalandırma işleriydi.¹¹³

2.1.2. Konsolos

Konsolos -Şehbender, baş şehbender, şehbender vekili olarak da kullanılır- kelime anlamıyla “danışmak, istişare etmek, düşünmek” manasına gelen, Latince “consulere” fiilinden türetilmiş bir terimdir. Consul, Roma’da önemli devlet işlerini senato ile görüşen bir memuru ifade etmektedir. Ortaçağ’da daha farklı bir anlam kazanmış ve yabancı devletlerdeki ticari temsilciye verilen bir unvan olmuştur. Özellikle Venedik gibi deniz yoluyla ticaret yapan ve kolonileri olan devletlerin, bu yerleri koruma altına almak, hukuki ve idari işlemleri kolaylaştırmak için böyle bir görev ortaya çıkmıştır. Alman kaynaklarında XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan konsolos kelimesi yüksek bir ihtimalle ilk olarak Akdeniz ve çevresinde kullanılmaya başlanmıştır. İtalyan şehir devletlerinin deniz aşırı ticari faaliyetlerinin ortaya çıkardığı sorunları, şehrin tüccarları aralarında anlaşarak bir consul/temsilci seçerlerdi. Seçilen bu consul ise bulunduğu devletteki gerekli sorunları çözer, vatandaşlarının noterliklerini yapar ve kendi ülkelerine geri dönmek isteyenlerin vize işlemlerini yürütürdü.¹¹⁴

Ortaçağ devletlerinde konsolosların bulundukları devletin sınırları içerisinde yetkilerinin mahiyetleri ve sınırları değişiklik göstermekteydi. İslam devletlerinde konsolosların diğer devletteki konsoloslara göre daha geniş haklara sahip oldukları görülmektedir. İslam devletlerinde bulunan konsoloslar genellikle yabancı vatandaşlara tanınan kendi devletlerinin kanunlarının hükmüne tabi olma hakkına sahiptiler. Sadece kendi devletinin milletiyle yerli halk arasında meydana gelen davalarda yerel mahkemeler bağlıydılar. Yeni Çağ’da ise konsolosluk müessesesi Ortaçağ’da olduğu gibi aynen devam etmiştir. Osmanlı Devleti, özellikle Akdeniz’in doğusunda ve Karadeniz’de hâkim güç olmaya başladıktan sonra belli bölgelerdeki ticaret merkezlerinde bulunan Avrupalı konsoloslarla temas kurmuş, bu devletlerle ticari meseleler hususunda birtakım anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalarla konsoloslar, elçilerin yardımcısı olarak kabul edilmiş; tutuklanmaları, haklarında yasal işlem yapılması, ülkeden çıkarılmaları veya görev yerlerinin değiştirilmesi ancak merkezin ya da elçinin onayıyla mümkün hale gelmiştir. Aynı şekilde limanlara yapılacak konsolos ve tercüman tayinleri de elçilerin buyrultusu doğrultusunda gerçekleşmiştir. Konsolosların, kendi milletinden olan kişileri denetleme, elçi ve konsolos için belirlenmiş vergileri toplama, limana gelen

¹¹³ Özgür Oral, **Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 73-74; Hüsnü Yücekaya, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Venedik Ticareti”, **Tarih okulu Dergisi**, LVI, 2022, s. 8.

¹¹⁴ Ali İbrahim Savaş, “Konsolos”, **DİA içinde**, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 178; Sami, a.g.e., s. 919.

malları kaydetme gibi iş yükümlülüğü bulunmaktaydı ve bunlar da padişah hükmüyle sağlanıyordu. Bağlı olduğu devletin gemileri konsolosun izni olmadan limandan çıkamamakla birlikte kendi milletinden bir vatandaş eğer mahkemelik olmuşsa, konsolos bu mahkemelere iştirak etme hakkına sahipti. Eğer her iki tarafta yabancı ise davalar genellikle konsolosluk mahkemelerinde kendi adet ve kanunlarına göre görülmekteydi. Aynı yabancı devlete mensup olmayan kişilerin davalarına bağlı oldukları devlet temsilcisi tarafından seçilmiş bir komisyon bakardı. Konsolosluklar, bulundukları devletteki mahkemelerin kararlarına karşı kendi ülkelerine bağlı mahkemelerce itirazda bulunma hakkına sahipti.¹¹⁵

Konsoloslar, geniş bir ticarethanede ikamet etmekle birlikte, ikametgahları birden fazla depodan, bir evden ve ibadet edilecek yerden oluşmaktaydı. İkametgahları güvenlik açısından dışarıya kapalı ve yüksek düzey korunaklı bir mekândan oluşmaktaydı. Konsolos, görevli olduğu devlette, kendi milletindeki insanların ve devletin temsilcisi olarak bulunmaktaydı. Geniş yetkilere sahip olmakla beraber dokunulmazlığı da bulunmaktadır. Ayrıca kendi devletin hukukuna da bağlıdır. Genellikle ticari meselelerle ilgilenen ve devlet çıkarlarını gözetmekle mükellef olan konsoloslar, kapitülasyon hükümleri arasında yer almaları, diplomasinin alt kadrolarını oluşturacak olan aktörlerin yavaş yavaş sahneye çıktığı bir dünya düzeninin meydana geldiğinin bir göstergesidir.¹¹⁶

2.2. Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Bulunan Tercümanların Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar yabancı devletlerde daimî elçilik bulundurmamıştı. Ancak İstanbul'un fethinden sonra, Avrupa'dan gelen yabancı devletler Osmanlı topraklarında ilk daimî temsilciliklerini açmaya başlamışlar ve Osmanlı Devleti'yle iletişim kurabilmek için Avrupa dillerini bilen tercümanlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, elçilik görevinde bulunan kişiye her zaman bir tercüman atanması kuralını uygulamaya başlamıştı. Bunun üzerine elçilikler ve konsoloslar, Osmanlı tebaasını, diplomasisini ve bürokrasisini iyi bilen, Avrupa dillerini konuşabilen Yahudi, Ermeni veya Rum tercümanlar kullanmaya başlamışlardır. İngiliz Elçisi Edward Barton'un¹¹⁷ (1562-1598) maiyetine verilen kişinin Baştercüman Mustafa Çavuş olduğunu görmekteyiz, böylelikle konsolos ve elçilerin yanına verilen tercümanların Müslüman ya da gayrimüslim olmasının pek fark etmediği anlaşılmaktadır. Fakat her kim olursa olsun tercüman Türkçe bilmek zorundaydı yoksa istihdam edilmezdi.¹¹⁸ Başlangıçta bu tercümanlar genellikle Hristiyan olup sonradan Müslüman olmuş kişilerden oluşmakla birlikte

¹¹⁵ Savaş, a.g.m., s. 179.

¹¹⁶ Beydilli, a.g.e., s. 18.

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tomasz David Kowalczyk, **Edward Barton and Anglo-Ottoman Relations, 1588-98**, PhD thesis, University of Sussex, 2020.

¹¹⁸ BOA, HR.TH, 3/62, (12 Rebiyülahir 1281/14 Eylül 1864).

konsoloslar, özellikle Türkçeye iyi derecede vakıf olan, dil bilgisi yüksek ve gerektiğinde Babîâli ile temasta bulunacak, Osmanlı tebaasından kişiler seçilmiştir.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nde elçilik tercümanlarının görevleri kapsamlı olmakla birlikte sınırları belirli olmayan bir yapıya sahipti. Bu kişiler, aynı anda diplomat, sulh yargıcı, hukuk danışmanı ve yönetici rollerini üstlenmişlerdi. Elçiliklerde görev yapan kişiler arasında birinci / Baştercümanın işlevleri genellikle politik olup, padişahın ve vezirlerin huzurunda büyükelçiye veya vezire eşlik eder ve sarayda veya Babîâli'deki diplomatik müzakerelerin büyük bir kısmından sorumlu olurdu. Alt kademede kalan diğer tercümanların ise daha rutin ve önemsiz konularla, konsolosluk tanınma talepleri, davaların çözümü veya kendi uluslarının diğer taleplerinin iletilmesi gibi işlerle ilgilenildiği görülmüştür. Ayrıca, tercümanların önemli bir görevi de kendi uyruğundan bir kişinin taraf olduğu hukuki işlemler sırasında hazır bulunmaktır; çünkü tercümanın katılımı olmadan verilen kararlar geçersiz sayılmaktaydı. Konsolos ve elçi tercümanları, Türk memurlarla yakın ilişkiler kurarak, başka türlü elde edilemeyecek değerli ve gizli bilgilere erişim sağlama şansı bulurlardı. Batılı devletler, tercümanların bu özelliklerini yüksek bir değer kabul ederek, onları genellikle en önemli diplomatik görevlerde kullanmışlardır. Rusya, Avusturya ve genel olarak Prusya Almanya'sı servislerinde de durum benzer şekilde olup, Fransız Baştercümanları genellikle tam yetkili bakan rütbesine yükselirlerdi. Osmanlı Devleti'nde önemli konsolosluklarda da benzer görevleri olan bir veya birden daha fazla tercüman bulunur, ancak bunların görevleri daha az önemli nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bankalar, demiryolu şirketleri ve finans kuruluşları da Türk yetkililerle iş ilişkilerini kolaylaştırmak için tercüman istihdam ettiği bilinmektedir.¹²⁰

Osmanlı Devleti'nde görev yapan yabancı konsoloslar, bunların tercümanları ve sözü geçen tercümanların hizmetkarları, hizmet ettikleri ülkelere tanınan ahidnameler ile Osmanlı tebaasından ayrı olarak birçok haklara sahip oldukları görülmektedir. Osmanlı topraklarında görev yapan konsoloslar veya konsolos vekilleri, genellikle Avrupa devletleri adına görev yapan Avrupalı ve kısmen Levanten kökenden kimselerdi; bu durum, yabancı konsolosluklar açısından teamül hâline gelmişti. Konsolosların, Osmanlı tebaasına göre birçok imtiyaza sahip olduğu için gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında gözü açık kişiler bu imtiyazlardan yararlanmak için kendilerini birer Avrupalı gibi gösterip Konsolos olarak atanmaya çalışmışlar ve bu sayede her türlü vergiden muaf tutulmuşlardır. Atanan konsolosların tercümanları ile tercümanların hizmetkarları ise genellikle gayrimüslim Osmanlı tebaası arasından seçilmekte ve atanması yapılmaktaydı. Konsolosluk tercümanları genellikle konsolos ile Türk yetkililer arasında günlük müzakerelerde iletişimi sağlayan kişilerden oluşmaktadır. Bir takım dil ve aksan problemleri yüzünden konsoloslar sadece özel günlerde halk ile yüz yüze görüştüğü olmuştur. Dönemin kaynaklarına bakıldığında zaman tercümanlar istihdam edildikleri konsolosluklar için aynı zamanda birer istihbarat görevlisi gibi çalışmakta ve

¹¹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 313; Marmara, a.g.m., s. 62; Demirkol Polatçı, a.g.m., s. 1.

¹²⁰ "Dragoman", Britannica, a.g.m., s. 465-466.

hem Osmanlı yönetimi hem de diğer devletlerin elçi ve konsolosları hakkında bilgi toplamaktaydılar. Tabiri caizse bu kişiler için konsolosların gözü, kulağı ve ağzı olmuşlar anlamı da kullanılabilir. Ayrıca konsolos tercümanları, önemli ölçüde vergi muafiyeti elde ettikleri için, bu muafiyetlerin bir kısmının da onların hukuki statüleriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir.¹²¹

Osmanlı Devleti'nde Avrupalı devletlerin çoğunlukta olduğu pek çok önemli şehirde konsolosluk teşkil etmeleri sebebiyle, bu bölgelerde görevlendirilen tercümanların gerek sayısal yönden gerekse üstlendikleri roller bakımından dikkat çekici görevleri olduğu anlaşılmaktadır. Konsolosların maiyetlerinde bulunan tercümanlar ve memurların Osmanlı toplumundaki yerleri ve imtiyazları oldukça fazladır. Bu imtiyazlar ve nitelikleri her bir Avrupa devletleriyle ayrı ayrı yapılan ahidname ile belirlenmiş ve Osmanlı Devleti'nin son yüzyıllarına gelindiğinde bu önem ve imtiyaz daha da artırılmıştır. Konsoloslar ve tercümanlarına tanınan ayrıcalıklar, çok eskiden Divan-ı Hümayun tercümanlarına sağlanan imtiyazlara göre düzenlenmiş ve verilmiştir.¹²²

Konsolosların ve onların tercümanlarının imtiyazlarına bakıldığında bir kısmının İslam toplumu içindeki konumu ve hukuki statüleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Ahidname ve Beratlarda ihtiva eden şartlar ile konsolosluk tercümanları ve hizmetlilerinin yemeleri, içmeleri, kullandıkları eşyalar ve giyim kuşamlarına kimse müdahalede bulunamazdı. Tercümanlar genel olarak saten bir zıbın, lal rengi kumaştan içi samur kürkünden oluşan bir cübbe giyinip başlarına da kalpak takarlardı. Ayrıca sarı renkte ayakkabı giyinmelerine de müsaade edilmişti. Tercümanlara artık XVIII. yüzyılda verilen bazı imtiyazlar ticari olmaktan çıkarak o kadar abartılmıştır ki, konsolos ve tercümanların tehlike durumunda silah kuşanmalarına veya kendilerini gizlemek istediklerinde Müslüman gibi giyinmelerine bile izin verilmiştir. Ayrıca tercümanlar istedikleri yere istedikleri zaman gitme hakkını da ellerinde bulundurmışlardır. Yabancı elçilerin ve konsolosların tercümanları XVIII. yüzyılın sonundan itibaren ve Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) sonra Osmanlı Devleti'nin zaaflarından yararlanmaya çalışarak, her bir tercüman çalıştığı devletin çıkarlarına göre çalışıp fırsat buldukları anda konsolosları adına Babıâli'yi ziyarette bulunurlardı. Her bir tercüman Avrupa'da meydana gelen olayları ve konsolosların durumunu işlerine geldiği şekilde Osmanlı Devleti'ne bildirmekteydiler. Aynı şekilde bu tercümanlar Babıâli'ye yaptıkları ziyaretler sonucunda fırsat buldukları zaman casusluk yaparak Osmanlı Devleti'nin siyasi işleri hakkında duydukları bilgileri, bağlı oldukları konsolosluga bildirmişlerdir. Bu casusluk olaylarında yakalanan tercümanlar bile olmuştur. Venedik Balyosunun tercümanlarından biri olan Dragoman Batista, Osmanlı Devleti'nin bilgilerini sızdırdığı gerekçesiyle Sadrazam Silahdar Ali Paşa¹²³ (1682-1716) tarafından

¹²¹ Mehmet Demiryürek, "Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkarlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)", **Kebikeç**, (30), 2010, s. 89; Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı", s. 18-19; Demirkol Polatçı, a.g.e., s. 19.

¹²² İnan, a.g.m, s. 198; Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı", s. 21.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", **DİA içinde**, 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 433-34.

katledilmiştir.¹²⁴ Devletler arasında ortaya çıkan ciddi anlaşmazlık durumlarında, yabancı elçiler doğrudan harekete geçmeye cesaret edemediklerinde, hoşnutsuzluklarını genellikle zaten zor bir görev üstlenen en sadık hizmetkârları, yani tercümanları aracılığıyla dile getirirlerdi. Örneğin, 1575 yılında Alman ve Venedik elçilerinin baştercümanları Divan-ı Hümayun’dan dayak yiyerek çıkarken, Fransa elçisinin tercümanı ise ancak Müslüman olarak ölümden kurtulabildi.¹²⁵

1574 yılında Fransa elçiliğinde üç tane tercüman bulunmaktaydı bununla birlikte 1590’lı yıllara gelindiğinde Venedik Devleti’nin sadece altı tercümanı vardı. Tercüman sayıları 1610 yılından itibaren 13’e yükselmiştir. XVIII. yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti’nde elçilik ve konsolosluk bulunduran birkaç devlete baktığımız zaman; Fransa’nın elçilik maiyetinde kâtip, başkâtip, tercüman, papaz, kaftancı, çuhadar, cerrah, tabip, dil oğlanı, kançılar, kethüda mirahur, daimî seyis ve kapıcı olarak 78 kişi bulunmaktaydı. İngiltere elçiliğinde ise 55, Flemenk elçiliğinde 38, İsveç’te 29, Venedik’te 118, Nemçe elçiliğinde 37, Sicilyateyn elçiliğinde 35, Danimarka’da 31, Rusya elçiliğinin ise 38 kişilik maiyeti bulunuyordu.¹²⁶

Tablo 1: XVIII. Yüzyılda Yabancı Devletler ve Tercüman Sayıları¹²⁷

Devletler	İstanbul	Taşra	Tercümanlar
Fransa	13	39	52
İngiltere	16	34	50
Hollanda	9	23	32
Venedik	-	12	12
İsveç	7	17	24
Nemçe	-	17	17
Danimarka	3	1	4
Sicilyateyn	9	12	21
Dubrovnik	3	4	7
Toplam	60	159	219

2.2.1. Beratlı Tercümanlar ve Fahri Tercümanlar

Sultandan alınan bir berat ile konsolosluklara tercüman atanması yapılmaktaydı. O yüzden Batılı devletlerin elçiliklerinde ve konsolosluklarında hizmette bulunan bir hayli beratlı tercümanları görmek mümkündür. Verilen bu beratlar aynı zamanda tercümanların sahip oldukları imtiyazları ihtiva etmekteydi. Bu nedenle bunlara “beratlı dragomanlar” da deniliyordu. Osmanlı Devleti, merkez ve eyaletlerdeki elçilik ve konsolosluklarda, her devletin belirlediği sayıda tercüman

¹²⁴ Çiçek, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı”, s. 21-23; Hitzel, a.g.m., s. 42-43; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 316.

¹²⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 3. Cilt, Yeditepe Yayınları, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, s. 621.

¹²⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 314-315; Bağış, a.g.e., s. 25.

¹²⁷ BOA, TS.MA.d, 5393, (3 Şaban 1214/31 Aralık 1799).

bulundurmasını bir kural olarak kabul etmiştir. Fakat bazı önemli elçiliklerde birden fazla tercümanın da bulunduğu olmuştur. Bu durumda içlerinden bir tanesi Baştercüman unvanı alır ve Osmanlı Devleti ile elçilik arasındaki ilişkileri yürütürdü. Konsoloslar ise hükümet tarafından atanan beratlı tercümanların aksine başka tercüman kullanmazdı. Padişahlar değiştikçe ahidnamelerin yenilendiği gibi berat alarak atanan tercümanların beratları da yenilenirdi. Elçi arzı ve ardından beratla verilen tercümanlık hizmeti genellikle ömür boyu devam eder. Ancak ölüm veya görevden alınma durumunda berat geri alınır ve elçi aracılığıyla başkasına verilir.¹²⁸ XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti nezdinde bulunan Avrupalı devletlerin tercüman sayılarında inişli çıkışlı değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Hollanda'nın tercüman sayısı 33'e çıkmışken, Dubrovnik'e bağlı tercüman sayısı yediden altıya düşmüştür. İsveç'e bağlı olarak çalışan tercümanların sayısı 46, Nemçe'ye ait 36, Sicilyateyn'e ait 31, Danimarka'ya ait tercüman sayısı ise 12'ye çıkmıştır. Bunlara bağlı olarak listeye Rusya 11, İspanya üç ve Prusya 18 tercüman ile eklenmiştir. Aşağıda tablo halinde sunulmuştur.¹²⁹

Tablo 2: XVIII. Yüzyıl Sonunda Diğer Devletlerin Tercümanları ve Hizmetkarları

Devletler	Tercümanlar	Hizmetkarlar	Toplam
Hollanda	33	50	83
Dubrovnik	6	5	11
Rusya	11	17	28
İsveç	46	71	117
Nemçe	36	55	91
İspanya	3	4	7
Prusya	18	40	58
Sicilyateyn	31	51	82
Danimarka	12	21	33
Toplam	196	314	510

“Beratlı Dragoman”ların yanında bir de bazı tercümanların “Fahri Dragoman” olarak atandığı da görülmektedir. Fahri Dragomanlık kavramı bir görevden daha ziyade bir unvanı temsil etmekteydi. Bu terim ilk olarak 1685 yılında Lehistan’a yollanan Dragoman Isach Ralli için kullanılmıştır. Ayrıca kendisine bu unvan için bir belge dahi verilmiştir. Zamanla tercümanlık sisteminde bozulmalar meydana gelmeye başlamış, elçi ve konsolosların hizmetinde çalışan ve gerçekten tercümanlık işiyle uğraşan “beratlı dragomanlar” ile “fahri dragomanlar” yani aslında tercümanlık yapmayan sadece unvanı belirli miktarda parayla satın alan ve tercümanlığın imtiyazlarından yararlanan kişiler olarak ayrılmıştır. Fahri Dragomanların ortaya çıkışının ilk örnekleri de İngiliz Elçiliklerinde görülmektedir. İngilizler, tercümanlık imtiyazlarından yararlanmak isteyen kişiler için berat ya da patent satışı yapmış ve yüksek meblağlarda gelirler elde

¹²⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 315; Mehmet Demiryürek, “İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu”, **Belleken**, LXXX (288), Ağustos 2016, s. 448.

¹²⁹ BOA, TS.MA.d, 6214.

etmişlerdir. Satışı yapılan beratların sağladığı imtiyazlardan yararlanabilmek için Osmanlı tebaasına mensup varlıklı gayrimüslimler; Ermeniler, Rumlar, Museviler vb. kişiler bu konuda kesenin ağzını açmaya gönüllüydüler.¹³⁰

Elçilerin ve konsolosların, sultandan berat alıp Osmanlı Devleti'ndeki yerli Hristiyanlara satış yapması o kadar suistimal edilmeye başlanmıştı ki daha sonralarda her tercümanın iki hizmetkarının vergilerden muafiyetleri de kabul edilmekle beraber; beratların satış fiyatları artış göstermiştir. Bu duruma göre Avrupalı devletler konsolosları ve elçilikleri sayesinde berat satışı ile önemli bir ek gelir elde etmeye başlamıştır. Hal durum böyleyken yukarıda da bahsedildiği üzere Osmanlı tebaasındaki yabancı dillere vakıf gayrimüslimler haricinde dil bilmeyen ama tercümanlık beratının kendisine sağladığı imtiyazlardan yararlanmak için berat satın aldıkları görülmektedir. XVIII. yüzyıl ortalarına kadar, elçiler veya konsoloslar tercüman talep ettiklerinde, bu istek genellikle kabul edilerek elçinin önerdiği kişiye tercümanlık beratı verilmekteydi. Verilen ahidnamelere bakıldığı zaman elçilerin veya konsolosların talep ettikleri tercümanlara dair bir kısıtlama olmadığı görülmektedir. Ancak, 1737 yılında İsveç'e verilen ahidnamede tercüman sayısına dair ilk kez bir sınırlama getirildiği görülmüştür. Bu düzenlemeye göre, İsveç elçiliğinde en fazla dört tercüman bulunması ve her bir konsoloslukta ise yalnızca bir tercümanın yeterli olacağı belirtilmiştir.¹³¹

Beratların alınmasında dört tane önemli isim bulunmaktaydı; Reis Efendi, Beylikçi ve iki Tezkireci bu alanda görevliydi. Divan-ı Hümayun Beylikçi Kaleminden alınan her bir berat karşılığında elçilikler belirli miktarda para ödedikleri görülmektedir. Fakat alınan berat fiyatlarının sabit olmadığı da göze çarpmaktadır. Misal 1736 senesinde Hollanda elçisi, Reis Efendiye 600 esedi (aslanlı dolar)¹³² verirken başka bir alışı sadece 60 esedi vermiştir. 1748 yılında Hollanda Büyükelçiliğinin talep ettiği bir beratın maliyeti Reisülküttap için 60 esedi, Kesedar için 40 esedi, hizmetkarlarına 22 esedi, kalemiye masrafları için 30 esedi, kâğıt için üç esedi, tuğra için iki esedi ile 90 kuruş, Divan-ı Hümayun Baştercümanına ise 50 esedi olmak üzere toplam 207 kuruş 90 para tutmuştur. Kalemiye'nin talep ettiği miktar 1766 yılında 500 kuruşa kadar çıkmış ve nerdeyse 20 sene aynı miktarda kalmıştır. Genellikle bir beratın satışı 2500 ila 4000 kuruş arasında bir meblağdan oluşmaktaydı. 1765 yılından önce İngiliz büyükelçileri bir berat için 3500 kuruş talep etmekteyken; 1765 yılında büyükelçi olan John Murray¹³³, bir berat satışından 2600 kuruş talep ettiği görülmüştür. 1794 yılında göreve başlayan İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Robert Liston¹³⁴ kendisinden talep

¹³⁰ Dökmeci, a.g.t., s. 113-114.

¹³¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 316; Demiryürek, "İngiltere Tercümanları", s. 443-459.

¹³² Hollandalıların "rex daller" adıyla darp ettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar "arslanlı kuruş" veya "esedi" adını vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, "Esedi", *DİA içinde*, 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zoë Holmes, "Murray, John", *Oxford Dictionary of National Biography*, 39, ed. H. C. B. Matthew, Brian Harrison, Morant-Murray, Oxford University Press, 2004, ss. 953-954.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Henry Manners Chichester, "Liston, Robert (1742-1836)", *Dictionary of National Biography 1885-1900*, 33, Smith, Elder & Co., London 1893, ss. 356-357; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Liston'un İstanbul

edilen beratları 2500 ila 6000 kuruş arasında satarak büyük bir kar elde etmiştir. Rusya'nın Karadeniz'e girmesi sonucunda ise bölgede ticaret serbesti kazandırmış ve bu durum neticesinde bir beratın fiyatı da neredeyse 10.000 kuruşa kadar yükselmiştir. Şuna da dikkat edilmelidir ki, bir Avrupa devletinin prestiji ne kadar büyük olursa berat da o kadar pahalı olmuştur.¹³⁵ Genel itibariyle bakıldığı zaman bir "Fahri Dragoman"a verilen beratlar istisnalar haricinde nerdeyse 2500 kuruşa yakın bir meblağdan oluşmaktaydı. 500 kuruşun Osmanlı kalemiyesinin masraflarına ayrıldığı dikkate alındığında, Avrupalı elçiliklerin ortalama bir berat satışından asgari 2000 kuruş civarında gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır. Padişah değişiklikleri, görevden almalar veya görevi bırakma gibi durumlarda yapılan berat yenilemeleri de göz önüne alındığında, elçilerin bu yolla oldukça önemli bir gelir kaynağına sahip oldukları görülmektedir.¹³⁶

Van den Boogert'e göre satılan beratın fiyatlarına bakıldığı zaman en az 2.000 kuruş değerinde bir beratın alım gücünün 1763 yılında İzmir'deki bir pazarda 113 metreye yakın kumaş alabildiği görülmektedir. Yine aynı parayla orta ölçütte 111 adet depo satın alınarak kiraya verilebilirdi. Ayrıca bu miktarla, 3.200 şişe Alman Moselle şarabı da alınabilirdi. Gallo isimli bir dragomanın düzenlediği piyangodan 666 bilet satın alınabilir ve aynı zamanda her biri yaklaşık yarım kuruşa satılan 4 şişe yerli şarap alınarak paradan bir miktar artı kalan da olurdu. Haleb'de ise bu parayla, her biri 250-300 kuruş arasında değişen beş Türk binek atı satın alınabilirdi. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Haleb'deki Hollanda konsolosluğunun yıllık harcamaları, bir beratın fiyatıyla hemen hemen eşit sayılırdı. Fakat yüzyılın ikinci yarısında, 2.000 kuruşluk bir meblağ, konsolosluğun altı aylık masraflarını karşılamaktaydı.¹³⁷

Elçilerin ve konsolosların, berât-ı hümayunla yani devletin izniyle belirlenmiş ve sayıları sınırlı olan tercümanları bulunmakta olup, bu tercümanların görevleri sadece elçilerin yanında ikamet etmek ve onlara gerekli hizmeti sunmakla sınırlıyken; başka işlere karışmamaları verilen ahidnâmelerin şartlarında da yer almıştı. Ancak bir süredir Osmanlı tebaasından zengin ve güçlü bazı kimseler, elçilere yakınlık kurarak, mali güçleri sayesinde tercümanlık muafiyetlerini elde etmiş ve İstanbul dışında görev yapan konsoloslar da bu tür kişileri yanlarına alarak çeşitli yerlere yerleştirmişlerdir. Fahri dragomanlar olarak adlandırılan bu kişiler, normal koşullarda tercümanlık görevi için zorunlu kabul edilen dil yeterliliğinden yoksun olmalarının yanı sıra, büyük ölçüde elçilik ya da konsolosluklarla fiilî bir temas kurmaksızın, esasen kendi ticari faaliyetlerine odaklanmışlardı. Sadece Haleb Vilayetinde İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya devletlerinin hizmetinde çalıştığı görülen 1500'e yakın berata sahip Fahri Dragoman bulunmaktaydı. Bu kadar çok imtiyaza sahip

Büyükelçiliği (1794-1795) ve Osmanlı Devleti Hakkındaki Görüşleri", **Osmanlı Araştırmaları V XIII**, İstanbul 1998, ss. 187-216.

¹³⁵ Antoine Gautier ve Marie de Testa, **Dragomans, Diplomates et Ressortissants Europeens Aupres de La Porte Ottomane**, ISIS, İstanbul 2013, s. 23.

¹³⁶ Demiryürek, "İngiltere Tercümanları", s. 457-472; Bağış, a.g.e., s. 27-32; Van den Boogert, a.g.e., s. 77.

¹³⁷ Van den Boogert, a.g.e., s. 78-79.

tercümanın olması demek Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda yüksek miktarda vergi kaybetmesine vesile olması demektir. Osmanlı Devleti, verilen fazla beratlardan ve beraberinde getirdiği imtiyazlardan kaynaklanan sorunları gidermek için beratlı tercümanların sayıları ile ilgili düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Sultan III. Ahmed (1703-1730) dönemi 1722 yılında bu konu hakkında birtakım düzenlemeler yapmaya çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Aynı şekilde Sultan III. Mustafa (1757-1774)'da bu konuyla ilgilenmiş fakat ya yetersiz kalmış ya da istenilen sonuç alınamamıştır. Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde 26 Mart 1776 tarihinde tercümanlar, bunların oğulları ve hizmetçileri hakkında; görevlerini bıraktıklarında veya başka bir yere atandıklarında, kendilerine verilen beratlarının geri alınması kararı hayata geçirilmiştir. 20 Ağustos 1800 tarihinde, III. Selim döneminde artık tam manasıyla beratlı tercümanların suistimalinin önüne geçebilmek için batılı devletlerin elçilerine verilen ahidname hükümleri hatırlatılarak, halihazırda temin edilmiş tercümanların dışında başka tercüman alımının yapılmaması gerektiği izah edilmiş, tercüman olmayan kişilerin beratları ellerinden alınmış, tercümanlık haricinde ticaret, bankacılık, vs. işlerle uğraşmaları yasaklanmıştır.¹³⁸

Tercümanlık mesleğini yerine getirmeyen fahri tercümanlar durumunun ciddiyeti anlaşıncı, Halep Gümrükçüsü tarafından Halep Valisi Süleyman Feyzi Paşa'ya bildirilmişti. Paşa, Babiâli'de yetişmiş, Reis ve Kethüdâlık görevlerinde bulunmuş, devletler arası ilişkiler ve Osmanlı kanunları konusunda bilgi sahibi biri olduğu için derhal Babiâli'ye yazı yazmıştır. Ardından Divan-ı Hümayun Kalemi'nden tercümanların kaydını getirtmiş ve Kesbi Efendi'yi müfettiş tayin etmiştir. Tercüman olduğunu iddia eden kişiler Halep Divanı'na çağrıldığında, altı kişinin gerçekten beratlı tercüman olduğu, diğerlerinin ise birtakım hilelerle Halep'te tüccarlık yaptığı anlaşılmış; “berat” diye sundukları belgeler aslında sadece geçiş izinleri olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca beratlarında yazan bilgilerin de sahte olduğu anlaşılmıştır. Elleri bulunduran belgelere göre söz konusu kişiler görünüşte Mora, Eğriboz, Midilli, Akka ve Kudüs gibi yerlerdeki konsolosluklarda görevli görünmekteydiler. Fakat bu kişilerin adı geçen yerlerde bulunmadığı hatta hiç gitmişliği olmadıkları ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine kendilerine üç gün içinde gerçek görev yerlerine gitmeleri emredilmiş ve bu emrin uygulanması için yazılı emir çıkarılıp bir görevli tayin edilmişti. Bu durum sözde tercümanların ticaretlerine büyük zarar vereceğinden, aralarında Halep Valisi Süleyman Feyzi Paşa'ya beş bin ve Halep kadısı, muhassıl, gümrükçü ve görevlendirilmiş mübaşire beş bin Venedik altını rüşvet vermek üzere aflatlarını istediler. Ancak bu istekleri reddedilerek görev yerlerine gönderilmeleri sağlanmıştır.¹³⁹

Her bir konsoloslukta çalışan beratlı tercümanlardan ilki, yani Baştercüman daha çok siyasi işlerle ilgilenir. Önemli bir konu hakkında Osmanlı Devleti'ne yazması gereken yazıları, konsolos

¹³⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, III. Cilt, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 2022, s. 300; Balcı, a.g.t., s. 38-40 ve BOA, C.HR, 174/8678, (29 Rebiyülevvel 1215/20 Ağustos 1800).

¹³⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, VI. Cilt, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 2024, s. 137-138.

tarafından ücreti karşılanan Osmanlı katibinin yardımıyla Türkçe olarak kaleme alırdı. Konsoloslara ait diğer tercümanlar önceden de belirtildiği üzere başka işlerle meşgul olurlardı. Biri gümrükte olup çalıştığı devletin mallarını gözetir, bir diğeri mahkemelerde olan işleri takip ederken bazısı da sosyal hayatta yapılması gereken işlerde görevli olurdu. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte tercümanların işlerini suistimal ettiklerini ve akabinde usulsüzlükler yapmaya başlamışlardı. Tercümanlar, tercüme işinden ziyade daha çok ticaretle uğraşıyor, uğraştıkları ticaretin kanunlarına da aykırı hareketlerde bulunuyorlardı. Hal durum böyle olunca Osmanlı Devleti, gümrük ve diğer gelirlerinden mahrum kalıyor ve zarara giriyordu. Devlet bu durumun önüne geçebilmek için birtakım köklü değişiklikler yapmıştır. 1805-1806 yılları arası İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin elçilerine verilen nizamnameye daimî bir şekilde uyulması gerektiği izah edilmiştir. Buna göre elçiliklerde ve konsolosluklarda çalışan tercümanlar vazifelerini yaparken tercümanlık kıyafetleri ile yapacaklar. Yine aynı şekilde elçi ve konsolosların yanında görev yapan tercümanların, görev yerlerinde ikamet etmeleri gerektiğini ve başka bir yerde yaşamamaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca esnafılık eden, başka vilayetlerde kocabaşılık ve mültezimlik edenler, bir daha bu işleri yapmayacaklar ve yine aynı şekilde esnafa ait işlere de karışmayacaklardır.¹⁴⁰ 18 Temmuz 1800 tarihli belgede ise bu tercümanların belirli kurallara uygun hareket etmeleri gerektiği, kuralların ihlali durumunda bulundukları bölgenin ilgili kadısı gerekli yaptırımları uygulayacağı ifade edilmiştir.¹⁴¹

2.2.2. Tercümanlara Verilen Nişanlar ve Hediyeler

Osmanlı Devleti adına yaptıkları işlerin mükafatı olarak hediyeler ve onların haricinde tercümanlara nişanlar verildiği de görülmektedir. 20 Mart 1806 tarihli Hatt-ı Hümayun belgesine göre Fransa elçisi ve beraberindeki tercümanı için birer nişan yapılması istenmiştir. Elçilere 6.000 kuruş, tercümanlara ise 1.200 kuruş kıymetinde nişan verildiği belirtilmektedir. Bu nişanlar, genellikle etrafı pırlanta ile çevrilmiş ve ay şeklinde tasarlanmıştır. Ancak daha önce yapılmış nişanlardan farklı olarak, elçiye ve tercümana verilecek olan bu nişanlarda bazı tasarımsal anlamda değişiklikler yapılması istenmiştir. Özellikle, pırlanta etrafı yerine mine taşı kullanılması gerektiği ve nişanların gümüş üzerine yıldız yapılarak üretilmesi gerektiği belirtilmiştir. Elçilere altın halkalı nişan, tercümanlara ise gümüş değerinde nişanlar verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nişanların imalatı ve tasarımındaki detaylar da belirlenmiş ve imalatın hızla yapılması istenmiştir.¹⁴² Bir diğer belgede ise konsolosa ve tercümana verilecek olan bu nişanlar tamamlandığı zaman padişahın emriyle belirlenen yetkililere verileceği, fakat bundan önce bir Hatt-ı Hümayun ile duyurulup ardından ilgili makamlara sunulacağı belirtilmiştir.¹⁴³ Ardından 26 Mart 1838 tarihli Hatt-ı Hümayun'a göre Fransa

¹⁴⁰ BOA, HAT, 176/7676, (29 Zilhicce 1210/5 Temmuz 1796); İnan, a.g.m., s. 198-199.

¹⁴¹ BOA, C.HR, 25/1231, (25 Safer 1215/18 Temmuz 1800).

¹⁴² BOA, HAT, 271/15807, (29 Zilhicce 1220/20 Mart 1806).

¹⁴³ BOA, HAT, 1359/53406, (29 Zilhicce 1222/27 Şubat 1808).

elçiliğinde tercüman olan Dantan ve Lokasrova nişan takdim edilmiştir.¹⁴⁴ Yine benzer bir belgeye bakıldığında ilk olarak İstanbul’da bulunan Fransa elçiliği ikinci tercümanına 20.000 kuruş değerinde bir kutu hediye edildiği görülmektedir.¹⁴⁵

Ayrıca Rus Dışişleri Bakanı Alexander Bezborodko’ya bir adet pırlanta yüzük, pırlantalarla süslenmiş bir köstekli saat ve yine pırlantalarla bezenmiş mine işçiliğiyle yapılmış bir altın kutu verilmiştir. Aynı zamanda Rus murahaslarına, değer bakımından farklılık gösteren üç adet pırlanta yüzük ile, tercümanlarına, özel kâtiplerine ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 30.000 kuruş, gönderilmişti. Bunun ardından Osmanlı murahasları da Bezborodko’ya ve Rusya’nın ikinci ve üçüncü murahaslarına birer at donatarak diğer hediyelerle birlikte bunları, vakayiname kâtibi Seyyid Mehmed Said Galib Efendi aracılığıyla göndermiştir. İlave olarak daha önce getirtilmiş olan Hindistan, Halep ve İstanbul mallarından oluşan çeşitli şallarla hazırlanmış bohçalarla birlikte, 4.500, 3.500, 2.500, 2.000 ve 1.000 kuruşluk bağışlar da müzakere kâtiplerine, Bezborodko’nun kâtiplerine, tercümanlarına ve mihmandarlarının başı olan Polkovnik’e verilmiştir.¹⁴⁶

Osmanlı Devleti’nde, Batı tarzında nişanların kullanılması Sultan Abdülmecid döneminde, 1852 yılında Mecîdî nişanının takdimi ile başlamıştır. Bununla birlikte verilecek olan nişan, birden beşe kadar derecelendirilmiştir. Söz konusu dereceli nişanlardan, birinci derecesinin 50, ikinci derecesinin 150, üçüncü derece için 800, dördüncü için 3.000 ve son olarak beşinci derece nişan için 6.000 olmak üzere toplam 10.000 adet nişan ihdas edilmiştir. Mecidiye nişanı, devlet hizmetinde bulunanlara, askeri ve sivil alanlarda üstün başarı gösterenlere verilen önemli bir ödüldü. Bu nişanın beş farklı derecesi bulunuyordu ve her derece için ayrı bir berat harcı belirlenmişti. Nişan sahiplerinin vefatı durumunda, nişanlar doğrudan hazineye iade edilirdi. Nişanın birinci derecesi en yüksek mertebeyi temsil eder ve berat harcı olarak 500 kuruş talep edilirdi. İkinci derece nişan, göğsün sol tarafına takılır ve boyuna asılırdı, bu derece için berat harcı 100 kuruş olarak belirlenmişti. Üçüncü derece nişan da boyuna asılırdı ve berat harcı 50 kuruştı. Dördüncü ve beşinci derece nişanlar ise göğsün sol tarafına takılırdı ve sahiplerinin vefatıyla birlikte hazineye iade edilirdi.¹⁴⁷

Sultan Abdülaziz zamanında ise 1861 tarihli nizamnâmeyle birlikte Osmânî Nişanı çıkarılmıştır. Söz konusu nişanın Mecîdî nişanıyla arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Osmânî Nişanı, üç farklı dereceden oluşan bir nişan olmakla birlikte daha sonradan dördüncü derecesi de eklenmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde, 1861 yılında çıkarılan bir yönetmelikle oluşturulan Osmânî Nişanı, Mecidiye Nişanından farklı olarak, daha ziyade devlet hizmetinde bulunan üst düzey

¹⁴⁴ BOA, HAT, 1189/46867-A, (29 Zilhicce 1253/26 Mart 1838).

¹⁴⁵ BOA, HR. MKT, 144/55, (23 Şaban 1272/29 Nisan 1856).

¹⁴⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, V. Cilt, (Haz. Ziya Yılmaz), TTK, Ankara 2024, s. 296-297.

¹⁴⁷ Edhem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, s. 176-177; **Düstur**, I. Tertip, 1, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 725-726.

yöneticilere ve yabancı devlet adamlarına verilirdi. Murassa Osmânî Nişanı, değerli taşlarla süslenmiş özel bir nişandı ve bu nişanın takılma şekli ile hazineye iade durumu, derecesine göre değişiklik gösterirdi. Nişanın berat harcı ise 50 kuruştı. Osmânî Nişanının birinci derecesi, şemsenin göğsün sol tarafına, nişanın ise kurdelenin ucuna takılmasıyla ayırt edilirdi ve sahibinin vefatında hazineye iade edilirdi. İkinci derece nişanda, şemse göğsün sağ tarafına, nişan ise göğse asılırdı ve sahibinin vefatında hazineye geçerdi. Üçüncü derece nişan boyuna asılırdı. Dördüncü derece nişan ise göğsün sol tarafına takılırdı ve sahibinin vefatında hazineye verilirdi.¹⁴⁸ Osmanlı Devleti de kendi nezdinde bulundurduğu yabancı devlet tercümanlarının devlete olan bağlılığını ve sadakatini güçlendirmek için, yeri geldiği zaman ödüllendirmek suretiyle bu türlerde nişanlar verdiği görülmüştür.¹⁴⁹

Tablo 3: Osmanlı Devleti Nezdinde Olan Tercümanlara İhsan Buyrulacak Nişanlar

Tercüman Seviyesi	Nişan Derecesi	Nişan Çeşidi
Elçilik Baştercümanları	3	Osmani
Elçilik ikinci tercümanları	3	Mecidi
Elçilik üçüncü tercümanları	4	Osmani
Elçilikte bulunan diğer tercümanlar	4	Mecidi
Konsolosluk Baştercümanı	5	Mecidi
Konsolosluk tercümanları	5	Mecidi

Fransa'nın 30 Ocak 1861 tarihinde Trabzon Konsolosluğunda görevli olan Fransız tercüman Ohannes'e Mecidi nişanı verilmiştir.¹⁵⁰ Bunların dışında hariciye salnamesine bakıldığı zaman Fransa Konsolos Baştercümanı Mösyö Rona iki Osmani, iki Mecidi nişanı yanında Gümüş İmtiyaz ve Altın Liyakat almıştır. Yine Fransa konsolosu ikinci tercümanı Mösyö Lado iki Osmani, üç Mecidi almış. Fransa elçisi ikinci tercümanı Mösyö Bayi üç Osmani, dört Mecidi, Birinci Sınıf tercüman Mösyö Dorvil dört Osmani, dört Mecidi, İkinci Sınıf tercüman Mösyö Koytna dört Osmani nişanı almaya hak kazanmıştır.¹⁵¹

İngiltere tercümanlarına üstün başarıları ve liyakatleri adına nişan ihdas edildiği de görülmektedir. İngiltere elçisi tercümanı Mösyö Mar Yaniç, tercümanlığı boyunca dört Osmani ve üç Mecidi nişanı almış bir kişidir.¹⁵² Aynı biçimde başka bir belgede ise İngiliz elçiliğinin eski Baştercümanı olan Françesko Şabir'e (Chabert) üstün meziyetlerinden ötürü, nişan ve 25 bin kuruş

¹⁴⁸ İbrahim Artuk, "Nişan", *DİA içinde* 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 154-155.

¹⁴⁹ **Düstur**, II. Tertip, 1, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet 1329, s. 731-732.

¹⁵⁰ BOA, A.}DVN, 160/74, (18 Recep 1277/30 Ocak 1861); BOA, A.}DVN.MHM, 31/95, (20 Cemaziyülahır 1277/3 Ocak 1861).

¹⁵¹ **Hariciye Nezareti Salnamesi**, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet 1318, s. 287.

¹⁵² **1318 Hariciye Nezareti Salnamesi**, s. 286.

atiye verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵³ Bu tarz örnekler çoğaltılmak istenirse Trabzon'da İngiliz konsoloslughuna bağlı sağlık hizmetlerinde ikinci dereceden tercümanlık yapan Artin Arsuman'a Osmanlı ordusunda 12 ay hizmette bulunduğu için üstün başarısından mütevellit bir nişan ihdas edilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca İngiltere'nin Kırım'da bulunan ordusunda vazifeli olan tercüman Tit'e de beşinci rütbeden Mecidi nişan verilmiştir.¹⁵⁵

2.2.3. Tercümanların Maaşları ve Harcırahları

Yabancı elçiliklerde ve konsolosluklarda bulunan tercümanların maaşları genellikle çalıştıkları kurumun inisiyatifine bırakılmıştır. Osmanlı Devleti, kendi hizmetinde bulunan resmî tercümanların ve diplomatik görevlilerin maaşlarını genellikle merkezî maliye teşkilatı aracılığıyla, kimi zaman da Darphane-i Âmire üzerinden karşılamaktaydı. Darphane'nin kaynak yetersizliği yaşadığı koşullarda ise başka bir kaynak maaş ödemesinde kullanılıyordu. Tercümanlara ödenecek toplam miktar 1799/1800 tarihinde 24.625 kuruş olarak belirlenmiş ve bu ödeme işlemleri, padişahın emriyle birlikte ilgili dairelerin koordinasyonu ile gerçekleştirilmesi istenmiştir. Ayrıca, maaş ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmış ve defter kayıtları da tutulmuştur.¹⁵⁶

Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçiye bağlı tercümanların Mühendishane-yi Berri Hümayun'da çalıştıkları ve aldıkları maaşlara bir belgede rastlanılmaktadır. Söz konusu belgede Fransa'dan gönderilen iki piyade askerinin, bir tercüman ve Hasköy'deki mühendishanede çalışan mühendis İyako'nun maiyetine tahsis edilen bir tercümanın da bulunduğu görülmektedir. Bu kişiler için, baş muhasebenden gönderilen emirle her birine 100 kuruş maaş tayin edilmiştir. Ayrıca, bu kişiler için yapılan ödeme ve maaşların hesaplanarak, üç ayda bir ödenecek toplam 600 kuruş miktarının, Hazine-i Amire'den ödenmesi talep edilmiştir.¹⁵⁷ Bununla birlikte, tercümanlık görevi için tayin edilen bir kişiye belirtilen tarihte 100 kuruş ödeme yapılması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Benzer şekilde Hasköy'de, devletin hizmetinde çalışan, aralarında baş ustaların da bulunduğu, 23 kişinin görevlerine devam ettikleri belirtilmiştir. Fransa Devleti'ne bağlı tercümanlar ve baş neferlerle birlikte, bu kişilerin aylık ücretlerinin toplamda 4.000 kuruş olduğu ifade edilmiştir. Bu ücretin, belirli bir tarihte hesaplanıp, Osmanlı hazinesinden ödenmesi gerektiği ve bununla ilgili işlemlerin baş muhasebe tarafından düzenlenmesi gerektiğine dair bilgi kayda geçirilmiştir.¹⁵⁹ Bizzat Sultan tarafından verilen 31 Mart 1805 tarihli Hatt-ı Hümayun belgesindeki Fransa elçiliğinde

¹⁵³ BOA, A.}MKT, 87/46, (15 Recep 1263/29 Haziran 1847).

¹⁵⁴ BOA, İ.HR, 155/8268, (1 Zilkade 1274/13 Haziran 1858).

¹⁵⁵ BOA, A.}DVN, 132/81, (17 Zilhicce 1274/29 Temmuz 1858).

¹⁵⁶ BOA, HAT, 112/4486, (29 Zilhicce 1214/24 Mayıs 1800).

¹⁵⁷ BOA, C.HR, 148/7389, (14 Şaban 1210/23 Şubat 1796).

¹⁵⁸ BOA, C.HR, 27/1315, (16 Recep 1211/15 Ocak 1797).

¹⁵⁹ BOA, C.BH, 70/3335, (2 Muharrem 1212/27 Haziran 1797).

çalışan tercümanlara bakıldığı zaman Baştercümanın altı aylık maaşı 4.000 kuruş olmakla birlikte ikinci tercüman 3.000 kuruş maaş aldığı görülmektedir. Buna göre aylık maaşları Baştercüman için 666 kuruşa, ikinci tercüman için bir aylık 500 kuruş maaşa tekabül etmektedir.¹⁶⁰ Levent Çiftliğinde tercümanlık vazifesinde olan Aleksandır adlı zat, sırasıyla 8 Eylül 1796¹⁶¹, 23 Ağustos 1797¹⁶², 7 Haziran 1798¹⁶³, 27 Temmuz 1800¹⁶⁴ tarihleri içinde kendisine verilecek olan 100 kuruş maaşın ödenmesini baş muhasebeden talep etmiş, onlar da Hazine-yi Amire'den tahsilatı sağlamışlardır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Fransa'nın İstanbul'daki elçiliği'nde bulunan tercümanların maaşları birinci tercüman Pierre Fonton için yıllık 900 kuruş, Fonton'un kardeşi ve yardımcısı olan Augustin Fonton için yıllık 600 kuruş, bir diğer yardımcı tercüman Antoine Dantan 600 kuruş ve gümrükte tercümanlık vazifesinde bulunan Charles Fornetti ise yıllık 800 kuruş maaş almaktaydı. Öte yandan İzmir'de bulunan tercümanlardan Pierre Urtis, 600 kuruş maaş 165 kuruş ek gelir, konsolosun yanında yemek ve konaklama hakkına sahipti. İzmir'de ikinci tercüman konumunda olan Honoré Roboly, Türkçe okuyamadığı için yıllık 300 kuruş maaş almakta ve ayrıca 200 kuruş ek geliri bulunmaktaydı fakat konsolostan yemek ve konaklama hakkı almamaktaydı. Sakız'da bulunan tercüman 250 kuruş ve konsolos yanında yemek ve konaklama hakkını temin edebilmişti. Kahire'de bulunan tercümanlar sırasıyla birinci tercüman için 1000 kuruş maaş, konsolos yanında yemek ve konaklama hakkı, ikinci tercüman için 200 kuruş maaş ile konsolos yanında yemek ve konaklama hakkı bulunmaktaydı. İskenderiye birinci tercümanı Louis Auguste Chassin yıllık 800 kuruş maaş ve 800 kuruş ek gelir, ikinci tercüman ise 200 kuruş maaş ile konsolos yanında yemek ve konaklama hakkını almıştı. Haleb'te bulunan tercümanlardan Augustin Brossard yıllık 800 kuruş maaş ile konsolos yanında yemek ve konaklama hakkı verilmiştir. Dominique Fornetti 260 kuruş maaş ile 60 kuruş yıllık ikramiye, konsolos yanında yemek ve konaklama hakkı, Charles Fonton'a ise 200 kuruş maaş, 40 kuruş ikramiye, yemek ve konaklama sağlanmıştır.¹⁶⁵

Aynı dönemin ilerleyen zamanlarında yukarıda zikredilen elçilik ve konsoloslukların maiyetindeki tercümanların maaşlarında bir değişiklik göstermemekle birlikte Fransa'nın Kıbrıs'ta bulunan tercümanı Philibert Le Noir'e, 500 kuruş maaş, yaklaşık 1200 kuruş ek gelir, yemek ve konaklama sağlanmıştır. Mora'daki tercümana 400 kuruş maaş ile ek gelir, yemek ve konaklama,

¹⁶⁰ BOA, HAT, 32/1503, (29 Zilhicce 1219/31 Mart 1805).

¹⁶¹ BOA, C.AS, 620/26164, (5 Rebiyülevvel 1211/8 Eylül 1796).

¹⁶² BOA, C.AS, 358/14825, (29 Safer 1212/23 Ağustos 1797).

¹⁶³ BOA, C.AS, 1033/45332, (22 Zilhicce 1212/7 Haziran 1798).

¹⁶⁴ BOA, C.AS, 780/33023, (5 Rebiyülevvel 1215/27 Temmuz 1800).

¹⁶⁵ Anne Mezin, **Correspondance Consulaire De L'ambassadeur De France À Constantinople, 1709-1790 (3e partie)**, Archives Nationales, Pierrefitte-sur-Seine 2019, s. 357-360; AE/B/1/430, fol. 41 à 43v, (15 février 1752/ 15 Şubat 1752).

Selanik'teki birinci tercümana 200 kuruş maaş, 400 kuruş ek gelir, 500 kuruş ikramiye, yemek ve konaklama, ikinci tercümana 200 kuruş maaş, 50 kuruş ek gelir, yemek ve konaklama verilmiştir.¹⁶⁶

Öte yandan İngiliz elçiliği ve konsoloslarındaki görevli tercümanların maaşlarına bakıldığında zaman karma bir ödeme sistemi görülmektedir. Trablusgarp, Rodos, Yaş, Erzurum ve Varna konsolosluklarındaki tercümanların maaşları konsolos ya da baş konsolos tarafından ödenirken, Beyrut, İskenderiye, Preveze, Samsun, Bükreş ve Belgrad gibi konsolosluk ya da başkonsolosluklarda kimi tercümanların maaşlarını İngiltere Devleti, kimlerinki de bizzat konsoloslar tarafından ödenmekteydi. Bağdat'taki başkonsoloslukta görevli memurların maaşları Doğu Hindistan Kumpanyası¹⁶⁷ tarafından karşılanmaktaydı. Geriye kalan konsolosluklardaki tercümanların maaşlarını ise doğrudan İngiltere Devleti ödemekteydi.¹⁶⁸

İngiltere'nin İstanbul'da bulunan başkonsoloslukta görevli olan tercümanların yıllık maaşlarına göz atıldığında en fazla gelirin birinci tercümanda olduğu anlaşılmaktadır. Tercümanlardan beşi İstanbul'da görev yapmakta, kıdemli ve kıdemsiz olarak iki sınıfa ayrılmaktalar. Başkonsolosluğun birinci tercümanı Francis Chabert, ikinci tercümanı Anthony Pisani, üçüncü tercümanı George Calavro, dördüncü tercümanı Frederick Pisani, beşinci tercümanı ise George Wood'dur. Kıdemli olan tercüman babıâli tarafından atanan Baştercümandır. Verilen maaşlara bakıldığı zaman Baştercüman olan Francis Chabert yıllık olarak 800 pound maaş almaktaydı. Akabinde ikinci tercüman olan Anthony (Antoine) Pisani 600, üçüncü tercüman 400, dört ve beşinci tercümanlar yıllık olarak 250 pound maaş almaktaydılar. İzmir'de ise üç tercümanın 510 pound maaş aldıkları bilinmektedir. Levant kumpanyası¹⁶⁹ tarafından atanan tercüman haricinde konsoloslukta bulunan tercümanların hepsi Osmanlı tebaasına mensuptu. Ayrıca maaşları Levant kumpanyası tarafından ödenen tercümanlar sadece İzmir'de bulunuyordu, onlar da dört kişiden oluşmaktaydı. Konsoloslukta çalışan birinci tercüman John Chumarian, Türkçe, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Ermenice bilmekteydi. Tercümanlık derecesine göre yılda net olarak 270 £ kazanmıştır. Konsolosluğun ikinci tercüman olan Luca Kirkor da Osmanlı tebaasındandı mensup bir kişiydi. Türkçe, İngilizce Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Ermenice konuşmakla birlikte yılda net kazancı 160 £ civarındaydı. Üçüncü tercüman konumunda olan Kirkor Chumarian, Türkçe ve

¹⁶⁶ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 490-491; AE/B/1/435, fol. 130 à 131v (Septembre 1756/ Eylül 1756).

¹⁶⁷ “Doğu Hindistan Kumpanyası” ya da “East India Company”, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in izniyle Hint Okyanusu bölgesinde ticaret yapmak için ayrıcalık alabilen deniz tüccarları tarafından 31 Aralık 1600'de kurulan ve 1874 yıllarına kadar faaliyet gösteren bir İngiliz şirkettir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taha İ. Özel, *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*, Vadi Yayınları, İstanbul 2021.

¹⁶⁸ Kocabaşoğlu, a.g.m., s. 51.

¹⁶⁹ Osmanlı Devleti'nin 1580 yılından sonra İngiltere'ye verilen ahidnamenin bir sonucu İngiliz tüccarlar tarafından kurulan bir kumpanyadır. İlk olarak “Türkiye Kumpanyası” adı altında kurulan bu şirket, Osmanlı Devleti'ne gönderilen ilk İngiliz Elçisi William Harborne'u kumpanyanın başkanı olarak seçmiştir. Harborne, çok geçmeden Osmanlı'nın belli ticari merkezlerine konsoloslar atamıştır. 1593 yılında “Türkiye Kumpanyası” beratı yenilendikten sonra Venedik'te bulunan kumpanya ile birleşmiş ve “Levant Kumpanyası” adını almıştır. 1825 tarihine kadar İngilizlerin Doğu ile ticari ilişkilerini yürüten “Levant Kumpanyasıdır”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, Doğubatu Yayınları, (Çev. Çiğdem Erkal İpek), Ankara 2013.

Ermenicenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rumcaya hakimdi, yıllık net geliri ise 100 £ bandındaydı.¹⁷⁰ Diğer konsolosluklardaki tercümanların maaşları ise kendilerini atayan konsoloslar tarafından bizzat ödenmekteydi.¹⁷¹ 28 Ocak 1802 tarihli belgede, bazı istisnalar haricinde tercümanların yol masraflarının Osmanlı Devleti tarafından karşılandığı görülmektedir. Örneğin Ordu maiyetinde bulunan İngiltere'ye ait askerler ve tercümanlar için yol masrafı olarak 14.600 kuruş harcırah verilmiş, bu yol parasından 600 kuruşu tercümana verilmiştir.¹⁷²

Konsolos ve Elçilerin yanında çalışan tercümanlardan gayrı farklı alanlarda istihdam edilmiş tercümanları görmek mümkündür. Buna isnaden Fransa'dan gelip mühendishanede tercümanlık yapan Franko Admiran adlı kişiye Tersane-i Amire Emini tarafından 50'şer kuruş şehriye verilmesi de istenmiştir.¹⁷³ Başka bir belgede mühendis ve muallimlerin yanında çalışan tercümanın da 100 kuruş maaş aldığı kayıtlarda mevcuttur.¹⁷⁴ XIX. yüzyılın başlarındaki belgelerde bu oranın pek de değişmediği anlaşılmaktadır. Örneğin Levent çiftliğinde tercümanlık yapan Nikolaki'nin aylık 100 kuruş maaş aldığı ve iki aylık maaşının verilmediği, ödemenin Hazine-i Amire'den derhal yapılması gerektiği kayıtlarda görülmektedir.¹⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde 1793 yılında Londra'da ilk ikamet elçiliği kurulduğunda Yusuf Agah Efendi'nin maiyetinde görev yapan tercümanlara, yıllık olarak birinci tercümana 8000 kuruş, ikinci tercümana ise 6000 kuruş maaş bağlanmakta, yol harcırahları ise sırasıyla 3000 ve 2500 kuruşu bulmaktaydı. 1797 yılında Paris, Berlin ve Viyana'ya gönderilen ilk ikamet elçilerinin tercümanları da bu maaş örnek alınmıştır. Bu rakamlar, aynı dönemde Fransa ve İngiltere gibi devletlerin dış temsilciliklerinde görevli tercümanlara ödenen meblağlarla karşılaştırıldığında, Osmanlı tercümanlarının oldukça yüksek ücretlerle istihdam edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁷⁶

2.2.4. Tercümanların Kıyafetleri

Osmanlı Devleti'nde dini kimlik, uzun süre bireylerin giysileri ve bu giysilerin renkleri aracılığıyla toplumsal hayatta görünür kılınmıştır. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler gibi farklı dini cemaatlere mensup bireyler, kendi topluluklarına özgü kıyafetleri giymekle yükümlüydüler. Bu durum, Osmanlı toplumunda iki kültür arasında aracılık yapan tercümanlar için de geçerliydi. Tercümanlar, yalnızca meslekî rolleriyle değil, aynı zamanda dış görünüşleriyle de dikkat çeken bir

¹⁷⁰ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 84.

¹⁷¹ Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı", s. 20; Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 33-37.

¹⁷² BOA, C.AS, 1101/48665, (24 Ramazan 1216/28 Ocak 1802).

¹⁷³ BOA, AE. SABH I, 220/14511, (23 Safer 1199/5 Ocak 1785).

¹⁷⁴ BOA, C.DH, 208/10357, (29 Cemaziyülevvel 1211/30 Kasım 1796).

¹⁷⁵ BOA, C.AS, 384/15873, (4 Rebiyülevvel 1217/5 Temmuz 1802); 699/29340 (2 Muharrem 1218/24 Nisan 1803).

¹⁷⁶ Yalçınkaya, a.g.e., s. 58-59.

zümreydi. Geleneksel olarak, saten kumaştan yapılmış ceketler, kızıl renkte ve içi sansar ya da samur kürkyle kaplı gösterişli cübbeler ve “kalpak” adı verilen değerli kürk başlıklar tercüman kıyafetinin başlıca unsurlarıydı. Bu kıyafetlerin köklü bir geçmişe dayandığı, 1580 yılında Fransa elçisi Bay de Germiny’nin, baştercüman Olivieri’ye her yıl lal rengi ipek kumaştan dört cübbe verilmesini talep etmesinden anlaşılmaktadır. Tercümanlar, diğer gayrimüslim topluluklardan ayırt edilmek amacıyla sarı pabuç giyerlerdi. Buna karşılık Ermeniler kırmızı, Rumlar mor, Yahudiler ise siyah pabuç tercih ederdi. Tercümanlar, özellikle kalabalıklar içinde başlıkları, mor kaftanları ve dikkat çekici sakal veya bıyıklarıyla kolayca tanınırdı. Her zaman saygılı ve ağırbaşlı tavırlarıyla Osmanlı saray protokolüne uygun bir görünüm sergilerlerdi. Tercümanların kıyafetleri sadece Osmanlı sınırları içerisinde değil, yurt dışında da geleneksel biçimiyle giymeye devam edilmiştir. 1774 yılına kadar Paris’te dil eğitimi gören genç tercüman adayları da Osmanlı tarzı giysiler giymekteydiler. Bu kıyafetler; belden kemerle bağlanan bol pantolon, kısa ceket ve bezelye paltosunu andıran geniş paltolardan oluşmaktaydı. Kışlık kıyafetler, yünlü serge astarlı Elbeuf kumaşından, yazlık ceketler ise Reims kumaşından dikilirdi. Başlıkları ise günümüz fesine benzeyen ancak üst kısmı daha geniş ve düz bir biçime sahipti. Bu kıyafetlerin tercih edilme nedeni yalnızca geleneksel bağlılık değil, aynı zamanda Türk kıyafetlerinin Frenk kıyafetlerine kıyasla daha bol, esnek ve konforlu olmasıydı. Ayrıca pahalı kumaşlardan dikilen bu giysiler, tercümanların hem Osmanlı hem Avrupa nezdindeki itibarlarını da yansıtıyordu.¹⁷⁷

Osmanlı Devleti’ndeki Fransız tercümanların kıyafetlerine dair ilk resmi düzenleme 3 Mart 1781 tarihli bir krallık talimatnamesiyle yapılmıştır. Bu talimatnamenin 93. ve 94. maddeleri, tercümanların hangi koşullarda hangi tür kıyafeti giyeceklerini açık biçimde tanımlamaktadır. 93. maddeye göre, Majesteleri, Levant’taki görevlerde bulunan tercümanların geleneksel Doğu (oryantal) tarzı kıyafet giymeye devam etmelerine veya alternatif olarak Fransız tarzı üniforma giymelerine izin vermektedir. Ancak, aynı görev kademesinde bulunan tercümanların kıyafet konusunda birlik içinde olmaları istenmiştir. Bu doğrultuda, bir kıyafet biçimi tercih edilecek ve bu tercihin hangisi olacağına dair görüş ayrılığı olması durumunda, İstanbul’daki Fransız Büyükelçisi ile Levant’taki diğer konsoloslar veya konsolos yardımcılarını geçici olarak karar verecektir. Alınan karar, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’na bağlı Devlet Sekreterliği’ne de bildirilecektir. 94. madde ise Fransız tarzı üniformanın ayrıntılarını belirlemektedir. Buna göre üniforma, gök mavisi renkli, aynı tonda önlüğü bulunan bir ceket, şamua (açık sarı-bej tonlarında) renkte pantolon ve ceket ile aynı renkten yapılmış ceket astarı, çizme tipi kol manşetleri, ters yaka ve diz hizasına kadar inen iliklerle donatılmış olacaktır. Ayrıca ceket üzerinde ceplerin ve kolların her birinde üçer adet yaldızlı bakır düğme yer alacaktır. Üniformanın en belirgin özelliği ise, tüm ölçeklerde gönderilecek modellere uygun biçimde dokuz sıralı altın örgüyle kenarlanmış olmasıdır. Bu düzenleme, tercümanlık mesleğinin sadece dilsel değil, aynı zamanda temsilî yönünü de ne denli önemseydiğini

¹⁷⁷ Frederic Hitzel, *Dil Oğlanları ve Tercümanlar (Enfants de Langue et Drogmans)*, Yapı Kredi Yayınları, (Çev. Mehmet Sert), İstanbul 1995, s. 53-54; Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 14-35.

göstermektedir. Kıyafet, burada yalnızca bir giyim unsuru değil, diplomatik görünümün ve kurumsal aidiyetin bir göstergesi olarak ele alınmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında tercümanların “Frenk tarzı” bir üniforma ile tanımlanması, Osmanlı-Fransız ilişkilerinde modernleşme ve biçimsel düzenin artan önemine de işaret etmektedir.¹⁷⁸

Tercümanların kıyafetlerine ilişkin daha ayrıntılı ve sınıflandırılmış bir düzenleme 16 Haziran 1806 tarihli yeni maddelerle getirilmiştir. Bu düzenleme, tercümanların görev hiyerarşisine göre farklılaşan üniforma biçimlerini ve bunların kullanım esaslarını belirlemiştir. 2. maddeye göre, tüm tercümanların giyeceği temel kıyafet; gök mavisi renkte Fransız tarzı bir palto, aynı renkte bir önlük, beyaz renkte ceket ve pantolon, beyaz ceket astarı, çizme tipi kol manşetleri, ters yaka ve diz hizasına kadar inen iliklerden oluşacaktır. Ayrıca kol ve ceplerin her birinde üçer adet beyaz metal düğme yer alacak, bu düğmelerin üzerinde imparatorluk kartalı motifi bulunacaktır. Bu detay, kıyafetin yalnızca bir işlevsellik değil, aynı zamanda bir devlet temsili unsuru taşıdığını göstermektedir. 3. madde ise üniformadaki işlemlere dair rütbe farklılıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Elçiliğe bağlı birinci sınıf tercümanlar, düğme iliği kenarlarında baget (parlak, sıralı ve metalik) işlemler bulunan paltolar giyeceklerdir. Elçilik ikinci sınıf tercümanları ile dış temsilciliklerde görev yapan birinci sınıf tercümanlar ise aynı şekilde baget işlemeli paltolar giyecek, ancak bunların düğme iliklerinde işlemler bulunmayacaktır. Kademelerdeki ikinci sınıf tercümanlar ise yalnızca yaka ve manşetlerinde baget işlemeye sahip kıyafetlerle görev yapacaklardır. Bu işlemler, kararnamenin ekinde sunulan çizimlere uygun biçimde hazırlanacaktır. Tercüman öğrencileri için ise daha sade bir kıyafet öngörülmüştür. Öğrenciler, yukarıda belirtilen form ve renklerde, fakat tamamen işlemlisiz paltolar giymekle yükümlüdürler. Böylece henüz mesleki olgunluğa erişmemiş bireyler ile resmi görevde bulunan tercümanlar arasında görsel bir hiyerarşi de sağlanmıştır. Bu düzenleme, tercümanlık kurumunun yalnızca diplomatik işlevini değil, aynı zamanda devlet nezdindeki resmiyetini ve temsili niteliğini güçlendirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilmelidir. Üniformadaki farklılıklar, sadece estetik değil, aynı zamanda kurumsal kimliğe ve görevin ciddiyetine işaret eden sembolik birer araçtır.¹⁷⁹

27 Ekim 1833 tarihli yeni düzenlemeyle birlikte, Fransız tercümanlık teşkilatında görev yapan kâtip-tercümanlar, tercümanlar ve şansölyelere dair üniforma standartları daha ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Bu düzenleme, hem görev hiyerarşisine dayalı bir kıyafet farklılaşması sunmakta hem de Doğu tarzı kıyafetlerden nihai bir kopuşu temsil etmektedir. Söz konusu düzenlemenin 8. maddesine göre, Majesteleri tarafından atanan tercümanlık görevlileri—kâtip-tercümanlar, tercümanlar ve şansölyeler—konsolosların üniformalarıyla aynı modelde kesilmiş ve işlenmiş, ancak gümüş düğmeler ve gümüş işlemlerle süslenmiş lacivert ceketler giyeceklerdir. Üniformadaki işlemlerin genişlikleri ise görev derecelerine göre farklılık göstermektedir. Kralın ilk kâtip-

¹⁷⁸ Hitzel, a.g.e., s. 54; Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 36.

¹⁷⁹ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 36-37.

tercümanı ile İstanbul'daki ilk tercümanın giysisinde kullanılacak işlemler 44 milimetre genişliğinde olacak ve ceketlerin yakaları ile ön yüzleri sade bırakılacaktır. İstanbul'daki ikinci tercüman ile diğer merkezlerdeki birinci tercümanların üniformalarında ise nakış genişliği 30 milimetreyle sınırlı olacak; yine yaka ve astarlar sade tutulacaktır. Diğer tüm tercümanlar ile kral tarafından atanan şansölyeler için öngörülen nakış genişliği 18 milimetredir ve bu işlemler yalnızca yaka ve astar bölgelerinde kullanılacaktır. Bu düzenleme, sadece estetik ya da tören kıyafeti açısından değil, aynı zamanda kurumsal rütbe ve hiyerarşinin görsel biçimde kodlanması açısından da önem taşımaktadır. Üniformadaki nakış genişliği ve yerleşimi, kişinin kurumdaki statüsünü açıkça ifade eden sembolik öğelerdir. Öte yandan, XIX. yüzyılın başları itibarıyla tercümanların geleneksel Doğu tarzı kıyafetlerinden tamamen uzaklaştıkları görülmektedir. Artık tercümanlar, Batı tarzı resmî üniforma kapsamında beyaz ya da beyaz-mavi pantolon, yanlarında bir kılıç ve başlarında üç köşeli şapka taşımakla yükümlüdürler. Bu dönüşüm, sadece bir giyim değişikliği değil, aynı zamanda tercümanlık kurumunun Batılı diplomatik teamüllere entegrasyonunun da somut bir göstergesidir.¹⁸⁰

Tercümanlar, hiç kuşkusuz kıyafetlerini yalnızca mesleki bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda bulundukları mevkiinin ayırt edici bir simgesi olarak görmekteydiler. Üniforma, tercümanın yalnızca görevini değil, aynı zamanda ait olduğu sosyal statüyü de dışa vuran önemli bir göstergedir. Farklı devletlere mensup olmaları ve farklı siyasi yapılara hizmet etmelerine rağmen, özellikle İstanbul gibi çok kültürlü bir metropolde tercümanlar için kıyafet, aidiyetin ötesinde, bir tür toplumsal dayanışma simgesi işlevi de görmekteydi. Nitekim bir seyyahın da gözlemlediği üzere, “tercüman cemaati, ülkenin soyluları diyebileceğimiz sınıfı” oluşturuyordu. Bu ifade, tercümanlık kurumunun yalnızca diplomatik veya bürokratik bir yapı olmadığını; aynı zamanda Osmanlı toplumunda seçkin bir sosyal tabakaya denk düştüğünü göstermektedir. Giyilen kıyafetler, bu cemaatin hem iç dayanışmasını hem de dışarıya karşı kolektif kimliğini yansıtan görsel bir araç hâline gelmiştir. Üniforma bu bağlamda, statü, mensubiyet ve temsilin ötesinde, bir sosyal sınıfın aidiyet bilincini ve birlik duygusunu pekiştiren sembolik bir unsur hâline gelmiştir.¹⁸¹

2.3. Osmanlı Devleti Nezdindeki Venedik, Fransa ve İngiltere Elçilikleri, Konsoloslukları ve Tercümanları

Batı'daki devletlerin Osmanlı başkenti nezdinde daimî elçilikler kurmaları her bir devlet için farklı tarihlerde zuhur etmiştir. Osmanlı Devleti'nin de ilk diplomatik temasları, kuruluş dönemlerinde izlediği fetih ve genişleme politikası doğrultusunda ilişki içerisinde bulunduğu ve münasebetler geliştirdiği devletler babında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda bakıldığında Batılı devletler nezdinde ilk ilişkiler Venedik ile olmuştur. Venedik, Osmanlı Devleti'nden önce o bölgede bulunan Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti ve bunlar gibi diğer devletlerle ticari ilişkilerde

¹⁸⁰ Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 37-38.

¹⁸¹ Hitzel, a.g.e., s. 54.

bulunmuş ve anlaşmalar yapmışlardır. Osmanlı'nın giderek genişlemesi ve güç kazanmasıyla birlikte Akdeniz'de güçler dengesi Osmanlı'dan yana dönmüştür. Osmanlı ve Venedik ilişkilerinin temeli de ticaret anlaşmalarına dayanmıştır.¹⁸²

Akabinde 1535 yılından itibaren verilen kapitülasyonlar ile Fransa, İstanbul'da ikamet elçisi bulundurmaya başlamıştır. Osmanlı ile Fransa'nın birbirleriyle karşılaşması Niğbolu Muharebesine kadar dayanmaktadır. Fakat asıl Türk-Fransız münasebetleri 1525 yılında Fransa Kralı I. François'nın (1515-1547), Kanuni Sultan Süleyman'dan (1520-1566) Kutsal Roma İmparatoru V. Carlos'a (1519-1556) karşı yardım istemesi ile başlamıştır. O dönemlerde gücünün zirvelerinde olan Osmanlı Devleti, Fransa'nın yardım isteğini Avrupa'ya doğru genişlemek ve Akdeniz'de Türk hakimiyeti kurmak için kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren başlayan Osmanlı-Fransız ilişkileri ile 1535 yılında İstanbul'da daimî bir Fransız elçiliği açılmıştır. İlk resmi Elçi de Jean de La Forêt (1534-1537) olmuştur. Fransızlar, Osmanlı'nın en eski Avrupalı dostları olarak görüldüğü için protokol bakımından ilk sırada yer almaktaydılar.¹⁸³

Venedik ve Fransa'yı takip eden İngiltere Devleti, 1583 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk daimî elçiliğini İstanbul'da açmıştır. Türk-İngiliz ilişkileri ticari açıdan 1583 yılından öncesine dayanmaktadır. İngiltere 1579 ila 1582 yılları arasında ticari amaçlı olarak Akdeniz'de gemi bulundurmaya çalışmıştır. O dönemlerde Osmanlı sularında yalnızca iki devlet kendi bayrağı altında ticaret yapabilmekteydi. Bunlardan biri Venedik diğeri ise Fransa idi. Başka milletlere ait gemiler ise Fransız bayrağı altında konsolosluklara verilen vergiler ile seferlerini gerçekleştirebiliyorlardı. İngilizler ise vergiyi önlemek ve yapılacak ticaretin karlarının ceplerinde kalmasını istemelerinden dolayı Osmanlı Devleti ile münasebete geçmişlerdir. 1583 yılı itibarıyla daimî elçiliklerini açan İngiltere, ilk elçisi olarak William Harborne'u¹⁸⁴ İstanbul'a göndermiştir.¹⁸⁵

¹⁸² Topaktaş, a.g.m., s. 108; Yücekaya, a.g.m., s. 2-3.

¹⁸³ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 1; Ayşin Şişman, "1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler", **Belleten**, 63 (237), 1999, s. 510; De Groot, a.g.e., s. 226.

¹⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Christine Woodhead, "Harborne, William (c. 1542-1617), merchant and diplomat", **Oxford Dictionary of National Biography**, 25, ed. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford University Press, 2004, ss. 111-113.

¹⁸⁵ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)", **Osmanlı Araştırmaları XXXI**, ed. Halil İnalcık, İsmail E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser, Bilgin Aydın, İstanbul 2008, s. 127; Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı – İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580 – 1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, III/A12, Ankara 1974, s. 9.

2.3.1. İstanbul'da İlk İkamet Elçiliği Olarak Venedik Balyosu, Osmanlı Topraklarındaki Konsoloslukları ve Tercümanları

Balyoslar, Venedik adına Osmanlılar ile iletişimi sağlayan kişilerdi. İlk önceleri Eminönü'nde Balkapanı Hanı olarak adlandırılan yerde ikamet etmekteyken,¹⁸⁶ daha sonra maiyetleriyle birlikte XVII. yüzyıldan itibaren Pera'da Tomtom Sokağı'nda bulunan Palazzo di Venezia adını verdikleri kendilerine ait konakta ikamet etmişlerdir. Burası hem ikametgâh hem de elçilik binası olarak vazife görmüştür.¹⁸⁷ IV. Haçlı Seferi'nden önce Pera ve çevresinde ikamet eden Cenevizli ve Venedikli topluluklar, 1453 yılında İstanbul'un Osmanlı tarafından fethedilmesinden sonra, II. Mehmed ile karşılıklı çıkarlar doğrultusunda bir anlaşma ile varlığını Pera ve çevresinde sürdürmeye devam etmiştir. Bu topluluklar içerisinde "Latin" veya "Levanten" olarak adlandırılan ailelerin arasında tercümanlar önemli bir yer tutmaktadır.¹⁸⁸ Bu tercümanlar, merkezde bağlı bulundukları elçiye, taşrada olan konsoloslarına yardım etme gibi hususlarının bilincinde olmak zorundaydılar. İstanbul'da görev yapan tercümanların, mesleklerinin bir getirisi olarak sorumlulukları ve yükümlülükleri taşrada tercümanlık yapanlara göre daha ağırdı. Elçiliklerin Pera'da yerleşik olması demek, Balyosun emrinde olan tercümanların Pera'dan Haliç'i geçip Topkapı Sarayı'na kadar uzun ve zahmetli bir yolda yürümeleri demekti. Bir süre sonra bu yol yaşları ilerlemiş olan tercümanları o kadar zorlamaya başlıyordu ki görevden azlini isteyenler dahi olmuştur. Bu da tercümanlık mesleğinin ne kadar zor ve meşakkatli olduğunun bir göstergesiydi.¹⁸⁹

Balyoslarla işleri gereği sıkı bir münasebet içinde olan tercümanların birbirinden farklı rütbeleri bulunmakla birlikte sorumlulukları da farklıydı. Baştercümanlar ehemmiyet gerektiren diplomatik meseleler ile ilgilenirken, ikinci, üçüncü ve dördüncü olarak adlandırılan tercümanlar ise ticari meseleler, gündelik hayatta Balyosa eşlik etme veya gümrükte bağlı olduğu devletin mallarının gemilere yüklenmesi ve boşaltılması ile ilgilenmekteydi. Balyosun emrinde olan tercümanlar çoğunlukla farklı milletlere mensuptu. Bazıları Venedik'in ileri gelen ailelerinin birer ferdi, bazıları ise Osmanlı tebaasına mensuptu. Ehemmiyet gerektiren devlet meselelerine daima Venedik tebaasına mensup olanlar seçilirken, ehemmiyet gerektirmeyen ve gündelik olaylar ile ilgili meselelere ise Osmanlı tebaasına ait tercümanlar görevlendirilmiştir.¹⁹⁰ Balyoslar için çalışan tercümanların, özellikle Baştercüman olarak görevlerini yerine getirenlerin prestiji bir hayli fazlaydı. Öyle ki 21 Nisan 1640 tarihli bir belgeden Boğdan Voyvodası, iki kızından büyüğünü Leh'e tabii bir

¹⁸⁶ Eyice, a.g.m., s. 33.

¹⁸⁷ Feryal İrez, Hüsamettin Aksu, **Boğaziçi Sefarethaneleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, s. 15.

¹⁸⁸ Güner Doğan, "Ötekinin Dilini Anlamak Venedik Şark Dil Okulu", **Toplumsal Tarih**, (247), 2014, s. 58-59; Nevin Özkan Speelman, Raniero Speelman, "I Dragomanni", **Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti**, ed. Maria Pia Pedani, Edizioni Ca' Foscari, Venedik 2013, s. 55.

¹⁸⁹ Demirkol Polatçı, a.g.e., s. 18-19.

¹⁹⁰ Özkan Speelman, a.g.m., s. 54.

bey oğluyla evlendirmek isterken, küçük kızını ise Venedik tercümanının oğlu ile evlendirmek için Sultan'dan izin dahi istemiştir.¹⁹¹

Venedik için çalışan tercümanların sayısı başlangıçta en az üç kişiden oluşmakla birlikte yıllara göre bu sayılarda değişiklikler meydana gelmiştir. Baştercümanın yanında küçük tercümanlar bulunurken yol tercümanları da elçilik içinde bulunan önemli kişiler arasındaydı. Bu tercümanlar Balyoslara Osmanlı Devleti'ne gelişleri ve gidişlerinde yanlarında bulunur ve refakatçi görevi görürlerdi. XVI. yüzyılın başına kadar İstanbul'da görev yapmış Balyosların görev süreleri bir yılı aşmaz iken, daha sonraki yıllarda süreleri üç yıla kadar çıkmıştır. Görevlerinin sonuna gelen Balyoslar, bu durumu Osmanlı Devleti'ne bildirirdi. Böylelikle görevini doldurmuş olan ve görevine yeni başlayacak olan Balyos için, İstanbul'da ikamet eden diğer elçiler ve maiyetlerinin de hazır bulunduğu bir değişim töreni gerçekleştirirdi. Balyoslar bazen deryadan bazen de karadan gelmeyi tercih ederlerdi. Balyoslar, İstanbul'a gitmek için yola çıkmadan önce yol tercümanları Venedik'e giderlerdi. Eğer deniz yolu tercih edilmişse Balyos, Bozcaada'ya yakın bir yerde karşılanır, oradan Osmanlı gemisiyle Gelibolu'ya çıkılırdı. Oradan ise kara yolu ile İstanbul'a ikamet edecekleri elçiliklerine uğrayıp ardından saraya gidip padişahın huzuruna çıkılırdı. Osmanlı Devleti ise yeni gelecek olan Balyosun yol güvenliğini sağlamak için geçilecek güzergahlar doğrultusunda bulunan tüm yöneticilere yolların güvenliğini sağlamaları ve Balyosun güvenli bir şekilde İstanbul'a ulaştırılması için emirler vermiştir. Balyosu karşılamak için ise Venedikli bir tercüman, kapıcı ve yeniçeriler vazifelendirilmiştir.¹⁹²

Tercümanlar devlet işleri haricinde gündelik hayatta meydana gelen olaylarda ilk olarak başvuru alan kişiler arasında gelmektedir. Taşrada veya Asitane'de vuku bulan herhangi bir olayda Balyosun veya konsolosların maiyetlerinde bulunan tercümanlar Sultan'ın huzuruna çağırılıp vuku bulan hadise ile ilgili bilgiler alındığı olmuştur. Bunların haricinde herhangi bir suça karışmış tercümanlar görmek mümkündür. Nitekim 1761 yılında Venedik konsolosuna bağlı Lefter adında bir tercümanın Nemçe memleketine firar ettiği için, görüldüğü yerde derhal yakalanıp İstanbul'a getirilmesi hakkında hüküm verilmiş, lakin vücudundan ve gözlerinden hastalığı ve rahatsızlığı olduğu için kara yolu yerine deniz yolunu kullanmaları emredilmiştir.¹⁹³ Aynı biçimde 1791'de de benzer bir durumda da Hırvat tebaasına mensup kişilerin Venedik tabiiyetine geçtiklerini, lakin ahaliyi rahatsız ettiklerini ve böyle devam ederlerse bulundukları yerde zabıta tarafından tutuklanıp götürüleceği ifade edilmiş, bunun akabinde Venedik tercümanı Rali, Venedik tabiiyetine geçmiş olan Hırvatların silahlı olarak Osmanlı topraklarında dolaşmamaları ve ahaliyi rahatsız

¹⁹¹ BOA, TS.MA.e, 746/54, (29 Zilhicce 1049/21 Nisan 1640).

¹⁹² Tommaso Bertele, **Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri**, Kitap Yayınevi, (Çev. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul 2012, s. 140-141; Şakiroğlu, "Balyos", s. 45-46; Metin Ziya Köse, **1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, Giza Yayınları, İstanbul 2010, s. 32.

¹⁹³ BOA, C.HR., 2/84, (29 Recep 1174/6 Mart 1761).

edecek hareketlerde bulunmamaları konusuna dikkat edileceğinin sözünü verdiği görülmektedir.¹⁹⁴ Tercümanların konumlarının ne kadar önemli olduğunu vurgulayan başka bir belgede, İzmir’de çıkan yangından dolayı orada bulunan Venedik konsolosluğunun durumu hakkında malumat almak için konsolosluğun tercümanı İstanbul’a çağrılmıştır.¹⁹⁵

Bu olaylar haricinde Venedik tarafından, kendi emri altında çalışan tercümanlara, tercümanın çocuklarına veya ailelerine mensup herhangi bir kişiye evlilik münasebetiyle belirli bir miktar düka altın değerinde hediyeler verdiklerini görmekteyiz. Söz konusu bu hediye takdimi ilk olarak 25 Temmuz 1587 yılında Osmanlı Devleti’nin tercümanı olan Hürrem Bey’e, tek kızının düğünü dolayısıyla 400 düka altın değerinde bir hediye verilmesiyle başlamıştır. Hürrem Bey’e hediye verilmesinden iki yıl sonra, Venedik tercümanı Pasqual Navon, kızının düğünü dolayısıyla 150 düka altın değerinde bir hediye verilmesini talep etmiş ve bu talebi senato tarafından kabul edilmişti. Bu durum zaman içerisinde bir gelenek haline gelmiş ve Venedikli tercümanlar için sonraki yıllarda kendilerinin veya ailelerine mensup kızların evlilikleriyle aynı şekilde hediye takdimi olmuştur.¹⁹⁶

Venedik tercümanlarının giysilerine bakıldığında 1630 tarihinde alınan bir Senato kararı ile Balyos hizmetinde tercüman olan Giovanni Molino’ya iki takım üniforma takdim edilmiştir. 1643 yılında ise başka bir tercüman, dört takım elbisenin üstlendiği görevi karşılamaya ancak yettiğini ileri sürmüş, aynı şekilde zaman içerisinde diğer tercümanlar da benzer şekilde saygın bir şekilde giyinmek, Osmanlı erkânının karşısına çıkabilmek için geleneksel kıyafetlerden yararlanabilmek ve özellikle İstanbul’da rahat bir şekilde geçinebilmek isteklerini ileri sürerek maaş artışı taleplerini Senato’ya bir dilekçe sunarak arz etmişlerdi. Normalde tercüman kıyafetleri çoğunlukla parlak ve pahalı bir satenden imal edilirdi. Giovanni Capello’nun 1654 yılında İstanbul’a özel elçilik ziyareti dolayısıyla düzenlenen harcama listesinde, her tercümanın saten elbisesinin renkleri belirtilmişti. Kırmızı, akuamarin, gümüş, beyaz, sarı-kahverengi ve mermer beyazı ile zeytin yeşili, kehribar ve altın, çiçekli şarap rengi ve gül pembesi renklerdeki dış giysileri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Öte yandan tercümanların, özellikle Venedikli soylu işverenleri tarafından, Osmanlı yetkilileriyle saygılı ve onurlu bir şekilde etkileşimde bulunabilmeleri için abartılı giysiler giymeleri de beklenmiştir.¹⁹⁷

Venedik Balyoslarının ve konsoloslarının emri altında çalışan tercümanların sayısı yıllara göre değişiklik göstermiştir. Bu hususu destekleyen mühim bir belgede, Venedik konsolosluklarına ve elçiliğine atanan dört tercümanın her birine günlük yol masrafı olarak 15 akçe maaş verilmiş ve

¹⁹⁴ BOA, AE. SSLM. III., 233/13566, (20 Cemaziyülahır 1205/24 Şubat 1791).

¹⁹⁵ BOA, C.DH, 295/14723, (29 Şevval 1211/27 Nisan 1797).

¹⁹⁶ Natalie E. Rothman, **The Dragoman Renaissance Diplomatic Interpreters and the Routes Orientalism**, Cornell University Press, London 2021, s. 45-50.

¹⁹⁷ Rothman, a.g.e., s. 71-72.

yemek masrafları da karşılandığı görülmüştür.¹⁹⁸ XVIII. yüzyılın sonlarında ise İstanbul'da Balyosun yanında ve taşrada bulunan konsolosların maiyetlerinde toplamda dokuz tercüman ve onlara ait 10 hizmetkar ataması yapıldığı görülmektedir.¹⁹⁹ Ayrıca 1797 yılında Campo Formio Antlaşması ile Venedik, Avusturya'nın tabiiyetine girmiş, bu durumun sonucunda Venedik ve Osmanlı Devleti arasında tesis edilmiş olan kapitülasyonlar hukukî geçersiz hale gelmiştir. Bu durumdan mütevellit 24 Haziran 1799 tarihli bir belgede Osmanlı Devleti'nin Venedik'in hizmetinde görünen bazı tercüman ve hizmetkârların imtiyazlarını geri alarak onları normal Osmanlı reayası statüsüne çekmeye çalıştığını, yani vergisel ve hukukî yükümlülöklere tabi kılmak istediğini göstermektedir.²⁰⁰

Tablo 4: XVIII. Yüzyıl Sonunda Venedik Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları²⁰¹

Elçi ve Konsolosluklar	Tercümanlar	Hizmetkarlar	Toplam
İstanbul	1	1	2
Haleb	6	9	15
İzmir	2	-	2
Toplam	9	10	19

Bazen de Venedik Balyosu, yeni alacağı tercümanlar veyahut maiyetinde halen bulunan tercümanlar için Osmanlı Devleti'nden berat talep etmekteydi. Bu beratların fiyatları da tercümanın türüne ve atandığı bölgeye göre değişiklik göstermekteydi. Aşağıdaki tabloya göre ise tercümanların hangi konsolosa kaç miktar kuruş ile beratı verildiğini göstermektedir.²⁰²

Tablo 5: 1758 Yılında Venedikli Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları

Konsolosluklar	Tercüman	Kuruş
İstanbul	Hoçadur	125
Selanik	Navlo	20
Toplam		145

Aynı şekilde beratı verilmiş olan tercümanların atandığı konsolosluklar, berat verilme tarihleri ve tercümanların isimleri gibi malumatlara da belgelerden ulaşılabilir. Örneğin 28 Temmuz 1794 tarihli bir belgede, Venedik'e ait tercüman sayısı dokuzdu. Bunların altı tanesi Haleb konsolosluğunda bulunmakla beraber İstanbul, İzmir ve Kıbrıs'ta birer tane tercümanları bulunmaktaydı.²⁰³

¹⁹⁸ BOA, AE. SMST. III, 313/25125, (29 Zilhicce 1183/25 Nisan 1770).

¹⁹⁹ BOA, TS.MA.d, 6214.

²⁰⁰ BOA, C.HR, 23/1145, (20 Muharrem 1214/24 Haziran 1799).

²⁰¹ BOA, C.HR, 24/1181, (29 Şevval 1171/6 Temmuz 1758)

²⁰² BOA, C.HR, 24/1181, (29 Şevval 1171/6 Temmuz 1758); 65/3219, (29 Zilhicce 1171/3 Eylül 1758).

²⁰³ BOA, HAT, 196/9779-E, (29 Zilhicce 1208/28 Temmuz 1794).

Tablo 6: Venedik Balyosu ile Konsoloslarının 1774-1791 Yılları Arasında Atanan Berath Tercümanları

Atandıkları Yer	Tercümanlar	Berat Verilen Tarih
Kıbrıs	Piyeri veled-i Pedro Kodlarye	19 Safer sene 1175 (19 Eylül 1761)
İzmir	Serello veled-i Loyardemaf	Sene 1180 (1766/1767)
Haleb	İrvan veled-i Şeyh İdris Antiyeye	2 Cemaziyülahir sene 1188 (10 Ağustos 1774)
Haleb	Yonsol veled-i Tedmaris Attibiye	3 Cemaziyülahir sene 1188 (11 Ağustos 1774)
Haleb	Aron veled-i Şeyh Aynelurmiye	3 Cemaziyülahir sene 1188 (11 Ağustos 1774)
Haleb	Yosep veled-i Anton	2 Safer sene 1190 (23 Mart 1776)
Haleb	Minçoş veled-i Havlo	12 Muharrem sene 1196 (28 Aralık 1781)
Haleb	Nimetullah veled-i Sara Sayfa	2 Rebiyülevvel sene 1198 (25 Ocak 1784)
İstanbul	Niko veled-i Yorgaki	9 Cemaziyülevvel sene 1206 (4 Ocak 1792)

Bakıldığı zaman en fazla Haleb konsolosluğu berathlı tercüman talep etmiş ve onu sırasıyla İzmir ve Kıbrıs konsoloslukları ile İstanbul elçiliği takip etmiştir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Venedik tercümanlarının en fazla olduğu konsolosluk Haleb vilayetindeydi. Halihazırda dört tercüman bulundurmanın yanında bir o kadar daha tercüman istihdam etmişlerdir.²⁰⁴

Tablo 7: XVIII. Yüzyılda Haleb ve Balyabadra’da Bulunan Venedik Konsoloslarının Tercümanları

Konsoloslar	Tercümanlar
Haleb	Yosef veled-i Anton Artok
“”	Yeşua veled-i Nesimos Atini
“”	Ashare Farihi
“”	Abdale veled-i Nesim Edis Aniti
Balyabadra	Aleksandri Edamo Polo

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan balyosların en büyük yardımcıları arasında tercümanları ilk sırada görmek mümkündür. Çünkü tercümanlar, bulundukları bölgede meydana gelen haberleri işitmede ve hizmetkarı olduğu Balyosa bildirmede en önemli aktörler arasında bulunmuşlardı. Maaşları da hizmet konumlarına göre verilmekteydi. Balyoslar, görevlerine başladıktan itibaren yaklaşık olarak iki veya üç yıl görevlerinde kalmaktayken, tercümanlar ise beratları yenilendikleri sürece kalıcı olarak görev yapmışlardır. Özellikle ülkeler arasında üretilen ticari ve diplomatik belgelerin Latince, Grekçe, İtalyanca, Almanca, Slavca ve Osmanlıca gibi çoklu dillerden oluşması, tercümanların sürekli olarak önemli bir konumda kalmalarına neden olmuştur.²⁰⁵

²⁰⁴ BOA, A. {DVNSDVE.d., 51, (29 Recep 1196/10 Temmuz 1782); Demirkol Polatçı, a.g.e., s. 98-100.

²⁰⁵ Doğan, a.g.m., s. 59; Bertele, a.g.e., s. 142-143.

Tercümanların bulundukları bölgede kalıcı olmasıyla birlikte değişik kesimlerden insanlar ile bağlantılar kurmuşlar, ticari ilişkiler oluşturmuşlardır. Balyoslar, İstanbul'a geldiklerinde maiyetleri içerisinde tercüman bulundurmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin verdiği tercümanları da kabul etmekteydiler. Çoğu tercüman Hristiyan olmakla beraber Osmanlı tebaasına mensuptu. Bu tercümanlar Pera'da Latin-Katolik ailelere mensup kişilerden oluşmaktaydı. Venedik için çalışan tercümanlar genellikle Salvago, Olivieri, Navoni vb. ailelerden mensup kişilerden oluşmaktaydı ve sıklıkla babadan oğula geçen bir düzenleri bulunmaktaydı. Bu tercümanların Osmanlı tebaasından olması, Venedik için birtakım sakıncaları da beraberinde getirmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Balyoslar geçici tercümanlar ise kalıcıydı, bu durumda kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve çalıştığı devlete ihanet eden tercümanlar ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Venedik bu durumu lehine çevirmek için 1551 yılında Senatodan çıkan karar ile İstanbul'a Venedikli gençleri yollayıp Türkçe öğrenmelerini hedeflemiş ve kendilerine sadık birer tercüman yetiştirme çabasına girmişlerdir.²⁰⁶

2.3.2. Fransız Elçiliği, Konsoloslukları ve Tercümanları

Fransa'nın Osmanlı'daki ilk resmi elçisi olan Jean de la Forêt ile İstanbul'da ikamet elçiliği açılmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Fransa, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan çeşitli bölgelerde çok sayıda konsolosluklar açmış ve birçok tercüman istihdam etmiştir. İstanbul'da bulunan elçiliğinde daha çok Galata ve Pera'da ikamet eden Latin kökenli ailelere mensup olan tercümanları tercih eden Fransa, taşrada bulunan konsolosluklarında ise Osmanlı tebaasına mensup fakat Hristiyan olan çok sayıda beratlı tercüman tercih ettiği görülmüştür. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Fransız elçiliği ve konsolosluğu için çalışan 47 beratlı tercüman ve bunların 74 hizmetkarını görmek mümkündür. Söz konusu tercümanların 17 tanesi İstanbul'da, dördü Mora'da, üçer tanesi Selanik ile Sayda ve Beyrut'ta, altışar tanesi Haleb ile İzmir'de, Trablusşam'da dört tanesi ve son olarak ikişer tanesi ise Girit'te bulunmaktadır. Kendilerinin hizmetkarları ile XVIII. yüzyılın sonunda toplamda 121 kişilik bir grup oluşturmuşlardır.²⁰⁷

Tablo 8: XVIII. Yüzyıl Sonunda Fransa Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları

Elçi ve Konsolosluklar	Tercümanlar	Hizmetkarlar	Toplam
İstanbul	17	22	39
Mora	4	8	12
Sayda ve Beyrut	3	4	7
Selanik	3	5	8
Trablusşam	4	6	10
Haleb	6	11	17
İzmir	6	10	16

²⁰⁶ Doğan, a.g.m., s. 59; Bertele, a.g.e., s. 142-143; Şakiroğlu, "Balyos", s. 45.

²⁰⁷ BOA, TS.MA.d, 6214.

Tablo 8: (Devamı)

Elçi ve Konsolosluklar	Tercümanlar	Hizmetkarlar	Toplam
Boğazhisar	2	4	6
Girit	2	4	6
Toplam	47	74	121

Fransa elçiliği, istihdam edeceği tercümanların beratlarını, Osmanlı Kalemîyesinden talep etmekteydi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait bazı belgelere göre Osmanlı Devleti konsolosluğa ve tercümanın derecesine göre berat fiyatını belirlemekteydi. Buna göre XVIII. yüzyıl ortalarında Trablusşam konsolosluğu birinci tercümanının beratı için 250 kuruş, ikinci tercümanı için ise 125 kuruş; Selanik, Sayda ve Haleb konsolosluklarının her bir tercümanları için ise 125'er kuruş harç talep etmişlerdir.²⁰⁸

Tablo 9: 1758 Yılında Fransalı Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları

Konsoloslar	Tercüman	Kuruş
Trablusşam	Mihail	250
Trablusşam	Lütfullah	125
Haleb	Cercis	250
Selanik	_____	125
Sayda	Yoseb	125
Toplam		875

Osmanlı arşiv kayıtlarına göre 1732 yılında Fransız konsolos ve elçilerin maiyetinde toplamda 44 tercüman görev yapmaktayken, 1757 yılından itibaren bu sayı 50 kişiye kadar çıkmıştır. Yine başka bir resmi belgede Fransız tercümanların görevleri ve yetkileri hakkında 1731 yılında bir takım yeni kararlar alınmış ve bu kararlar doğrultusunda bazı tercümanlara berat verilmiş, bazılarına ise verilmemiştir. Bazı tercümanlar görevden azledilmiş bazıları ise görev yerlerinin değiştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca, Fransa'ya ait ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe sefer yapabilmesi, Fransa'nın, Osmanlı Devleti topraklarında konsolosluk faaliyetleri yürütmesi ve ticaret yapabilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre, belirli yerlerde Fransa'nın konsolosluk faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli tercümanların sağlanması istenmiştir. Son olarak, Fransa'nın konsolosluklarına bağlı tercümanların ve elçilerin görevleriyle ilgili bazı yeni kararlar alınmış ve bu kararlar Divan-ı Hümayuna kaydedilmiştir. Ancak bazı durumlarda tercümanlık görevleri yeniden verilmemiştir ve yalnızca elli kişilik bir kadro için geçerli olmuştur. Bu düzenlemelerin sonucunda, Fransa'nın diplomatik misyonlarına dair gerekli adımların atılacağı

²⁰⁸ BOA, C.HR, 24/1181, (29 Şevval 1171/6 Temmuz 1758); 65/3219, (29 Zilhicce 1171/3 Eylül 1758).

belirtilmiştir. 28 Temmuz 1794 tarihli bir Hatt-ı Hümayun belgesinde 1757 yılından itibaren verilen beratlar ve tercümanların isimleri aşağıda belirtilmiştir.²⁰⁹

Tablo 10: XVIII. Yüzyılın Sonunda İstanbul’da Bulunan Tercümanlar ve Berat Verilme Tarihleri

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihi
Yakov veled-i David	12 Safer sene 1171 (26 Ekim 1757)
Sebetay veled-i Avram Şidoğlu	13 Safer sene 1171 (27 Ekim 1757)
Yakov veled-i Menahim	15 Safer sene 1171 (29 Ekim 1757)
Agop veled-i Avanis	24 Cemaziyülevvel sene 1171 (3 Şubat 1758)
Agop veled-i Manyan	26 Receb sene 1171 (5 Nisan 1758)
Yanaki veled-i Kostandiyu	8 Rebiyülevvel sene 1188 (19 Mayıs 1774)
Tanaşaki veled-i Dimitraki	19 Şevval sene 1188 (23 Aralık 1774)
Yanaki veled-i Androya Santi	22 Şevval sene 1188 (26 Aralık 1774)
Gregor Bomiran	10 Cemaziyülevvel sene 1192 (6 Haziran 1778)
Tofir veled-i Sogomon	22 Cemaziyülevvel sene 1193 (7 Haziran 1779)
Semanto Saki veled-i Haym	21 Rebiyülevvel sene 1195 (17 Mart 1781)
Simon veled-i Kirkor	21 Cemaziyülevvel sene 1195 (15 Mayıs 1781)
Anton veled-i Avanis	15 Safer sene 1196 (30 Ocak 1782)
Hristodolu Velakosi	2 Safer sene 1199 (15 Aralık 1784)
Cibral veled-i Abdal Basib	27 Şevval sene 1199 (2 Eylül 1785)
Frankoli Nigdebonye veled-i Yuvan Nigdebonye	5 Rebiyülevvel sene 1203 (4 Aralık 1788)
Belandiyeoğlu Acı Madiros veled-i Serkis	12 Muharrem sene 1206 (11 Eylül 1791)

Tablo 11: XVIII. Yüzyılın Sonunda Taşrada Bulunan Tercümanlar ve Berat Verilme Tarihleri

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihi
HALEB	
Anton veled-i Mihail Gazal	Muharrem sene 1189 (Mart/Nisan 1775)
Yasef veled-i Marko	5 Muharrem sene 1189 (8 Mart 1775)
Hana veled-i Andreyas	5 Muharrem 1189 (8 Mart 1775)
Trablusi Şükrü veled-i Lütfü	5 Muharrem sene 1189 (8 Mart 1775)
Yosef Handbaboğlu Maruni	5 Muharrem sene 1189 (8 Mart 1775)
Hana veled-i Hacı Agop	22 Cemaziyülevvel sene 1202 (29 Şubat 1788)
SAYDA, AKKA VE BEYRUT	
Agop veled-i Sermiyon Delfiyan	17 Ramazan sene 1189 (11 Kasım 1775)
Yosef veled-i Yorga Nokkaş	24 Şevval sene 1193 (4 Kasım 1779)
Anton veled-i Cefrif Cana	13 Muharrem sene 1199 (26 Kasım 1784)

²⁰⁹ BOA, A. {DVNSDVE.d, 51, (29 Recep 1196/10 Temmuz 1782); BOA, HAT, 168/7112, (29 Zilhicce 1212/14 Haziran 1798); BOA, HAT, 196/9779-K, (29 Zilhicce 1208/28 Temmuz 1794).

Tablo 11: (Devamı)

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihi
SELANİK	
Haris veled-i Yakov	5 Cemaziyülevvel sene 1188 (14 Temmuz 1774)
İsak veled-i Samuel Moryano	2 Safer sene 1198 (27 Aralık 1783)
Yakup Koves	10 Muharrem 1207 (28 Ağustos 1792)
TRABLUŞSAM	
Hana veled-i Lütfullah	3 Rebiyülevvel sene 1196 (16 Şubat 1782)
Elyas Garabet	8 Şevval sene 1196 (16 Eylül 1782)
Artof Melhir	27 Safer sene 1204 (16 Kasım 1789)
Yosef Karam veled-i Karler Karam	5 Safer sene 1205 (14 Ekim 1790)
İZMİR	
Menolaki veled-i Panayot	15 Şaban sene 1171 (24 Nisan 1758)
Civan Mıgırdış	2 Rebiyülahır sene 1194 (7 Nisan 1780)
Yanki Kana	20 Safer sene 1194 (26 Şubat 1780)
Ortis veled-i Asab	7 Rebiyülahır sene 1201 (27 Ocak 1787)
Yovakim veled-i Abraham	5 Rebiyülevvel sene 1203 (4 Aralık 1788)
Yorgi veled-i Yuvani Akomologo	2 Şevval sene 1205 (4 Haziran 1791)
MORA	
İspiridon Notaras veled-i Yanaki Notaras	29 Rebiyülevvel sene 1186 (30 Haziran 1772)
Kepfa Yaştas	16 Safer sene 1195 (11 Şubat 1781)
Dimitraki Cana veled-i Valti Yani	4 Ramazan sene 1204 (18 Mayıs 1790)
GİRİT	
Bodas Franko veled-i Musa	6 Muharrem sene 1189 (9 Mart 1175)
Miklelyos Sapotrakis	2 Cemaziyülevvel sene 1207 (16 Aralık 1792)
YANYA ve NARDA	
İstefani veled-i Mityo	28 Rebiyülevvel sene 1170 (21 Aralık 1756)
Anastasyo Derso veled-i Derso Anastasyo	9 Rebiyülevvel sene 1188 (20 Mayıs 1774)
KIBRIS	
Serkiz veled-i Avram	3 Şaban sene 1188 (9 Ekim 1774)
Aci Yorgaki veled-i Yanaki	11 Rebiyülevvel sene 1203 (10 Aralık 1788)
BOĞAZHİSAR	
Musa veled-i Salmon	14 Rebiyülevvel sene 1190 (3 Mayıs 1776)
SAKIZ	
Nikola veled-i Manoli Pedro Kontiv	10 Cemaziyülevvel sene 1202 (18 Mart 1788)

İstanbul'da elçinin yanında ve taşrada bulunan tercümanların atanma tarihlerinin yanı sıra bazılarının aynı göreve yeniden getirildiği ve bazılarının da görev yerlerinin değiştiği görülmektedir. Misal, 9 Ocak 1775 tarihli belgede İstanbul'da Fransa elçiliğinin maiyetinde tercümanlığını sürdüren Yanki veled-i İtraki adlı bir zatın, görevini layıkıyla yerine getirmede için yerine Yanki veled-i Kostandino adlı başka bir tercümanın atandığı görülmüştür. Ayrıca yeni atanan tercümana berat verilmesi, inayet ve ihsan gösterilmesi talep edilmiştir.²¹⁰ Bunun haricinde 1775 Haziranında

²¹⁰ BOA, C.HR, 67/3325, (7 Zilkade 1188/9 Ocak 1775).

Mora'da Fransız konsolosu yanında 1 Rebiyülevvel 1172/ 2 Kasım 1758 tarihinden itibaren tercümanlık yapan İspiridos Notaras'ın 29 Rebiyülevvel 1186/30 Haziran 1772 tarihinde beratının yenilenmesi ve görevine devam etmesi istenmiştir.²¹¹ 16 Ağustos 1775 tarihli belgede Boğazhisar Konsoloslusunda tercüman olan Musi veled-i Salmon Hicri 13 Şaban 1171/ Miladi 22 Nisan 1758 tarihinde Sultan III. Mustafa'nın tahta cülusu münasebetiyle almış olduğu beratı, görevini layıkıyla yerine getirdiği için (14 Rebiyülevvel 1190) 3 Mayıs 1776 tarihinde yenilenmesi talep edilmiş ve kendisine hediyeler verilmesi ricasında bulunulmuştur.²¹²

Fransa'nın 11 Kasım 1789 tarihinde İstanbul elçiliğinde görevli olarak bulunan Ermeni asıllı Simon veled-i Kırkor'un ve Selanik konsolosu tercümanlarından olan Yahudi asıllı İsak veled-i Samul Moryano'nun da beratının yeniden tecdit edilmesi elçi tarafından rica edilmiştir.²¹³ 7 Eylül 1790 tarihli belgede Devlete karşı aykırı davranışlarda bulunduğu için konsolos yanında tercüman olan Ermeni kökenli Lazar Kogini adlı kişi görevinden alınmış ve beratı iptal edilmiştir. Kendisinin yerine de başka bir tercümanın atanması ve beratının verilmesi için emir verilmiştir.²¹⁴ Aynı biçimde resmi kayıtlara göre Girit'te Fransız konsoloslğunun bir tercümanı olan Nikelios isimli tercüman da aykırı hareketlerde bulunduğu için kendisinin ve iki hizmetkarının beratları ellerinden alınarak, konsolosun eski tercümanına yeniden berat ihsan edilmiştir.²¹⁵ Yeni atamalara örnek verilecek olunursa İzmir'de Fransa Konsolosu yanında görev yapan tercüman Yanaki Kana'nın yerine de Kokod Amiyano adında yeni bir tercüman atanmıştır. Bu değişiklik üzerine, eski tercüman için daha önce verilmiş olan berat iptal edilip, yerine yeni tercüman Kokod Amiyano için yeni bir berat verilmesi talimatı verilmiştir.²¹⁶

Tercümanların, tercüme işleri haricinde başka işlerle ve daha çok ticaret ile meşgul oldukları da görülmektedir. Mesela 5 Şubat 1774 tarihli bir belgede, İzmir'de mukim Fransız konsoloslğu maiyetinde çalışan ve tercümanlık yapan Yanki adlı bir zat, İstanbul'a getirip götürdüğü malların gümrük işlemleri sırasında sıkıntılar yaşamıştır. Malların gümrükteki işlemine dair, elinde bulundurduğu berat sebebiyle yüzde üç oranında bir gümrük vergisi ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak, malların üzerine ek olarak daha fazla vergi talep edilmesi ve gümrük yetkililerinin bu talebi uygulamaları sonucu Yanki'nin mağduriyetine sebep olmuştur. Yanki'nin, bu işlemde gümrük görevlilerinin haksız taleplerine karşı bir şikâyeti bulunmuş ve bunun düzeltilmesi için padişaha başvurmuştur. Akabinde yapılan soruşturma sonucunda İzmir'deki yetkililere, gümrük işlemlerinin

²¹¹ BOA, C.HR, 67/3326, (2 Rebiyülahır 1189/2 Haziran 1775).

²¹² BOA, C.HR, 67/3324, (18 Cemaziyülahır 1189/16 Ağustos 1775).

²¹³ BOA, C.HR, 176/8792, (23 Rebiyülevvel 1204/11 Aralık 1789); 36/1785, (22 Safer 1204/11 Kasım 1789).

²¹⁴ BOA, C.HR, 125/6239, (27 Zilhicce 1204/7 Eylül 1790).

²¹⁵ BOA, C.HR, 164/8175, (5 Rebiyülevvel 1208/11 Ekim 1793).

²¹⁶ BOA, C.HR, 171/8536, (17 Zilhicce 1212/2 Haziran 1798).

doğru yapılması ve Yanki'nin mağduriyetinin giderilmesi talep edilmiştir.²¹⁷ Örnekler çoğaltılacak olursak, ayrıca alacaklı oldukları konularda da mahkemelere ve valilere borçların tahsili için başvururlardı. Haym Kofini adında bir tercümanın, vefat eden Mora defter kethüdası Muhammed Emin Ağa'nın zimmetinde bulunan 4.324,5 kuruşluk bir alacağı talep etmiştir. Ancak, bu alacak belirli kişiler tarafından talep edilmesine rağmen, ödenmesi ya da tahsili bir türlü mümkün olmamıştır. Bunun üzerine tercümanın, alacağı tahsil etmek için Mora valisine ve Anabolu kadısına başvurarak, bu meblağın belirli mübaşirler aracılığıyla tahsil edilip tercümana teslim edilmesi talebinde bulunmuştur.²¹⁸ Benzer biçimde Kıbrısta mukim tercüman olan Ermeni asıllı Sergiz veled-i Avran, Kıbrıs Muhassılı Abdalbaki Ağa'nın zimmetinde bulunan 7.305 kuruş alacağı olduğu, fakat vefat ettiği için bu meblağın mirasından alınarak tahsil edileceği kararlaştırılmıştır.²¹⁹ Haleb konsolosu yanında tercüman olan Yahudi asıllı Hana veled-i Hacı Agop ise Haleb Muhassılı Seyyafzade Seyyid Abdurrahman zimmetinde olan alacağının tahsili için Darendeli hafidi Serbevvin Ahmed Bey'in görevini bir an önce yerine getirmesini istemiştir.²²⁰

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı diplomatik temsilciliklerine ait maiyyetin yol hükümleri ile alakalı örnek belgeleri de görmek mümkündür. Örneğin 13 Mart 1774 tarihli belgede Osmanlı Devleti'ne ait Baştercümanın ve Fransa elçiliğine bağlı tercümanların Ordu-yu Hümayunu yönlendirmek üzere yola çıktıklarını, Fransa'nın iki tercümanına ve bir yasakçısına, Ordu-yu Hümayun'un yolculuğu sırasında belirli bir düzende hareket etmeleri gerektiği ve bu kişilerin belirli engellerle karşılaşmamaları için yol boyunca gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Bunun için ise bu süreçte gerekli emir ve düzenlemelerin yapılması için resmi bir yazı ve ferman yani yol hükmünün verilmesi istenmiştir.²²¹ Yine Selanik'te mukim Fransız konsolosu yanında Berat-ı Alişan ile tercümanlık yapan Yahudi kökenli Danil veled-i Yako, Selanik çevresine kendisi gibi Yahudi asıllı olan hizmetkarı Yasef veled-i Davi'yi göndermeyi istediğini belirtmiş ve bunun için yol hükmü talep etmiştir. Bu suretle yol boyunca korunması ve rencide edilmemesi istenmiştir.²²²

Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki görüşmelerin başarısı ya da başarısızlığı tercümanların ustalığına ya da onların beceriksizliğine bağlıydı. Nitekim 10 Haziran 1831 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'da Fransa elçiliğinin belirli bir süreyle yapılması gereken bir işlem hakkında, Osmanlı Devleti'ne bilgi verilmesi istenmiştir. Ancak, Fransa tercümanı, elçiye ait önemli bilgileri doğru şekilde iletmekte zorluk çekmiş ve yanlış beyanlarda bulunmuştur. Tercümanın, elçiye ait gerçek

²¹⁷ BOA, AE.SABH.I, 71/4923, (23 Zilkade 1187/5 Şubat 1774).

²¹⁸ BOA, C.HR, 151/7505, (4 Zilhicce 1199/8 Ekim 1785).

²¹⁹ BOA, C.HR, 134/6653, (26 Zilkade 1200/20 Eylül 1786).

²²⁰ BOA, AE. SSLM III, 65/3911, (13 Safer 1212/7 Ağustos 1797).

²²¹ BOA, C.HR, 105/5238, (29 Zilhicce 1187/13 Mart 1774).

²²² BOA, C.HR 181/9034, (2 Safer 1189/4 Nisan 1775).

durumu doğru ifade etmemesi nedeniyle bir takım yanlış anlaşılmalara ve olumsuz ifadeler kullanılmıştır.²²³

2.3.3. İngiltere Elçiliği, Konsoloslukları ve Tercümanları

İngiltere Devleti'nin elçiliğinde ve konsolosluklarında çalışan tercümanlar, farklı uyruklara mensuplardı. Sadece Beyrut, Trablusgarp ve Tunus'taki tercümanlar İngiltere Devleti'ne tabii olmakla, diğer vilayetlerdeki konsolosluklarda bulunan tercümanların birçoğu Osmanlı tebaasına mensup kişilerden oluşmaktaydı. Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Bursa, Varna, İzmir, Çanakkale ve İstanbul'da bulunan tercümanların çoğu Ermenilerden oluşmaktayken, bulunulan bölgelere göre diğer tercümanlar ise Arap, Rum ve Süryanilerden oluşmaktaydı.²²⁴ XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiltere Devleti için çalışan tercümanların durumu aşağıdaki gibidir.²²⁵

Tablo 12: XVIII. Yüzyıl Sonunda İngiltere Devletinin Tercümanları ve Hizmetkarları

Elçi ve Konsolosluklar	Tercümanlar	Hizmetkarlar	Toplam
İstanbul	13	17	30
Haleb	14	28	42
İzmir	4	7	11
Selanik	5	5	10
Trablusşam	2	3	5
Mora	2	-	2
Kıbrıs	1	-	1
Toplam	41	60	101

İngiltere'nin en kalabalık konsolosluk birimi, yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere Haleb ile İstanbul'daki konsolosluk ve elçiliğindeydi. Buralarda görevli 30 kişiden fazla personelin üst düzey görevliler haricinde bulunan tercümanların ve hizmetkarlarının birçoğu İngiltere'nin diplomatik korumasından yararlanan Ermeni ve Rumlardan oluşmaktaydı.²²⁶ Arşiv kayıtlarındaki bilgilere göre diğer devletlerde olduğu gibi İngiltere de tercüman atamaları için berat talep etmekte ve belirli bir miktar karşılığında beratlı tercüman ataması yapmaktaydı.²²⁷

²²³ BOA, HAT, 834/37642, (29 Zilhicce 1246/10 Haziran 1831).

²²⁴ Uygur Kocabaşoğlu, "Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Konsoloslukları:1856", **Toplumsal Tarih**, (22), 1995, s. 54.

²²⁵ BOA, TS.MA.d, 6214.

²²⁶ Kocabaşoğlu, a.g.m., s. 51.

²²⁷ BOA, C.HR, 24/1181, (29 Şevval 1171/6 Temmuz 1758); 65/3219, (29 Zilhicce 1171/3 Eylül 1758).

Tablo 13: 1758 Tarihinde İngiltereli Tercümanlara Verilen Beratlar ve Harçları

Elçilik ve Konsolosluklar	Tercüman	Kuruş
Trablusşam	Deyp	250
Trablusşam	Altas	250
Elçi Yanında	Lefter	250
Haleb	--	250
Haleb	--	125
Lazkiye	--	40
Toplam		1165

28 Temmuz 1794 tarihli Hatt-ı Hümayun belgesine bakıldığında İngiltere hizmetinde bulunan tercümanların sayısı İstanbul elçiliğinde 13, taşrada bulunan konsoloslarda ise toplamda 28 kişidir. Bunların isimleri ve berat verilme tarihleri aşağıdaki tabloda mevcuttur.²²⁸

Tablo 14: İngiltere'nin İstanbul'daki Elçiliğinde Bulunan Berathl Tercümanları

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihleri
Hayim Komonro	20 Safer sene 1188 (2 Mayıs 1774)
Bedros veled-i Aleksan	8 Cemaziyülevvel sene 1189 (7 Temmuz 1775)
Bogos veled-i Asani	4 Cemaziyülahir sene 1195 (28 Mayıs 1781)
Lefter veled-i Yorgi	8 Cemaziyülevvel sene 1197 (11 Nisan 1783)
Tanaş veled-i Todoraki	20 Safer sene 1198 (14 Ocak 1784)
Evanis veled-i Hayim	20 Safer sene 1204 (9 Kasım 1789)
Karabet veled-i Baba	20 Safer sene 1204 (9 Kasım 1789)
Mosko veled-i Mihail	20 Safer sene 1204 (9 Kasım 1789)
İstefan veled-i Pedros	20 Safer sene 1204 (9 Kasım 1789)
Mihalaki veled-i Canri	23 Şevval sene 1206 (14 Haziran 1792)
Yakomi veled-i Corci	20 Safer sene 1214 (24 Temmuz 1799)
Toma veled-i Dimokoli Gerhim	20 Safer sene 1214 (24 Temmuz 1799)
Kalyaki Dimitri Kiro	20 Safer sene 1214 (24 Temmuz 1799)
İstefano veled-i Petraki	20 Safer sene 1214 (24 Temmuz 1799)

Tablo 15: İngiltere'nin Taşradaki Konsolosluk Yanında Bulunan Tercümanları

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihi
HALEB	
Simean veled-i Elyas Kasa	5 Cemaziyülahir sene 1204 (20 Şubat 1790)
İlyas veled-i Mihail	5 Cemaziyülahir sene 1204 (20 Şubat 1790)
Nasrullah veled-i Belas Gabzan	9 Cemaziyülevvel sene 1206 (4 Ocak 1792)
Yosef Rehbale	13 Safer sene 1214 (17 Temmuz 1799)
Hana veled-i İlyas Antaki	13 Safer sene 1214 (17 Temmuz 1799)
Mikail veled-i Abdulhak	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
Cibril veled-i Yosef Delal	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)

²²⁸ BOA, HAT, 196/9779-D, (29 Zilhicce 1208/28 Temmuz 1794).

Tablo 15: (Devamı)

Tercümanlar	Berat Verilme Tarihi
Hana veled-i Corci Andi	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
Antuvan veled-i Corci Belit	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
Niko Armon veled-i İstefan	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
Abdülhaym veled-i Mihail Antaki	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
HALEB	
İlyas veled-i Corci	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
Antuvan veled-i Yosef Dorip	5 Cemaziyülahir sene 1214 (4 Kasım 1799)
İZMİR	
Ragıp veled-i Dird	13 Rebiyülevvel sene 1203 (12 Aralık 1788)
Dimitri Baktori veled-i Andrih	13 Rebiyülevvel sene 1203 (12 Aralık 1788)
İsak veled-i Abraham	20 Safer sene 1206 (19 Ekim 1791)
Ancelaki Veled-i Candi	23 Şevval sene 1206 (14 Haziran 1792)
Goran veled-i Nohan Simon	13 Safer sene 1214 (17 Temmuz 1799)
Mihali veled-i Yandiye	28 Safer sene 1214 (1 Ağustos 1799)
SELANİK	
Dimitri veled-i Nikola Aci Mikel	27 Rebiyülevvel sene 1204 (15 Aralık 1789)
Dimitri veled-i Manol Bekala	27 Rebiyülevvel sene 1214 (29 Ağustos 1799)
Manoli veled-i Anrot Niko Yanko	27 Rebiyülevvel sene 1214 (29 Ağustos 1799)
Şabai veled-i Hama	27 Rebiyülevvel sene 1214 (29 Ağustos 1799)
MORA	
Toma veled-i Corci Labaşoni	27 Rebiyülevvel sene 1214 (29 Ağustos 1799)
Hristodolo İgnatesi veled-i Kohori	11 Safer sene 1215 (4 Temmuz 1800)
Mihallaki veled-i İstani Hamlogi	21 Muharrem sene 1216 (3 Haziran 1801)
HANYA	
Yoma veled-i Hana	27 Rebiyülevvel sene 1214 (29 Ağustos 1799)
KIBRIS	
Yorgi veled-i Nikolo	5 Cemaziyülahir sene 1204 (20 Şubat 1790)
TRABLUŞSAM	
Yoson veled-i Halot	13 Cemaziyülevvel sene 1204 (29 Ocak 1790)
Hana Dirik	13 Cemaziyülevvel sene 1204 (29 Ocak 1790)
ATİNA	
Nikolo veled-i Hamli	25 Rebiyülevvel sene 1204 (13 Aralık 1789)
İridon Logfani veled-i Nikolo	27 Rebiyülevvel sene 1204 (15 Aralık 1789)

Tercümanlık beratına sahip olan fakat tercüme işleriyle uğraşmayan ve sadece beratın sağladığı imtiyazı kendi işlerinde kullanan tercümanları görmek mümkündür. Bu gibi tercümanlar genellikle bankerlik ve ticaret gibi işlerle uğraşmışlardır. Özellikle gözü açık bazı tercümanlar, berat almadan önce kendisinden alınan borçların tahsilini beratın sağladığı imtiyaz ile İngiltere elçisi veya konsolosu aracılığıyla ya da kadılarca sağlamışlardır.²²⁹ Nitekim İlyas Antuvan isimli Haleb Konsolosu tercümanın Dimitri Sakezli adlı bir zattan 16.552 kuruşluk bir alacağı olduğunu

²²⁹ Demiryürek, a.g.m., s. 478.

görmekteyiz. Bu alacak, daha önce Musul Valisi Süleyman Paşa'ya devredilmiş ancak ödeme yapılmamıştır. Süleyman Paşa'nın görevden alınmasının ardından, İngiltere elçisi tarafından konuyla ilgili yeni bir başvuru yapılmıştır. Bu başvuruda, Dimitri Sakezli'nin borcunun ödenmesi için Musul'daki yeni valiye emir verilmesi istenmiş ve Süleyman Paşa yerine atanan yeni Musul Valisi'ne bu ödeme emri verilmiş ve borcun tamamının ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.²³⁰

Yine aynı şekilde, 5 Aralık 1782 tarihli başka bir belgede Haleb'te yaşayan ve İngiltere Konsolosluğu'nda Baştercüman olarak görev yapan İlyas Antuvan'ın, Antakya'dan Fetullah Ağa'ya ait bir alacağı tahsil etmek için hukuki yollara başvurduğu görülmektedir. Fetullah Ağa, İlyas Antuvan'a bir miktar borçlandığı ve bu borcun toplamda 8.650 kuruş olduğu ve Fetullah Ağa'nın, söz konusu alacağı ödemiş ve hatta bunun yüzünden Haleb'ten kaçtığı anlaşılmıştır. Hal durum böyleyken tercüman İlyas Antuvan, borcun ödenmesi için bu sefer Haleb'teki yerel yetkililere başvurmuştur. Mahkemeden çıkan karar doğrultusunda Haleb Valisi ve Kadısından, Fetullah Ağa'nın mal varlığından borcun tahsil edilip İlyas Antuvan'a teslim edilmesi istenmiştir.²³¹ Aynı şekilde bir başka belgede Selanik konsolosluğunda tercüman olan Konstantin Gota adlı kişinin, Yahudi bir kişiden 1.650 kuruş alacağını, Yahudi'nin ölmesi ile mirasından tahsil edilmesi gerektiğini bildirmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir.²³² Girit Eyaletine bağlı Hanya'da Konsolos maiyetinde Yahudi bir tercüman olan Yehuda esnafılık işlerine karışmış fakat aldığı uyarıdan sonra bu işten vazgeçmiştir.²³³

Diğer yabancı devletlerde olduğu gibi İngiltere Devleti 'de XVII. yüzyıla kadar tercümanlarını Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim kişilerden seçmekteydi. İngiltere bu kişilere itimat problemi yaşadığı için Fransa'nın uyguladığı ekolü örnek alarak XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Levant Kumpanyası'nın desteği ile Rumlar arasından kişileri İngilizce öğrenmeleri için İngiltere'de bulunan Oxford Gloucester College'e göndermişlerdir. Fakat istenilen şekilde başarıya ulaşmayan bu uygulama kaldırılmış ve tekrardan Osmanlı tebaasından kişiler kullanılmak durumunda kalmıştır.²³⁴

²³⁰ BOA, C.HR, 186/9298, (23 Cemaziyülevvel 1198/28 Ocak 1791).

²³¹ BOA, C.HR, 147/7320, (29 Zilhicce 1196/5 Aralık 1782).

²³² BOA, AE.SABH I, 270/18189, (23 Muharrem 1198/18 Aralık 1783).

²³³ BOA, C.HR, 18/885, (17 Zilhicce 1206/6 Ağustos 1792).

²³⁴ Demirkol Polatçı, a.g.t., s. 47.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİL OĞLANLARI VE PERA’NIN DRAGOMAN AİLELERİ

3.1. Elçilik ve Konsolosluk Maiyetinde Bulunan Tercümanların Eğitimi ve İstihdamı

Batılı devletlerin nezdinde çalışan tercümanların, Osmanlı reayasına tabi olduğu için sadakatlerinden her daim emin olunamamıştır. Dil bilgileri bazı konularda yeterli olmamakla beraber, bu durum birçok kez karşılıklı görüşmelerde sıkıntılara vesile olmaktadır. Hatta bazen elçilik ve konsolosluklardaki kasaları soyacak kadar ileri giden tercümanlar da ortaya çıkmıştır. Batılı devletlerin bir kısmı ise bu eksiklikleri gidermek ve daha güvenilir tercümanlar yetiştirmek üzere, Türkçeyi daha erken bir yaşta öğrenip konuşabilecek gençler yetiştirmeye karar vermişlerdir. Bu vesileyle XVI. yüzyılın başlarından itibaren tercüman yetiştirmek amacıyla “dil oğlanları” okulları açılmaya başlanmıştır. Kurulan dil oğlanları okulunun temel amacı, Osmanlı Devleti’nde elçilik ve konsolosluk bulunduran devletlerin maiyetlerinde bulunan tercümanların Türkçe öğrenimini küçük yaşlardan itibaren devlet eliyle sağlamaktır. Böylelikle başka devletin tercümanlarına gereksinim duymadan yetiştirilen tercümanlar ile Osmanlı Devleti’nin en üst makamlarıyla aracısız olarak iletişime geçebileceklerdi.²³⁵

Batılı devletler içerisinde, Osmanlı Devleti nezdinde tercüman yetiştirmek için ilk adımları Venedik atmıştır. İstanbul’da kendi elçiliği bünyesinde 1551 yılında ilk dil oğlanları okulunu açmıştır. Venedik’in akabinde 1669 yılında Fransa’nın bu ekolü devam ettirdiğini görmekteyiz. Sonrasında sırasıyla 1754 yılında Avusturya, 1766 yılında Polonya ve son olarak 1814 yılında İngiltere kendi bünyelerinde dil oğlanları okulları açmışlardır. Bu okulların temel amacı, Fenerli Rumlar ve Levanten kökenliler gibi gayrimüslim Osmanlı tebaasından olan önceki tercümanlarla yaşanan güven sorunları nedeniyle kendi vatandaşları arasında sadık tercümanlar yetiştirmektir. Bunların dışında bu okullara kabul edilmenin bir diğer ölçütü de akrabalık bağlarıdır. Ayrıca bu okullara kabul edilmek için diğer önemli kriterlerden biri de yaştır.²³⁶

²³⁵ Hitzel, *Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, s. 18; Demirkol Polatçı, a.g.e., s. 12; Ağıldere, a.g.m., s. 695; Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi 18. Yüzyılda İstanbul ve Türkiye*, Kronik Kitap, (çev. Oğuz Gökmen), İstanbul 2024, s. 212.

²³⁶ Ağıldere, a.g.m., s. 695; Hatice Delibaş, “Vocational foreign language teaching and translation activity in the Ottoman Empire: The case of dragomans”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 2023, s. 1488.

3.1.1. Venedik Dil Oğlanları Okulu

Venedik, nitelikli tercümanlara sahip olmanın önemini Avrupa'da ilk fark eden devletlerden biri olmuştur. Güvenilir bir tercümana olan ihtiyaç, Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ve halkı ile zaman zaman zorluklar yaşanan ilişkilerde daha fazla kendini göstermiştir. Tercümanların eğitim ve öğretiminin kurumsal bir yapıya kavuşturulması çabaları ise uzun yıllar devam etmiştir. Osmanlı tebaasına mensup muallimler ve Venedik için çalışan tercümanlar tarafından Balyos evinde profesyonel bir şekilde yetiştirilmeye çalışılan dil oğlanları, seviyeleri Venedik Devleti'nin amaçlarını ve beklentilerini karşılayacak kadar yüksek olmasa da profesyonel bir ekip olarak görülmüşlerdir. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, elçilikte tercümanlık yapmak isteyenler, Osmanlı topraklarında bir Venedik konsolosu ya da sınırındaki bir yöneticinin gözetiminde bir süre eğitim alarak yetişiyorlardı. XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın sonları arasında üç topluluk Venedik için tercümanlık görevinde bulunmuştur. Bunlardan ilki aslen Venedik vatandaşı olanlar, ikinci olarak Dalmaçya veya İstirya'nın soylu ailelerinden gelen ve Venedik tebaasından olanlar, üçüncü olarak ise Pera'da ikamet eden Latin ailelerinin fertleri oluşturmaktaydı. Bu topluluklar, çoğunlukla babadan oğula miras kalan bir mesleğin gerçek ustalarını Venedik'e sağlamışlardır.²³⁷

Güvenilir ve Türkçe konuşan tercümanlar yetiştirmek amacıyla Venedik, 1551 yılında İstanbul'da bulunan balyosluk bünyesinde bir dil oğlanları okulu açılmış ve öncelikli kriterlere göre kendisine bağlı elemanlar yetiştirmeye başlamışlardır. Balyosun yanında bulunan öğrenciler birer “cozza” veya “coza” diye adlandırılan ana dili Türkçe olan biri tarafından eğitim görmekteydi. Okulda Türkçe, Arapça ve Farsça dilindeki eğitimler teorik bir çerçevede gerçekleştirilmekteydi. Dil oğlanları, yeterli seviyeye geldikleri zaman bilgili tercümanların yanında sahaya inerek pratik kazanmaktaydılar. Yetişmekte olan genç tercümanlar, yaşlı ve bilgili olan tercümanların engin bilgilerinden mahrum kalmasın diye Venedik, balyosun emrinde çalışan yaşlı tercümanların ölümcül hastalık ve ölüm dışında her ne olursa olsun görevlerinde kalmalarını istemiş ve bunun için yoğun çaba sarf etmişlerdir.²³⁸

Balyosun hizmetinde bulunan tercümanların dil becerileri bakımından yeterli bir düzeye ulaşmalarına kadar yani dil oğlanı olarak başladıkları bu süreçte görülen eğitim ile ulaştıkları tercümanlık mertebesi, Venedik Senatosu'nun uzun uğraşlar sonucu ettikleri ekinin hasılatı olarak karşılırlarına çıkmaktaydı. Balyos sarayında görülen eğitimde Müslüman bir muallimin gözetiminde takribi olarak yedi yıllık bir eğitim sürecinden geçen dil oğlanlarının yetişmesi hususunda zaman zaman birtakım problemler de zuhur etmiştir. Bunlardan bazıları görevlendirilen muallimin dil

²³⁷ Speelman-Özkan, a.g.m., s. 70-72.

²³⁸ Kuşçu ve Yağlı, a.g.m., s. 472; Volkan Dökmeci, “Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Dragomanları ve Dil Oğlanlarının Emeklilik ve Azilleri (1562-1795)”, *Turkish Studies*, 13 (16), 2018, s. 98; Köse, a.g.m., s. 1068; Noel Malcolm, *İmparatorluğun Ajanları On Altıncı Yüzyıl Akdeniz Dünyasında Şövalyeler, Korsanlar, Cizvitler ve Casuslar*, Kronik Kitap, (çev. Okan Güven), İstanbul 2024, s. 499.

bakımından yeterli nitelikte olmaması, devletlerarası çıkan diplomatik krizler ve savaşları sonucu balyos ve maiyetinin sınır dışı edilmeleri bu problemlerin arasında bulunmaktaydı. Bu problemlerden ayrı olarak bir de doğal afetler, ciddi oranda ölümlere sebebiyet veren salgın hastalıklar da sayılabilir.²³⁹

Balyos sarayında verilen eğitimin haricinde Venedik Senatosu 1669 Haziran'ında verdikleri bir karar ile Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinin eğitimini verecek kurumun Venedik'te açılmasına karar vermiştir. Bu karar alındıktan sonra okulun teşkilatlanmasını sağlamak ve üç temel dilin eğitimini, öğrencilere nasıl verileceğini belirlemek için 1677-1678 tarihlerinde, Şam'da doğduğu için Arapça, Farsça ve Grekçeyi çok iyi bilen Salomon Negri'yi İstanbul'a çağırılmışlardır.²⁴⁰ Negri, Senato'ya yirmi bir kitaptan oluşan uzunca bir liste çıkararak, kurulacak olan okulun öğrencilerinin alacakları dil eğitimi yanında Osmanlı'nın coğrafyası, tarihi, politikası ve inançları hakkında da eğitim almalarına vesile olmuştur. Dil oğlanları sadece ticari ve diplomatik alanda yapılacak yazışmaların değil, Osmanlı coğrafyasının beraberinde getirdiği kültüre de vakıf olarak yetişecekti. Negri'nin bu kadar çalışmasının yanında Venedik herhangi bir faaliyette bulunmamış ve Negri, 1708 tarihinde azlini istemiştir.²⁴¹

1713 yılına gelindiğinde, Osmanlı nezdinde görev yapan mevcut tercümanların yetersizliği belirginleşmiş, bu durum nitelikli tercüman yetiştirilmesine duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır. Bu doğrultuda, Venedik devlet adamı Alvise Mocenigo tarafından Senato'ya sunulan raporda, önemli olanın öğrenci sayısından ziyade kaliteli bir eğitimle donatılmış tercümanların yetiştirilmesi olduğu vurgulanmıştır. Ancak Venedik Senatosu, 14 Mayıs 1724 tarihli kararıyla, Venedik'te yeni bir okul kurmak yerine, İstanbul'daki balyosluk bünyesinde mevcut dil oğlanları eğitim sisteminin iyileştirilmesini kararlaştırmıştır. Bu düzenlemeler kapsamında, tercüman adaylarının yaşı 14 ila 18 arasında sınırlandırılmış; her yıl en fazla sekiz öğrenci kabul edilmesi öngörülmüş ve Balyosun her üç ayda bir iki kıdemli tercümanı görevlendirerek öğrencilerin performansını denetlemesi zorunlu kılınmıştır. Başarılı öğrenciler eğitime devam ederken, yeterli ilerleme gösteremeyenler sistem dışına çıkarılmıştır. Venedik'te ayrı bir dil okulunun açılmayışı ise, Venedik'in önde gelen soylu ailelerinin

²³⁹ Doğan, a.g.m., s. 59.

²⁴⁰ Salomon Negri, XVII. yüzyılın ortalarında Şam'da doğup, Cizvit misyonerler tarafından Grekçe ve Latince dillerinde eğitim gördükten sonra Paris'e gitmiş ve çalışmalarına Sorbonne'da devam etmiştir. Daha sonra Londra'ya ve 1701'de Almanya'da bulunan Halle kentine giderek burada dört yıl Arapça dersleri vermiştir. Almanya'nın iklimi sağlığına iyi gelmediğinden İtalya'ya gitmiştir. Daha sonra Ortodoks Kilisesi'nin rahibi olarak atandığı İstanbul'a yerleşmiştir. Savaşın çıkması ile yolu tekrardan İtalya'ya düşmüştür. Solomon, hayatının sonuna doğru Londra'ya yerleşmiş ve orada Doğu dillerinin tercümanı olarak iş bularak, öldüğü 1729 tarihine kadar orada yaşamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. John-Paul A. Ghobrial, "The Life and Hard Times of Solomon Negri: An Arabic Teacher in Early Modern Europe", **The Teaching and Learning of Arabic in Early Modern Europe**, BRILL, Leiden 2017, ss. 310-332.

²⁴¹ Mustafa Çelebi, **Osmanlı Devleti Döneminde Bir Dil Öğretim Deneyimi Olarak Dil Oğlanları Okulu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, FSM Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021, s.35.

de menfaatine uygun düşmüştür; zira bu aileler, çocuklarını İstanbul'a göndererek, Venedik Balyosu nezdinde çeşitli diplomatik ve ticari imtiyazlardan faydalanmaktaydılar.²⁴²

Dil oğlanlarının bazı sorunları vardı zira çoğu, maaşlarının beklentilerini karşılamadığını düşündüğü için görevlerini yerine getirmekte bir takım motive eksikliği yaşamaktaydı. Bazıları ise tembel olup başka bir işe geçmek istemekteydi. Bu nedendir ki Venedik'te okulun açılması fikri ara ara tekrardan ortaya atılmış fakat senato bu fikri 5 Mayıs 1792 yılında oy çokluğu ile alınan bir kararla birlikte tarihin tozlu rafına kaldırarak düşüncüyü bir daha gündeme getirmemiştir. Bu kararın alınmasındaki en büyük sebep, öğretilecek olan dilin en iyi dilin konuşulduğu yerde öğrenilebileceğidir. Bu düşünceyle birlikte bir de dil oğlanları, Osmanlı Devleti'nin adetlerini, yasalarını ve toplum yapısını İstanbul'da daha iyi bir şekilde öğrenebilecekleri düşüncesidir.²⁴³

3.1.2. Fransa Dil Oğlanları Okulu

Fransa, 1669 yılında, Venedik Cumhuriyeti'nin tercümanlık okulu modelini temel alarak "*Enfants de langue*" ya da "*Jeunes de langue*" adıyla, sonraları "*Louis-le-Grand*" olarak bilinen bir dil okulu kurmuştur. Paris'te kurulan bu okulun ilk öğrencileri genellikle Fransa ya da Yakındoğu'da doğmuş olan 8-9 yaş aralığındaki 10 çocuktan oluşmaktaydı. Bu okul, her dönem Fransa'nın en saygın okullarından biri olmuş ve burada eğitim gören öğrenciler, Fransız kraliyet bursu almışlardır. Bu dil oğlanları okulu, XIV. Louis'in (1643-1715) başbakanı Jean-Baptiste Colbert'in (1661-1683) teşvikiyle ve Marsilya Ticaret Odası'nın isteği doğrultusunda, 18 Kasım 1669 tarihinde meclisin aldığı kararla kurulmuştur. Okulun amacı, diplomasi ve ticaret için ihtiyaç duyulan doğu dilleri tercümanlarını yetiştirmektir. Ayrıca, bu okuldan mezun olan çocuklardan ileride Fransa adına tercümanlık yapmaları beklenmekteydi. Sadakatlerinden emin olabilmek için her üç yılda bir, İstanbul ve İzmir limanlarına dokuz-on yaşlarındaki altı çocuk gönderilerek, Kapüşen manastırlarında eğitim almaları sağlanıyordu. Burada, Katolik dinine bağlı kalınarak eğitim alıp ve dil öğrenmeye devam ediyorlardı. Bu eğitim ise, ileride bu çocukların tercüman olarak kullanılabilmesine olanak sağlamaktaydı.²⁴⁴

Paris'te yedi yıl boyunca Farsça, Arapça, Türkçe ve Latince gibi dillerde eğitim alan bu çocuklar, öğrendikleri dillerde bilgilerini artırmak ve pratik yapmak amacıyla Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği'ndeki Kapüşen Koleji'ne gönderiliyorlardı. Bu dil oğlanlarının eğitimlerinin sonunda, İstanbul'a gitmeleri gerekiyordu. Yolculuk, kara ya da deniz yoluyla yapılabilirdi. Eğer deniz yolu seçilirse, çocuklar Lyon Belediye Meclisi yetkililerine ve Marsilya Ticaret Odası'na teslim

²⁴² Doğan, a.g.m., s. 59-61; Delibaş, a.g.m., s. 1488.

²⁴³ Speelman-Özkan, a.g.m., s. 62-63; Çelebi, a.g.t., s. 40.

²⁴⁴ Kuşçu ve Yağlı, a.g.m., s. 473; Hitzel, a.g.m., s. 39; Rinaldo Marmara, **Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi**, Kitap Yayınevi, (çev. Saadet Özen), İstanbul 2006, s. 59.

ediliyordu. Kara yolu tercih edilirse ve çocuklar ata binemiyorsa, onları yük hayvanlarının semerine asılmış yumurta biçimindeki sepetlere oturarak taşıyorlardı. Dil oğlanları İstanbul'a vardıklarında genellikle 17-19 yaşlarında oluyorlardı. Pera'da geçirdikleri süre hem Yakındoğu limanlarındaki tercüman ihtiyaçlarına hem de Doğu dillerine yatkınlıklarına bağlı olarak değişiklik göstermekteydi. Günlük hayatta pelerin benzeri cübbeler giyen dil oğlanları, törenlerde ise ipek bol cübbeler ve mavi astarlı uzun kırmızı yün pelerinler giyerlerdi. Ancak okul, hükümetin beklentilerini tam olarak karşılayamayınca, 1721 yılında yeniden düzenlemeye tabi tutulmuştur. Yeniden yapılanmaya göre, Paris'teki koleje her yıl on Fransız öğrenci kabul edilecekti. Mezun olduktan sonra ise İstanbul'daki Kapüşen rahiplerinin denetimindeki Saint-Louis Manastırı'na gönderileceklerdi ve burada Paris'te öğrendiklerini uygulama fırsatı bulacaklardı. Cizvitlerin Fransa'dan kovulmasının ardından, okul "*L'Ecole des Enfants de langues*" üniversite rejimine dahil edildi ve zamanla eski önemini kaybetmiştir.²⁴⁵

Fransız dil oğlanları okulunun yapısında zaman zaman bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi, 1785 yılında Paris'teki Louis-le-Grand Kolejinde verilen eğitimden vazgeçilmesi ve doğrudan İstanbul'da eğitim verilmesine başlanmasıdır. Bu değişikliğin en önemli gerekçesi, bir dilin en iyi şekilde öğrenilebileceği yerin, o dilin konuşulduğu yer olduğu düşüncesi idi. Fransız dil oğlanlarının ortalama yaşı sekiz ile 17 arasında değişmekteydi. Dil oğlanlarının çok erken yaşlarda seçilmesinin sebepleri arasında, erken yaşın dil edinimini hızlandırması, eğitim masraflarını azaltması ve uzun süre pahalı eğitimden faydalanma imkânı sunması yer almaktaydı. Dil öğrenme süreci zorlu ve uzun bir süreç olduğu için dil oğlanları, dil seviyelerine göre gruplara ayrılarak eğitim alıyorlardı ve bu eğitim sürecinin beş ila yedi yıl arasında olduğu düşünülmektedir. Öğrenciler, yaklaşık yedi yıl süren kuramsal eğitimlerini Louis-le-Grand Kolejinde tamamladıktan sonra, 15-16 yaşlarında İstanbul'a gelerek, Fransa Elçiliği'nin bünyesindeki Pera Dil Oğlanları Okulunda Türkçeyi uygulamalı olarak öğrenmeye başlıyorlardı. Ancak, 1785 yılında alınan yeni kararlar doğrultusunda, öğrenciler artık Louis-le-Grand Kolejine gitmeden, sekiz yaşından itibaren doğrudan İstanbul'daki dil oğlanları okulunda öğrenim görme imkânı sağlanmıştır. Eğitimin sonunda, dil oğlanları Türkçe 'de belirli bir seviyeye geldikten sonra, diğer tercüman adaylarıyla birlikte mahkemelerde, konsolosluklarda ve tersanelerde staj yaparak müzakere deneyimi kazanmaları ve diploması sanatını öğrenmeleri sağlanmaktaydı.²⁴⁶

Fransa'nın İmparatorluk döneminde, dil oğlanları okulunun öğrencileri genellikle 10 ila 12 arasında değişiyordu ve çoğunluğu burjuvazi sınıfına mensup çocuklardan oluşmaktaydı. Okulda dikkatli ve hızla gelişim gösteren en iyi öğrencilerden biri, 30 yıldır elçilik tercümanı olarak görev yapan Joseph Dantan'ın oğlu olan Antoine Dantan'dı. Bir diğer öğrenci ise, 1735 yılından beri

²⁴⁵ Hitzel, a.g.m., s. 38-42; Aykut Gürçağlar, "The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte", *Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 52

²⁴⁶ Kuşçu ve Yağlı, a.g.m., s. 473; Ağildere, a.g.m., s. 698; Delibaş, a.g.m., s. 1488-1489.

Fransa'ya hizmet eden bir tercüman ailesinin çocuğu olan Charles Deval'di. Ancak, Deval hekimliği tercümanlık mesleğine karşı tercih etmiştir. Haftada en az bir kez derslere katılmak, tüm sınavlarda hazır bulunmak, müdürün sunduğu liste ve raporları imzalamak gibi zorunlu denetimler de elçilik tercümanlarından herhangi biri görevlendirilmekteydi.²⁴⁷

Konvansiyon Meclisi tarafından 1795 yılında, Milli Kütüphane bünyesinde “*L'Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes*” adıyla yeni bir tercüman okulu kurulmuştur. Ancak, 1796 yılında okul Hariciye Nezareti'nin denetimine girmiştir. 1797 yılında ise dönemin Fransa Dışişleri Bakanı olan Talleyrand (1797-1799), Paris okulundan mezun dört tercümanı Pera'daki okulu yeniden düzenlemek üzere İstanbul'a göndermiştir. Pera'daki okul, 1831 yılındaki Fransız Elçiliği'nin yanmasına kadar faaliyet göstermeye devam etmiştir. Paris'teki dil oğlanları okulu ise, 1873 yılında tamamen kapatılmıştır. Bu tarihten itibaren, öğrencilerin Louis-le-Grand okulundan mezun olduktan sonra diplomatik görevlerde ve elçilik görevlerinde yapmaları gereken staj, Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nda derslere katılmak zorunluluğuna dönüşmüştür. Öğrenciler, boş kadroların elverdiği ölçüde ya Yakındoğu'da tercüman olarak görev yapacak şekilde, veyahut tercüman-öğrenci olarak görevlendirilmeye başlamışlardır. 1873–1880 yılları arasında, Dil Oğlanları Okulu, Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'na katılmış ve her iki okul birleştirilmiştir.²⁴⁸

3.1.3. İngiltere Dil Oğlanları Okulu

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin tercümanları, diğer ülkelerin büyükelçiliklerinin çalışanları gibi, büyükelçilikteki işlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturunuyordu. 1640'larda, yerli tercümanların yerine İngiliz tercümanları getirme girişimi yapılmış ancak bu girişim ilk etapta başarısız olmuştur.²⁴⁹

Tarihler 1830'lu yılları gösterdiğinde İngiliz Amiral Adolphus Slade, Fransızların dil oğlanları okuluna benzer bir okulun açılmasını hükümete önermiştir. Bu öneri neredeyse 47 yıl sonra gerçekleşmiştir. 1877 yılında, doğuştan İngiliz tebaası olan kişiler arasında bir sınav düzenlenerek, İstanbul'daki sefaret ve konsolosluklardaki tercümanlık pozisyonları da dahil olmak üzere, Türkiye, İran, Yunanistan ve Fas'taki önemli konsolosluk kadrolarını doldurmak amacıyla bir özel hizmet birimi kurulmuştur. Bu yeni düzenleme, sonraki yıllarda Doğu Akdeniz Konsolosluk Hizmetleri olarak tanınmaya başlanmıştı. Yunanistan ve Fas'ta çok etkili olmamakla birlikte, İran'da bir miktar etkisini göstermiş, en büyük etkisini ise Mısır da dahil olmak üzere Osmanlı Devleti'nde yaklaşık elli yıl boyunca sürdürmüştü. Bu çerçevede Doğu Akdeniz Şirketi, ilgili dönemde Osmanlı

²⁴⁷ Hitzel, a.g.e., s. 47-48.

²⁴⁸ Gürçağlar, a.g.m., s. 53; Hitzel, a.g.e., s. 26.

²⁴⁹ G.R. Berridge, “İngiliz Dragomanlar ve Doğu Sekreterleri: İstanbul'da Birleşik Krallık Büyükelçiliğindeki Dragomanat Biriminin Anglikanlaştırılmasının 19. Yüzyıla Uzanan Kökleri”, *Çeviribilim Okumaları IV*, (çev. Büşra Yaman), ed. Asuman Karakaya, Fatih İkiz, Neslihan Demez, İstanbul 2022, s. 1-3.

topraklarında görev yapan ve himayesinde 40 yeniçeri ile 20 tercüman bulunan başkonsolosun tüm giderlerini üstlenmekle yükümlüydü. Fakat öğrenciler İstanbul'a gitmeden önce, Oxford ya da Cambridge'de iki yıl boyunca eğitim almak zorundaydılar. Tercüman adayı olan bu öğrenciler iki yıllık başarılı bir eğitimin ardından, İstanbul Ortaköy'de bulunan okula gitmeyi hak etmiş oluyorlardı. Ortaköy'deki okulda, öğrenciler, tenis kortu bulunan, büyükçe bir evde iki yıl süreyle eğitim alırlardı. Bu evin içinde yarı tefriş edilmiş büyük odalar bulunmaktaydı.²⁵⁰

Bu okul, Levant'taki konsolosluk hizmetlerini güçlendirmek amacıyla atılan önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Aynı yıl, Britanya doğumlu tercüman adayları öğrenciler için mütevazı bir akademi kurulmuştur. Okula kabul için öğrenciler sınavla seçilmekteydi. Adaylar sınav tarihinde on sekiz yaşından küçük veya yirmi dört yaşından büyük olmamalı ve evli olmamalıydı. Doğu ülkelerinde hizmet için fiziksel olarak yeterli olduklarını Devlet Memurluğu Komiserlerine kanıtlamaları gerekmektedir. Sınavın konuları ve sınavın ne zaman yapılacağı genellikle Devlet Memurları Komiserleri tarafından önceden kamuoyuna duyurulurdu. Fakat sınavın soruları genel olarak, el yazısı, imla kuralları ve yüksek sesle okuma gibi zorunlu sorulardan oluşmaktaydı. Bunların haricinde biraz basit matematik -ondalık kesirler, aritmetik gibi- bilgisinin yanında İngilizce kompozisyon, Fransızca, Latince ve isteğe bağlı olarak Grekçe, İtalyanca ve Almanca bilgileri de ölçülmekteydi. İlk yıllarda, sınav sonucunda üç aday seçilirken, zamanla bu sayının arttığı gözlemlenmiştir. Seçilen adaylar, gemiye bindirilerek İstanbul'a gönderilmekteydi. Tercüman adayı öğrenciler seçildikten sonra mümkün olan en kısa sürede İstanbul'a giderek, orada İngiltere büyükelçiliği ve onları denetlemek üzere özel olarak atanmış bir Büyükelçilik üyesinin emirleri altında olacaktı.²⁵¹

Yol boyunca yaptıkları masraflar, İstanbul civarında konaklama yerleri ve ayrıca farklı dillerdeki eğitim ücretleri İngiltere hükümeti tarafından karşılanmıştır. Öğrencilerin maaşı, İngiltere'den ayrılış tarihlerinden on gün önce başlamak üzere yılda 200 £ olarak devlet tarafından sabitlenmiştir. Öğrenciler, İngiltere'den ayrılmadan önce, kendi istekleriyle hizmetten ayrılmalrı veya beş yıl içinde uygunsuz davranış veya yetersizlik nedeniyle görevden alınmaları halinde, İngiltere Hükümetine 500 £ ödenmesini öngören bir senet imzalamak zorundaydılar. Öğrenciler, ilk etapta, Türkçe, Farsça ile Slav dillerini ve İslam hukuku alanında çalışmalarını yürütmekteydiler. İkinci olarak ise, kamu hizmeti için yeterli miktarda eğitim almaya başlıyorlardı. Tercümanlık görevinde üst düzey bir yetkinliğe ulaştıklarında, uygun pozisyonlar açıldıkça Doğu'daki Konsolosluk Hizmetine dâhil ediliyorlardı. Ancak bu hizmette kalmaları ve kariyerlerinde

²⁵⁰ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 4. Cilt, Yeditepe Yayınları, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, s. 220; Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 194-195 ve Sir Andrew Ryan, **Sonuncu Dragoman**, TTK yayınları, (çev. Dilek Berilgen Cenkçiler), Ankara 2015, s. 2-8.

²⁵¹ Berridge, a.g.m., s. 17.

ilerlemeleri, büyük ölçüde Osmanlı topraklarına vardıktan sonra sergileyecekleri mesleki yetkinlik, genel istikrar ve örnek davranışlara bağlıydı.²⁵²

3.2. Pera'nın Diplomatik Merkez Olarak Rolü

Galata, Haliç'in tarihi yarımada bakan kıyısında, Bizans döneminden itibaren İstanbul'un yerli halkından farklı bir sosyal yapıya sahipti. Fetihten sonra II. Mehmet'in sağladığı ayrıcalıklarla bu farklılık, yüzyıllar boyunca devam etmiştir. 1476 yılına ait bir belgede, Galata'da 535 Müslüman evine karşılık 592 Rum, 332 Frenk ve 62 Ermeni evi bulunduğu, ayrıca bölgedeki dükkân sayısının 260 olduğu kaydedilmiştir. Bu kozmopolit yapı, Galata'yı İstanbul'un diğer semtlerinden ayıran önemli bir özellik haline getirmiştir. XVI. yüzyılda, Latin cemaatinin neredeyse yarısı Osmanlı kökenli Latinlerden oluşuyordu. Evliya Çelebi'nin, 1630'lu yıllarda Galata'daki sosyal yapıyı, 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 2 Ermeni, 1 Musevi mahallesi olarak tanımlar. Ayrıca, 1160 sokak içerisinde çoğunluğu Rum ve Musevilere ait olmak üzere bölgede 3080 dükkân, sekiz çarşı, bir yağ pazarı, bir bedesten, bir balıkhane, bir gümrük binası, bir yağ kapanı, beş hamam, 300'e yakın ev hamamı ve 200 meyhane bulunduğunu belirtir. Galata'daki Cenevizliler, kendi isteğiyle Osmanlı yönetimine girenler, yaşadıkları mahallelerde kalmışlardır ve bu şekilde Osmanlı'daki Latin cemaatinin temelleri atılmıştır.²⁵³ Ancak zamanla, özellikle Tanzimat döneminin başlangıcında, Osmanlı Devleti'ne göç eden yabancı Latinler ve Levantenler sayesinde Ceneviz cemaatinin Osmanlı'daki oranı giderek azalmıştır.²⁵⁴

3.2.1. Pera'nın Cemaatleri ve Başkanları

XVII. yüzyıldan itibaren Galata ile Haliç sahili arasındaki bölgede yerleşim, daha önce "Pera Bağları" olarak bilinen alana doğru kaymaya başlamıştır. Bu süreç, yabancı elçiliklerinin kurulmasıyla hız kazanmıştır. Özellikle XVI. yüzyılın sonunda Venedik Balyosluğu'nun Eminönü'nde Yeni Cami yakınında bulunan Musevi mahallesinde ikamet etmeye başlaması ile Pera'da nüfussal bakımdan artışlar meydana gelmiş, Fransa ve İngiltere elçilikleri de yavaş yavaş bu bölgeye kaymaya başlamıştır. Zamanla elçiliklerin çevresinde, İstanbul'a ticaret amacıyla gelen Avrupalılar ve yerli gayrimüslim gruplar bir araya gelmeye başlamışlardır. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarından sonra, Pera, Galata'nın bir uzantısı olmaktan çıkıp, bağımsız bir bölgeye dönüşmüş ve İtalyanlar, Maltalılar, Latinler, Ortodoks Rumlar, Ermeniler ve Museviler gibi farklı Avrupalı ve yerli grupların merkezi haline gelmiştir. Elçilikler, kiliseler ve sinagoglar etrafında şekillenen bu topluluklar, kentin ilk Batılı anlamda burjuva kesimini oluşturmuş ve dönemin Avrupa yaşam

²⁵² Edward Hertslet, *The Foreign Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook*, Harrison, London 1878, s. 253.

²⁵³ Kahraman, a.g.e., s. 539-542.

²⁵⁴ Nur Akın, *19. Yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011, s. 30-31; Rinaldo Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2024, s. 47-48.

tarzının pek çok özelliğini Pera'ya taşımışlardır.²⁵⁵ Kısa süre içerisinde nüfus artışı yaşanan Pera'da, Latinler kendi aralarında “Magnifica Comunita”²⁵⁶ adlı bir topluluk oluşturmuş ve iki ayrı cemaate ayrılmışlardı. Galata'da Azize Anna Cemaati, Pera'da ise Aziz Giovanni Battista Cemaati kurulmuştur. Bu cemaatlerin yönetim kurullarında ise Pera'nın ve Galata'nın önde gelen aileleri oluşturmaktaydı. Bu aileler içinde Fornetti, Testa, Grillo, Olivieri, Salvago, Brutti, Navoni, Tarsia, Hübsch, Pisani, Timoni ve bunlar gibi aileleri görmek mümkündür. Azize Anna Cemaatine mensup kişiler arasında Albert Chabert, Septime Franchini, Baron Apollinaire de Hübsch, Baron Charles de Hübsch, Baron Emile de Hübsch, Isidore de Kirico, Antoine Pisani, Frederic Pisani, Gaspard Testa, Charles Testa, Hippolyte Testa, Baron Ignace Testa, Amedee Timoni, Georges Timoni, Michel Timoni bulunmaktadır.²⁵⁷

Yıllara göre bakıldığında 1563 yılında cemaatin başkanı Domenico Fornetti imiş, 1565'te başkan Angelo Testa, 1568'te ise Bartolomeo Testa başkanlık etmiştir. 1580 yılında Nicolo Fornetti başkanlığında yardımcısı Giacobbo Grillo, 1585'te başkan yardımcısı olan Ambrosio Grillo 1593 yılında başkan olmuş, 1605'te başkan yardımcılığı yapan Olivier Olivieri 1606'da başkan olmuş, yardımcısı ise Nicoloso Grillo olmuştur. 1609 yılında tekrar Domenico Fornetti başkan olmuş, Giancesin Salvago ise yardımcısı konumundadır. 1610 yılında Nicoroso Grillo başkanlık yapmış, 1612'de Nicolo Grillo başkan yardımcısı olmuş, 6 yıl aradan sonra 1618'de ise başkanlık görevini yürütmüştür. 1622 ve 1623 yıllarında sırasıyla Gian Antonio Grillo ve Cristoforo Brutti başkan yardımcılığı yapmıştır. Gian Antonio Grillo 1631 yılında cemaatin başkanı olmuştur. 1632 yılında uzun zamandır yönetimde olmayan Fornetti'lerden, Francesco Fornetti başkan yardımcısı olmuştur. 1640 yılında Antonio Grillo'yu başkan yardımcısı olarak görmekteyiz. 1651 yılında ise Gaspard Testa başkan olarak karşımıza çıkmaktadır. 1652 yılında cemaatin yeni başkanı Cristoforo Tarsia olmuş, 1670'te Francesco Testa başkan yardımcısı olmuştur. 1682 yılında Tommaso Navoni başkan, Francesco Testa yine başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur. 1683 yılına gelindiğinde Giacomo Tarsia başkanlığında Gian Batta Fornetti başkan yardımcılığı yapmıştır. Bir yıl sonra 1684'te Fornetti cemaat başkanlığına terfi etmiştir. 1690 yılında Domenico Fornetti'yi cemaat başkanlığında görmekteyiz, 1705 ila 1777 arasında bir tarihte ise Bartolomeo de Testa başkanlık görevinde bulunmuştur.²⁵⁸

²⁵⁵ Akın, a.g.e., s. 31-33; s. 207.

²⁵⁶ İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte dağılan eski belediye teşkilatının yerine, Galata kolonisinin burjuvaları bir araya gelerek bir birlik oluşturmuşlardır. Hem hukuki hem dini özelliği olan bu birliğe “Magnifica Comunita di Pera” veya “Santa Anna Tarikatı” adı verilmiştir. Bu cemiyet bir başkan, bir başkan yardımcısı ve on iki danışman tarafından idare yönetilmiştir. 25 Nisan 1632 yılında alınan bir karar ile bütün danışmanların Latin Katolik, Pera doğumlu ya da Peralı bir kadınla evlenmiş olmaları gerekmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rinaldo Marmara, **Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi**, Kitap Yayınevi, (çev. Saadet Özen), İstanbul 2006.

²⁵⁷ Marmara, a.g.e., s. 43-44; s. 186.

²⁵⁸ Marmara, a.g.e., s. 43-44.

3.2.2. Pera'da İkamet Eden Tercüman Eşlerinin ve Çocuklarının Roller

Devletlerarası diplomaside ön planda olan tercümanların eşleri de gündelik hayatta ön plana çıkmaktaydı. Galata'da ve Pera'da bulunan arsa, ev ve dükkân gibi gayrimenkullerin yönetimi genellikle tercümanların eşlerinde veya kızlarının sorumluluklarında bulunmaktaydı. Bu sebeple bazı tercümanların eşleri, kızları şehirde önemli gayrimenkullere sahip olmalarının yanında hem de aile servetini koruyacak hukuk bilgisine sahip olmaları dikkat çekmekteydi. Alessandra Piron'un yanı sıra, tercüman Pasquale Navon'un kızı ve tercüman Nicolo Coressi'nin karısı olan ve 1585'te sahip olduğu evi Katolik Kilisesi'ne satan Francesca; 1639'da Pera'daki çeşitli Venedik tüccarlarına odalar kiralayan tercüman Francesco Brutti'nin kızı Despina; tercüman Giovanni Antonio Grillo'nun kızı ve Olivieri ailesinden birçok tercümanın torunu ve yeğeni olan ve 1658 tarihli vasiyetinde Madonna ve San Giorgio kiliselerine miras bırakan Gioia; 1660'ta damadı, kayınvalide hekim Giovanni Mascellini'yi, amcası Francesco'dan kendisine kalan ve sonradan kardeşi Pietro'nun elinde bulunan Capodistria'daki mülkü ele geçirmek üzere atayan Marcantonio Borisi'nin kızı Franceschina; ve son olarak, Franceschina'nın kızı, kendisi de çırak tercüman Francesco Mascellini'nin annesi olan Gioia Scoccardi; Mascellini, 1675'te Bahçe Sokağı'nda bulunan bir bitki dükkanının mülkiyeti konusunda hukuki bir anlaşmazlığa karışmıştı.²⁵⁹

Venedik'in Baştercümanı Tommaso Tarsia, 1712 tarihli son vasiyetinde, İstanbul'daki İngiliz elçiliğinin yakınında sahip olduğu değirmeni ve aile evini, onlarca yıldır kardeşinin ev halkının ve mallarının Hanımı ve Koruyucusu olarak hizmet eden bekar kız kardeşi Angela'ya miras bırakmıştı. François Fornetti'nin 1771 yılında görevden alınmasından sonra 800 kuruşluk emekli maaşının yaşlı annesine bakmak zorunda olduğu için yetersiz oluşu sebebiyle İstanbul'daki bağlı olduğu cemiyetinden 100 kuruşluk emekli maaşı talebinde bulunmuştur.²⁶⁰ Augustin Fonton'un kızı ve Dominique Fornetti'nin eşi olan Marie Fonton'un ölümü münasebetiyle, küçük yaşta altı çocuğunu geride bıraktığı; bu bağlamda, iki kızı Victoire ile Lucie Elisabeth Fornetti adına, her biri için aylık 50 kuruş tahsis edilmesi talebinde bulunulmuştur.²⁶¹ İngiltere Elçisi tercümanlarından olan Pisani'nin zevcesinin de üzerinde Beyoğlu'nda bir arsanın bulunduğunu lakin arsadan feragat edileceği görülmektedir. Tercümanların İstanbul ve çevresinde geniş mülklere sahip olmaları nedeniyle, eşleri ve kızları, noterlik ve maliye kayıtlarında akrabaları, kiracıları, Osmanlı vakıfları ve Osmanlı devlet kurumlarıyla mülkiyet davalarına girmiş olarak görünmektedirler.²⁶²

Tercümanların eşleri ve kızlarının yaşamlarının bir diğer önemli boyutu da Pera'daki Latin Cemaati'nin ekonomik elitini ve Osmanlı Devleti'nin siyasi sınıfını birbirine bağlayan yoğun bir

²⁵⁹ Rothman, a.g.e., s. 66.

²⁶⁰ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 704; AE/B/I/441, fol. 267 à 273v (10 Septembre 1771/10 Eylül 1771).

²⁶¹ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 757; AE/B/I/443, fol. 127 à 128v (16 juin 1777/16 Haziran 1777).

²⁶² Rothman, a.g.e., s. 66; BOA, İ.DH 135/6922, (28 Muharrem 1263/16 Ocak 1847).

himaye ağına dahil olmalarıydı. Venedikli tercüman ve rahip Antonio Olivieri'nin halası Caterina, ikinci kocası, tercüman Giovanni Antonio Grillo'nun 1649 yılında Venedik casusluğuna karıştığı gerekçesiyle Osmanlı makamları tarafından idam edildiğini öğrendiğinde, hemen Valide Sultan Kösem Sultan'a giderek değerli ipekler ve kumaşlar hediye ederek kocasının gömüldüğü yerden çıkarılması için yalvarmış, isteği kabul edildiğinde ise naaşını Pera'ya götürmüş ve oradaki Aziz Anna Kilisesi'ndeki ayin ile yeniden gömmüşlerdir.²⁶³ Şimdilerde huzurevi olarak kullanılan Artigiana, 1 Ocak 1838'de kurulmuş, kuruluşunda bağışta bulunanlardan Padişah ve önemli kişiler dışında Matmazel Fonton'da bulunmaktadır. O tarihler arasında bekar ve bağışta bulunabilecek yaşta olan üç Fonton hanımı bulunmaktaydı. İlki Pierre Fonton'un kızı olan Euphemie Anne Constance Fonton, 1801 yılında doğmuş 1882 yılında ölmüştür. Bağış tarihinde 37 yaşlarında olan Euphemie hiç evlenmemiştir. İkincisi ise Euphemie'nin küçük kardeşi Elisabeth Fonton'dur. 1803-1874 tarihleri arasında yaşayan Elisabeth, bağışın yapıldığı tarihte 35 yaşındaydı ve hiç evlenmemiştir. Üçüncü ve son ihtimal ise Caroline Fonton'dur. 1818-18191 yılları arası yaşamış olan Carloine, muhtemel bağışın yapıldığı zamanlarda daha 20'li yaşların başlarındaydı. Diğerlerinin aksine Caroline 1855 yılında Friedrich Wilhelm Spiegelthal ile evlenmiştir. Zikredilen üç kişiden birisi Artigiana'ya tam olarak 2.000 kuruş bağışta bulunmuştur.²⁶⁴

Mülklerin haricinde tercüman eşlerine resmi nişan verildiğine de rastlanmaktadır. Örneklerin ilki İngiliz elçisi ikinci tercümanı olan Mösyö Marinic'in eşine üçüncü rütbeden Şefkat nişanı verilmiştir.²⁶⁵ İkincisi ise Fransa Elçisi Baştercümanının eşine de ikinci dereceden Şefkat Nişanı takdim edilmiştir.²⁶⁶

Tercümanların eşleri ve kızları haricinde oğulları ise genellikle babalarının izinde yetiştirilmeye çalışılmıştır. Antoine Fonton'un birinci tercüman olarak atanmasından sonra yedi yaşındaki oğlu Pierre Fonton için Paris'te Louis-le-Grand kolejinde Dil Oğlanı olmak için bir yer açılmıştır.²⁶⁷ Luc ve Charles Fonton'un oğullarına da Louis-le-Grand'da Dil Oğlanı pozisyonları verilmiştir. Luc Fonton'un ikinci oğlu Pierre Joseph Fonton ve Dominique Fornetti'nin büyük oğlu Charles Fornetti yeni nesil tercüman adayları arasına girmişlerdir.²⁶⁸

²⁶³ Rothman, a.g.e., s. 67; Antonio Olivieri, *Enciclopedia morale e civile della vita, costumi ed impegni di religione dell'abbate Antonio Olivieri, Cosmopoli, 1724*, (Ed. Toni Veneri), Centro Interuniversitario Internazionale di Studi sul Viaggio Adriatico, 2010, s. 59.

²⁶⁴ Marmara, Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze, s. 161-163.

²⁶⁵ BOA, MB.İ, 71/176, (14 Rebiyülevvel 1298/14 Şubat 1881).

²⁶⁶ BOA, MB.İ 71/175, (14 Rebiyülevvel 1298/14 Şubat 1881).

²⁶⁷ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 701-702; AE/B/I/441, fol. 243 à 249v (14 juin 1771/14 Haziran 1771).

²⁶⁸ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 785-786; AE/B/I/444, fol. 96 à 101v (3 novembre 1779/3 Kasım 1779).

3.3. Ünlü Dragoman Ailelerinin Tarihi

Osmanlı Devleti yönetiminde, tercüme bürolarında ve özellikle yabancı elçiliklerde çalışan çok sayıda Levanten mevcuttu. Bu Levantenler arasında tercümanlar özel bir grubu oluşturmaktaydı. Söz konusu tercümanlar, devlet adına çalışıyorsa, Avrupa ülkelerinin başkentinde, Osmanlı Devleti elçiliklerinde görevlendirilir ve buralara atanırlardı. İstanbul'da Rum, Levanten ve İtalyan kökenli ailelerden oluşan beratlı tercümanlar ise yabancı elçiliklerde çalışır ve toplum içinde özel bir konumda olurlardı.²⁶⁹ Pera'da ikamet eden bu ailelerin birçoğunun İtalyan kökenli olduğu görülse de özellikle Rumlarla serbestçe evlilik gerçekleştirmişler ve sadece başkentte değil aynı zamanda birçok taşra şehrinde de az çok kendi kendine yeten, hususi bir toplum oluşturmuşlardır. Çünkü tercümanlara sadece elçiliklerde değil aynı zamanda konsolosluklarda, yardımcı konsolosluklarda ve ticaret merkezlerinde ve benzerlerinde de ihtiyaç duyulmuştur. Hem elçilikler hem de danışmanlar bu işleri yapmak için büyük ölçüde Levanten ailelere güvenmekteydi. Bu aileler genellikle birbirleriyle evlilik gerçekleştirir, bağlarını güçlendirerek kendi konumlarını sağlamlaştırmaya çalışırlardı. Bunların arasında Pisani, Fonton, Fornetti, Dantan, Chabert, Deval, Testa, Timoni, Tarsia, Hübsch, Navoni, Olivieri, Brutti, Grillo, Franchini gibi aileleri saymak mümkündür.²⁷⁰ Bu çalışmada ise yukarıda zikredilen Fransa ve İngiltere hizmetinde çalışan tercüman ailelerinden Pisani, Fonton, Fornetti, Testa, Chabert, Deval ve Dantan aileleri hakkında bilgiler verilecektir.

3.3.1. Pisani Ailesi

Aslen Venedik kökenli olan Pisani ailesi, XVIII. yüzyıldan itibaren İstanbul'da ikamet etmekle birlikte başta İngiltere elçiliğinde ve Rusya elçiliğinde ailenin fertleri tercümanlık ve katiplik yapmışlardır. Domenico Pisani, Osmanlılar ile Venedikliler arasındaki çatışmalar sırasında Osmanlılar tarafından esir alındıktan sonra 1684'te İstanbul'a getirilmiştir. Tutsaklıktan nasıl kurtulduğu belli olmasa da İstanbul'a geldikten sonra Vittoria Bianchi ile evlenmiş ve bu evlilikten sekiz çocuğu olmuştur. Domenico'nun İstanbul'a gelişinden itibaren, Pisaniler kendilerine Pera'nın gayrimüslim cemaati arasında yer bulmuştur. Kendilerine bir yer edinmek için ticarete, iş ortaklıklarına veya ticari faaliyetlere güvenen diğer ailelerin aksine Pisaniler refahlarını iki faktöre borçluydu. Birincisi evlilik ittifakları, ikincisi ise sonunda İngiliz Büyükelçiliği'ne dahil olmalarıydı. En başından itibaren Pisaniler, iş veya ticaret faaliyetleriyle uğraşan veya yabancı diplomatik topluluğun üyesi olan önde gelen ailelerle evlilik ittifakları kurmaya odaklandı. Evlilik ittifakları sosyal hareketlilik ve elçiliğe bağlılık sağlıyordu, iş güvenliği ve güçlü bir yabancı imparatorlukla bağlantı sağlıyordu.²⁷¹

²⁶⁹ Akın, a.g.e, s. 33-34.

²⁷⁰ Lewis, a.g.e., s. 30.

²⁷¹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 167; Castiglione, a.g.t., s. 46-55.

Domenico Pisani'nin çocuklarından Antonio Pisani, 13 Haziran 1697 tarihinde Pera'da dünyaya gelmiş ve Saint Marie Kilisesi'nde vaftiz edilmiştir. Ailenin Levanten kimliğini sürdüren Antonio, diplomatik çevrelerle kurduğu güçlü ilişkiler sayesinde erken yaşlardan itibaren Osmanlı'daki Batılı temsilciliklerle temas hâlinde olmuştur. 1741 yılında İngiltere Büyükelçisi Lord Faulkner ile Londra'ya gitmesi, onun kariyerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu seyahatin ardından, Kral II. George (1727-1760) ve dönemin Newcastle Dükü tarafından onaylanan bir patent uyarınca İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nde birinci tercümanlığa atanmıştır. 1728 yılında Marie Elisabeth Testa ile evlenmiş, bu evlilikten üç çocuğu olmuştur. 1767 yılından önce İstanbul'da vefat eden Antonio Pisani, ailesinin diplomasi geleneğini sürdüreceği yeni bir kuşağın da temelini atmıştır. Domenico'nun bir diğer oğlu Bartolomeo Angelo Pisani hakkında doğum yılı bilinmemekle birlikte, İngiltere adına şansölyelik ve tercümanlık görevlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1826'dan önce öldüğü bilinen Bartolomeo, ailesinin İngiliz diplomasi çevreleriyle olan bağlarını bir süre daha sürdürmüştür. Antonio Pisani'nin oğlu Stefano Pisani'nin yaklaşık 1735 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Babası gibi İngiliz Elçiliği'nde görev yapan Stefano, Baştercümanlık makamına kadar yükselmiş, 1767'de Marie Catarina de Hübsch ile evlenmiş ve oldukça geniş bir aileye sahip olmuştur (12 çocuk). Stefano'nun 1794 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir; zira aynı yıl Sir Robert Liston'un İstanbul'a büyükelçi olarak tayini sırasında karşılama heyetinde yer aldığı bilinmektedir. Ancak 1795 yılında elçilikte baştercümanlık görevinde değişim yaşanmış olması, Stefano'nun ölümünün bu tarihlerde gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir.²⁷²

Antonio'nun diğer oğlu Nicolas Pisani ise 1743 yılında doğmuştur. Onun yaşam öyküsü, Pisani ailesinin Osmanlı topraklarındaki diplomatik kimliğinin uluslararası bir boyut kazandığını göstermektedir. Nicolas (1743–1819) ve oğlu Paul (1786–1873), Rusya İmparatorluğu tarafından “Devlet Konseyi Üyeliği” payesiyle onurlandırılmış; bu rütbe onlara kalıtsal soyluluk hakkı tanımıştır. Nicolas, 1772 yılına kadar İngiltere Elçiliği'nde tercüman olarak görev yapmış, ardından Rusya Elçiliği'nde Baştercümanlığa getirilmiştir. 1771'de Therese Fonton ile yaptığı ilk evliliğinden bir oğlu olmuş; 1773'te Euphrosine (Frosina) Gara ile gerçekleştirdiği ikinci evliliğinden ise dokuz çocuk dünyaya gelmiştir. Nicolas'ın İngiliz elçiliği döneminde gösterdiği gayret ve diplomatik beceriler, dönemin Rus Elçisi'nin dikkatini çekmiş; elçi, onun çocuklarından bir veya birkaçının Rus elçiliğinde dil eğitimi almasını talep etmiştir. Bu talep, ailenin sonraki kuşaklarının kaderini değiştirmiş; Nicolas'ın oğulları, önce eğitim ardından istihdam yoluyla Rus hizmetine girmişlerdir. Böylece Pisani ailesi iki ana kola ayrılmış; bir kol İngiltere himayesinde Osmanlı topraklarında kalmaya devam ederken, diğer kol Rusya'ya yerleşerek imparatorluk hizmetine girmiştir. Bu gelişme, Levanten ailelerin dönemin diplomatik ağları içindeki esnek konumlarını ve fırsatları değerlendirme becerilerini açıkça ortaya koymaktadır.²⁷³

²⁷² Yalçınkaya, “Sir Robert Liston”, s. 191.

²⁷³ Deniz Çolak, **Kırım'ın Osmanlı'dan Kopuşu: Siyasi-Diplomatik Süreç (1768-1792)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2024, s. 198; Frank Castiglione, “Levantine’ Dragomans

Stefano Pisani'nin oğlu Antoine Frederico Pisani, 20 Nisan 1774 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ailesinin diplomatik geleneğini sürdüren Antoine, İngiltere Elçiliği'nde ikinci tercüman olarak görev yapmıştır. Bu görev, yalnızca bir çeviri faaliyeti olmanın ötesinde, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinde güvene dayalı bir aracı rolü üstlendiğini göstermektedir. Antoine, Maria Alexis ile evlenmiş; Alexis ailesine dair ayrıntılı bilgilere ulaşamamakla birlikte, iki aile arasında imzalanan evlilik sözleşmesi, Alexislerin dönemin Levanten toplumunda hatırı sayılır bir ekonomik konuma sahip olduğunu düşündürmektedir. Evlilik sözleşmesine göre, Maria'nın ailesi 10.000 kuruşluk çeyiz parasını peşin olarak vermiş; buna ek olarak 17.601 kuruş değerinde mücevher, mobilya ve çeşitli eşyalar da dâhil edilmiştir. Böylelikle toplam 27.601 kuruşluk bir meblağ ortaya çıkmıştır ki, bu miktar dönemin ekonomik koşulları göz önüne alındığında oldukça yüksek bir değeri temsil etmektedir. Öte yandan Antoine, eşine mali güvence sağlamak amacıyla, kendisinin Maria'dan önce ölmesi durumunda 6.000 kuruşluk bir teminat vermeyi kabul etmiştir. Bu karşılıklı düzenlemeler, Levanten toplumunda evliliklerin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bir ittifak niteliği taşıdığını göstermektedir. Antoine ve Maria'nın evliliğinden altı çocuk dünyaya gelmiştir. Antoine Frederico Pisani, uzun yıllar hizmet ettiği İngiliz Elçiliği'nin ardından 1852 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.²⁷⁴

Stefano'nun diğer oğlu Frédéric Maria Pisani,²⁷⁵ 7 Eylül 1782 tarihinde yine İstanbul'da doğmuştur. Kardeşi Antoine'in aksine, İngiltere Elçiliği'nde birinci tercümanlık görevine kadar yükselmiş, bu konumu sayesinde hem diplomatik hem de kültürel çevrelerde saygın bir yer edinmiştir. Bir evlilik yapmış, dört çocuğu olmuştur. Yaşamının büyük bölümünü doğup büyüdüğü Pera'da geçiren Frédéric, 1871 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Pisani ailesinin bir sonraki kuşağında, Antoine Frederico'nun oğlu Etienne (Stefano) Thomas Pisani öne çıkmaktadır. 1807 civarında doğduğu tahmin edilen Etienne,²⁷⁶ 1842 yılında Elena Teodora Maria Teresa Timoni ile evlenmiştir. Timoni ailesi de Levanten toplumunda köklü ve itibarlı bir aile olarak bilinmekteydi. Bu evlilikten beş kızı olmuştur. Etienne Pisani, İngiltere Elçiliği'nde uzun yıllar görev yapmış, 1875 yılı sonunda Baştercümanlık görevinden emekli olmuştur. 1882 yılında vefat eden Etienne hem ailesinin diplomatik mirasını sürdürmüş hem de Osmanlı başkentinde İngiliz temsilciliğiyle bütünleşmiş

in Nineteenth Century Istanbul: The Pisanis, the British, and Issues of Subjecthood", **Osmanlı Araştırmaları**, ed. Halil İnalcık, İsmail E. Erünsal, Heath Lowry, Feridun Emecen, İstanbul 2014, s. 170.

²⁷⁴ Castiglione, a.g.t., s. 57; G. R. Berridge, "Nation, Class, and Diplomacy: The Diminishing of The Dragomanate of the British Embassy in Constantinople, 1810-1914", **The Diplomats's World: A Cultural History of Diplomacy, 1815-1914**, eds. Markus Mösslang – Torsten Riotte, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 413.

²⁷⁵ Hizmetlerinden dolayı İngiltere Devleti baş tercümanı Pisani'ye 10 kuruş ihsan olmuştur. Bkz. BOA, HAT, 261/15068 (29 Zilhicce 1218/10 Nisan 1804).

²⁷⁶ İngiltere Sefareti tercümanlarından Küçük Pisani ve beraberindeki iki kişiye 1841 yılında Osmanlı Devleti tarafından nişan ihsan edilmiştir. Küçük Pisani'nin kim olduğu belki değildir. Fakat tarihe bakıldığında 3 ihtimal üzerinde durabiliriz. İlki Antonio (Antoine) Frederico Pisani, İngiltere elçiliğinde ikinci tercüman olarak hizmette bulunmuş. İkinci ihtimal sefarette birinci tercüman olan Frédéric Maria Pisani'dir. Üçüncü ve muhtemel olarak nişan almış olan kişi Etienne (Stefano) Thomas Pisani'dir. Babası ile aynı anda sefarette hizmet vermişse kayıtlara küçük Pisani olarak geçmiş olması daha muhtemeldir. Bkz. BOA, İ. HR, 8/397 (1 Zilhicce 1256/24 Ocak 1841).

Levanten varlığının son güçlü temsilcilerinden biri olmuştur. Bu kuşakla birlikte Pisani ailesi, üç yüzyıla yayılan tercümanlık ve diplomatik aracılık faaliyetleriyle yalnızca Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin değil, aynı zamanda Levanten kimliğinin sürekliliğini de temsil etmiştir.²⁷⁷

3.3.2. Fonton Ailesi

XVI. yüzyılın ilk yarısında Fransa'nın Dauphine, Alixan bölgesinde ortaya çıkan Fonton ailesi, 1600 yılı civarı Valence'e yerleşerek buradaki önemli ailelerden biri oldu. Fonton ailesinin bir diğer kolu ise, XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a yerleşmiştir. Joachim Fonton, 31 Mart 1651 yılında Fransa'da doğmuştur. İstanbul'a gelerek Fonton ailesinin İstanbul kolunu oluşturmuştur. Babasının üçüncü evliliğinden doğan Joachim, Başbakan Jean-Baptiste Colbert tarafından 1670 yılında İstanbul'da yeni kurulan Dil Oğlanı Okuluna Doğu Dillerinde tercüman yetiştirmek üzere gönderilmişti. Mezun olduktan sonra Fransa'nın Kahire Başkonsolosluğu'nda on yıl tercümanlık yaptıktan sonra, bu mesleği bırakmak istemiş ve 1685'te Fransa'ya geri dönmüştür. Belirli bir süreliğine Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinde birinci tercümanlık görevinde bulunmuştur. Joachim Fonton ve onun soyundan gelenler esas olarak iki devlete hizmet etmişlerdir; Fransa'ya yaklaşık olarak 150 yıl, Rusya'ya ise 120 yıl hizmet ettikleri olmuştur. 19 dil oğlanı ve Fransa'ya dört tane Baştercüman çıkartmışlardır.²⁷⁸

Joachim Fonton, 26 Mart 1686 tarihinde Anne Joulin ile evlenmiş ve bu evlilikten dokuz çocuk dünyaya gelmiştir. Ailenin en büyük oğlu Pierre Joachim Fonton, 28 Ocak 1687 tarihinde Pera'da doğmuştur. Osmanlı başkentinde dünyaya gelen Pierre Joachim, çok kültürlü Levanten çevrede yetişmiş ve erken yaşlardan itibaren dil, kültür ve diplomasi alanlarında deneyim kazanmıştır. Bu özellikleriyle, Fransız diplomatik geleneği ile Osmanlı idari dünyası arasında bir köprü kuran önemli bir tercüman kuşağının temsilcisi olmuştur. 1719–1756 yılları arasında İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nde birinci tercüman olarak görev yapan Pierre Joachim Fonton, bu uzun hizmet süresince Osmanlı-Fransız ilişkilerinin istikrar kazanmasında etkin rol oynamıştır. Sadece diplomatik çeviri faaliyetleriyle değil, aynı zamanda iki ülke arasındaki kültürel temasların gelişmesinde de aracılık etmiştir. Çağdaş kayıtlar, Fonton'un Mısır ve Yunanistan'da da çeşitli diplomatik görevlerde bulunduğunu; İstanbul'da ise yaklaşık yirmi yıl boyunca aralıksız çalışarak gayreti, dürüstlüğü ve mesleki yetkinliğiyle tanındığını göstermektedir. Pierre Joachim Fonton, 21 Nisan 1721 tarihinde Lucrezia Navoni ile evlenmiştir. Bu evlilik, XVIII. yüzyıl Levanten toplumu içinde aileler arası kurulan sosyal ve ekonomik ittifakların tipik bir örneğidir. Navoni ailesiyle yapılan bu birliktelik, Fonton ailesinin bölgedeki saygınlığını ve konumunu pekiştirmiştir. Çiftin evliliğinden yirmi çocuk dünyaya gelmiş, ancak dönemin yüksek çocuk ölüm oranları nedeniyle bunlardan yalnızca sekizi

²⁷⁷ Castiglione, a.g.t., s. 57; Berridge, a.g.m., s. 413.

²⁷⁸ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 129-130.

yetişkinliğe erişebilmiştir. Bu durum, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Pera'daki sağlık koşullarının kırılğanlığını ve Levanten ailelerin demografik yapısındaki hassasiyeti açıkça yansıtmaktadır.²⁷⁹

Joachim Fonton'un diğer oğullarından Charles Fonton, 4 Aralık 1700 tarihinde doğmuştur. 1712 yılında Pera'daki Fransız dil ocağında “dil oğlanı” olarak eğitime başlamış, Osmanlı topraklarında yetişen ilk kuşak tercümanlardan biri olarak dikkat çekmiştir. Bu kurum, Fransız elçiliği bünyesinde diplomatik kadrolara tercüman yetiştirmeyi amaçlayan bir okul niteliğindeydi ve Charles, bu yapının en erken dönem temsilcilerinden birini oluşturmuştur. Ancak 1717 yılında eğitimini tamamlamadan okulu bırakmış ve Kahire'ye gönderilmiştir. 10 Nisan 1730 tarihinde İstanbul'a dönmüş, kısa bir süre sonra da hayatını kaybetmiştir. Görevi kısa sürmesine rağmen, Charles Fonton'un hayatı Osmanlı topraklarında görev yapan ilk tercüman neslinin yetiştirme süreçlerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ailenin bir diğer oğlu olan Augustin Fonton'un ise yaklaşık 1704 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Marie Domenica Fornetti ile evlenen Augustin, Fonton ailesinin diplomatik mirasını sürdürmüştür. Antoine Galland'ın İstanbul'daki görevinden ayrılmasının ardından, onun yerine Halep'e ilk drogman olarak Augustin Fonton atanmıştır. Kaynaklar, Augustin hakkında sürekli olumlu referanslar vermekte ve onun disiplinli, güvenilir bir görevli olarak tanındığını göstermektedir. Bu atama sırasında, İstanbul'daki başdrogman ve Augustin'in ağabeyi olan Pierre Fonton'un gönlünün alınması gerektiği yönünde yapılan uyarılar ise, dönemin diplomatik hiyerarşilerinde aile bağlarının ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Halep'ten İstanbul'a yapılan Augustin Fonton'un yolculuğuna dair mali kayıtlarda, seyahat masraflarının beklenenden düşük olduğu bildirilmiştir. Bu ayrıntı, Fransız elçiliğinin bürokratik hassasiyetini ve mali disiplin anlayışını da yansıtmaktadır. Dönemin raporlarında Augustin Fonton'un fiziksel olarak “çok zayıf yapılı, hatta tüberküloz belirtileri taşıyan” biri olduğu; buna rağmen görevine bağlı, evli ve üç çocuk babası olarak Mısır ve Halep'te çeşitli diplomatik görevler üstlendiği belirtilmektedir. Kardeşi Pierre'in yardımcısı olarak da çalışmış, yıllık 600 piastre maaş almıştır. 1753–1767 yılları arasında öldüğü tahmin edilmektedir.²⁸⁰

Pierre Joachim Fonton'un oğlu Antoine Fonton, 14 Ekim 1724 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı başkentinde doğan Antoine, babası gibi Fransa'nın diplomatik temsilciliğinde uzun yıllar görev almış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Fransız ilişkilerinin sürekliliğinde önemli bir rol oynamıştır. Yaklaşık kırk yıl boyunca Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinde birinci tercüman olarak görev yapan Antoine Fonton, 4.500 livre maaş alarak dönemin en

²⁷⁹ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 357, AE/B/I/430, fol. 41 à 43v (15 Février 1752/15 Şubat 1752); Marmara, a.g.m., s. 64; Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 164-165.

²⁸⁰ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 93; AE/B/I/421, fol. 13 à 16v, (17 Janvier 1744/17 Ocak 1744); s. 150, AE/B/I/423, fol. 78 à 79v (17 Août 1745/17 Ağustos 1745); s. 357, AE/B/I/430, fol. 41 à 43v (15 Février 1752/15 Şubat 1752); Marmara, a.g.m., s. 64; Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 164-165.

deneyimli ve etkili drogmanlarından biri olarak tanınmıştır.²⁸¹ 10 Şubat 1762 tarihinde Elizabeth Momarz ile evlenmiş, bu evlilikten on bir çocuk dünyaya gelmiştir. Bu durum, Fonton ailesinin Osmanlı topraklarında yerleşik bir Levanten hanedanı hâline geldiğini ve diplomatik çevreler içindeki konumunu pekiştirdiğini göstermektedir. Emekliliğinin ardından, 28 Ağustos 1785 tarihinde Fransa tarafından İstanbul'daki Fransız elçiliğine fahri sekreter (secrétaire honoraire) olarak atanmış ve bu görev karşılığında 7.100 pound maaş almıştır. Bu atama, onun yalnızca diplomatik hizmetteki tecrübesinin değil, aynı zamanda Fransa nezdindeki itibarlı konumunun da bir göstergesidir. 8 Aralık 1792 tarihinde ise İstanbul'daki Fransız yerleşik topluluğu tarafından elçiliğin eski birinci tercümanı sıfatıyla “Fransız Kolonisinin Muvakkat Başkanı” (Président provisoire de la colonie française) seçilmiştir. Bu seçim, Fransız Devrimi sonrasında diplomatik temsilin sarsıldığı bir dönemde, yerel Fransız cemaatinin güvenini kazandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Antoine Fonton, bu görev çerçevesinde geçici olarak elçiliğe yerleşmiş ve Babıâli tarafından da maslahatgüzar sıfatı resmen tanınmıştır. Ne var ki, Fransa Kralı XVI. Louis'nin idam haberinin 1793 yılında İstanbul'a ulaşmasının ardından, Fonton siyasi dengeleri gözeterek istifa etme kararı almıştır. Bu tutum, onun diplomatik ihtiyatını ve Osmanlı yönetimiyle kurduğu dengeli ilişkileri koruma çabasını göstermektedir. Antoine Fonton, uzun bir diplomatik kariyerin ardından 8 Şubat 1802 tarihinde Pera'da vefat etmiştir. Böylelikle Fonton ailesinin üç kuşak boyunca süren tercümanlık geleneği, Osmanlı başkentinde hem diplomatik hem de kültürel bir miras bırakmıştır.²⁸²

Pierre Joachim Fonton'un bir diğer oğlu olan Charles Fonton 26 Eylül 1725 yılında doğmuştur. Özellikle 1737-1746 yılları arasında Louis-le-Grand'da genç bir dil öğrencisi olarak öğrenim gördüğü dönemde parlak bir performans göstermiştir. 1750'de Haleb'te tercüman, 1759'da Kahire'de ikinci tercüman olmuş ve 1785 yılından itibaren babasının yanında İzmir Konsoloslukunda çalışmış ardından 1788'de birinci tercümanlık vazifesine atanmıştır.²⁸³ O, kralın kâtipliğini ve aynı zamanda tercümanlığını da yapmıştır. Tanınmış bir oryantalist olup birçok çeviriye imza atmıştır. 1765 yılında evlenmiş dört çocuğu olmuş ve 1793 yılında İzmir'de ölmüştür. Bir diğer oğlu Luc Fonton, 7 Nisan 1732 yılında doğmuştur. 1745-1732 yılları arasında Louis-le-Grand'da dil öğrencisi olmuş, 1751'den itibaren Levant'ta görev almış ve kariyerinin tamamını Haleb'te geçirmiştir. Sırasıyla 1757'de üçüncü tercüman, 1768'de ikinci tercüman ve son olarak 1774'ten 1795'a kadar birinci tercüman olmuştur. Haleb'te yaklaşık olarak 4.500 pound maaş almıştır. Doğu dilleri konusunda Levant'ın en iyi

²⁸¹ M. Octave Teissier, *Inventaire des Archives Historiques de la Chambre de Commerce de Marseille*, Feissat pere et Fils, Marseille 1878, s. 81.

²⁸² Pascal Firges, “French Revolutionary Transformations of Diplomatic Practice: The Case of Franco–Ottoman Relations, 1792–1797”, *The International History Review*, 41 (5), 2019, s. 965-966 ve Soysal, a.g.e., s. 113.

²⁸³ Anne Mezin, *Les Consuls De France Au Siecle Des Lumieres (1715-1792)*, Ministère des Affaires étrangères, Direction des archives et de la documentation, Paris 1997, s. 293.

tercümanı olduğu düşünülmektedir. Kaç yılında evlendiği belli olmamakla birlikte toplamda sekiz çocuğu olmuştur. 10 Aralık 1811 yılında Halep'te ölmüştür.²⁸⁴

Pierre Joachim Fonton'un diğer oğlu Gaspard Fonton, 1 Ekim 1738 tarihinde doğmuştur. Ailesinin diplomatik geleneğini sürdüren Gaspard, küçük yaşta Fransa tarafından desteklenen klasik dil ve diplomasi eğitimi kurumlarından biri olan Louis-le-Grand'da 1750–1757 yılları arasında “genç dil öğrencisi” olarak eğitim görmüştür. 1767 yılında İzmir'de ikinci tercüman olarak görevlendirilen Gaspard Fonton, 1771'de Selanik'e, daha sonra Girit Adası'nda Kandiye'ye ve 1780'de Hanya'ya atanmıştır. Bu tayinler, 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransız diplomatik ağının Doğu Akdeniz liman kentlerinde ne denli geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir. Gaspard, bu süreçte yalnızca diplomatik tercümanlık değil, aynı zamanda ticari ve konsüler ilişkilerde de etkin roller üstlenmiştir. 1802 yılına gelindiğinde Hanya'daki Ticaret Komisyonu Şansölyesinin tercümanı olarak görev yapmaktaydı. Uzun yıllar boyunca sürdürdüğü hizmetin ardından 1816 yılında İstanbul'daki Fransız Elçiliği Tercümanlığına atanmış, böylelikle Fonton ailesinin diplomatik mirasını yeniden Osmanlı başkentine taşımıştır. Gaspard Fonton, kırk yılı aşkın süren bu görev hayatının sonunda, 29 Ocak 1820 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²⁸⁵

Pierre Joachim Fonton'un oğullarından biri olan Jean “Joseph” Fonton, 25 Mayıs 1747 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin köklü diplomatik geleneğini sürdürerek, 1757–1765 yılları arasında Fransa'nın seçkin eğitim kurumlarından biri olan Collège Louis-le-Grand'da genç dil öğrencisi olarak öğrenim görmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra 5 Ağustos 1765'te Halep'teki Fransız Konsoloslugu'na atanmış, burada tercümanlık görevine başlamıştır. 1781 yılında diplomatik kariyerinde önemli bir adım atarak İstanbul'a dönmüş ve Fransa elçiliğinde görev almıştır. 1785'te, dönemin birinci tercümanı Pierre Fornetti'nin yardımcılığına yükselmiş, onun Kasım 1790'daki vefatının ardından birinci tercümanlık makamına geçmiştir. Jean Joseph Fonton'un kariyeri, Fransa'da yaşanan Devrim süreciyle birlikte yeni bir yön kazanmıştır. 28 Mart 1793 tarihinde Fransız hizmetinden istifa ederek, 1795'te Rusya'ya geçmiş ve Rusya Devleti'nin İstanbul Elçiliği'nde birinci tercüman olarak göreve başlamıştır. Bu geçiş, dönemin Levanten ve drogman çevrelerinde sıkça rastlanan pragmatik yönelimleri yansıtır; zira diplomatik tercümanlar, devletler arası rekabetin yanı sıra kişisel güvenlik ve maddi istikrar gerekçeleriyle de görev değiştirebilmekteydi. Fonton, Rusya'nın Osmanlı ile yürüttüğü müzakerelerde aktif rol oynamış, özellikle 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'nda müzakereci olarak görev almıştır.²⁸⁶ Jean Joseph Fonton, 1787 yılında evlenmiş ve bu evlilikten üç çocuğu olmuştur. Uzun ve verimli bir diplomatik yaşamın ardından 1832 yılında hayata gözlerini yummuştur. Ailenin diğer oğlu François Fonton ise 18 Şubat 1750 tarihinde

²⁸⁴ Henri Deherain, *La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et diplomate 1742-1824*, 1, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1929, s. 102.

²⁸⁵ Henri Cordier, *Un Interprete du General Brune et la Fin de L'Ecole des Jeunes de Langues*, Imprimerie Nationale, Paris 1911, s. 275; Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 166-169.

²⁸⁶ Fehmi İsmail, “Bükreş Andlaşmasının Müzakeresi 1811-1812”, *BELLETEN*, 46 (181), 1982, s. 77; Soysal, a.g.e, s.114.

İstanbul'da doğmuştur. Tıpkı ağabeyi gibi 1761–1769 yılları arasında Louis-le-Grand'da genç dil öğrencisi olarak eğitim görmüş, mezuniyetinin ardından 1773'te Trablusgarp'ta tercümanlık görevine atanmıştır. Ardından 1781 yılında Akka'da görev yapmıştır. Diplomatik eğitime ve genç yaşına rağmen, henüz 1781 yılında hayatını kaybederek ailesinin uzun soluklu tercümanlık geleneğini erken yaşta yarıda bırakmıştır.²⁸⁷

Antoine Fonton'un oğlu Pierre Fonton, 26 Mayıs 1764 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ailesinin diplomatik geleneğini sürdüren Pierre, genç yaşta Fransa'nın Levanten dünyasıyla kurduğu kültürel ve diplomatik ilişkilerin merkezinde yetişmiştir. 1774–1781 yılları arasında Louis-le-Grand'da genç dil öğrencisi olarak eğitim almış; bu eğitim, onu hem Fransız hem Osmanlı diplomatik geleneklerinin iç içe geçtiği çok dilli bir çevreye hazırlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Fransa Devleti'nin İstanbul'daki elçiliğinde tercüman olarak göreve başlamış, kısa süre içinde Büyükelçilik Şansölyesi unvanını almıştır. Ancak 1790'ların sonlarına doğru, Fransız Devrimi'nin getirdiği siyasal çalkantılar Levanten tercümanlar arasında da yönelim değişikliklerine neden olmuştur. Bu süreçte Pierre Fonton, ailesinin bazı diğer üyeleri gibi Fransa'dan ayrılarak Rusya'nın diplomatik hizmetine girmiştir. Böylelikle Fonton ailesinin bir kolu daha Rusya Devleti'nin Osmanlı'daki temsilcilikleriyle yakın bağ kurmuş, XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa güçleri arasında yaşanan diplomatik rekabetin bir parçası hâline gelmiştir. Pierre Fonton, 1800'lü yılların başında evlenmiş ve bu evlilikten dört çocuğu olmuştur. Diplomatik kariyerinin önemli dönüm noktalarından biri, 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'na kâtip olarak katılmasıdır. Bu görev, onun yalnızca bir tercüman değil, aynı zamanda diplomatik müzakerelerin içinde aktif bir figür olduğunu da göstermektedir. Uzun yıllar boyunca Osmanlı-Rus diplomatik temaslarında görev alan Pierre Fonton, hayatının son dönemini Napoli'de geçirmiş ve 1846 yılında burada vefat etmiştir.²⁸⁸

Antoine Fonton'un en küçük oğlu Antoine Fonton (Küçük Antoine), 14 Ekim 1782 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiş ve doğumundan kısa bir süre sonra, 17 Ekim 1782'de Pera'daki Saint-Antoine Kilisesi'nde vaftiz edilmiştir. Ailesinin köklü tercümanlık geleneğini sürdüren Küçük Antoine, 1789 yılında henüz yedi yaşındayken “dil oğlunu” olarak diplomasiye ilk adımını atmıştır. Bu erken yaşta başlayan eğitim, onu yalnızca dilsel yetkinliğe değil, aynı zamanda Osmanlı'daki Levanten diplomatik kültürüne de hâkim kılmıştır. Kariyerine genç yaşta başlayan Antoine Fonton, ilk olarak İstanbul'daki Rusya Elçiliği'nde tercüman olarak görev yapmıştır. Bu tercih, dönemin karmaşık siyasal atmosferinde Fonton ailesinin bazı üyelerinin Fransız diplomatik hizmetinden Rusya'ya yönelmesiyle paralellik göstermektedir. 1811–1812 yılları arasında Yergöğü ve Bükreş konferanslarında görevlendirilmiş, burada tercüman olarak müzakerelere katılmıştır. Bu deneyim, onun yalnızca dil bilgisiyle değil, diplomatik sezgisiyle de öne çıkan bir isim hâline geldiğini göstermektedir. Antoine Fonton, yaşamı boyunca Catherine de Hübsch ile evli kalmıştır. Bu evlilik,

²⁸⁷ Marmara, a.g.m., s.64; Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 140-170.

²⁸⁸ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 170; İsmail, a.g.m., s. 80; Soysal, a.g.e., s. 117.

Osmanlı'daki Levanten çevrelerinde sıkça görülen diplomatik aile ittifaklarının bir örneğidir. Böylece, Fonton ailesi hem Hübsch hem de Pisani gibi köklü Levanten soylarla akrabalık bağları kurarak Osmanlı'daki Avrupa temsilcilikleri arasındaki sosyal ve kültürel ağların merkezinde yer almaya devam etmiştir.²⁸⁹

Luc Fonton'un oğlu Pierre-Joseph Fonton, 1 Mayıs 1769 tarihinde Halep'te dünyaya gelmiştir. Ailesinin diplomatik geleneğini devam ettiren Pierre-Joseph, küçük yaşta Levanten çocuklarının gönderildiği seçkin eğitim kurumlarından biri olan Louis-le-Grand'a kabul edilmiş ve 1779 yılında burada dil oğlu olarak eğitimine başlamıştır. Bu kurum, XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarında görev alacak Fransız tercümanların yetiştiği en önemli merkezlerden biri olarak biliniyordu. Pierre-Joseph, 1788 yılında mezuniyetini tamamlayarak diplomatik mesleğe adım atmıştır. Eğitimini tamamladıktan kısa bir süre sonra, 1791 veya 1792 yılında Fransa'nın Halep Konsolosluğu'nda şansölye olarak göreve başlamıştır. Görevi gereği hem Osmanlı bürokrasisiyle yazışmaları yürütmüş hem de bölgedeki ticari ve diplomatik faaliyetlerin dilsel koordinasyonunu sağlamıştır. 1801–1802 yıllarında İskenderiye Konsolosluğu'nun birinci tercümanı olarak atanmış; ancak Napolyon Savaşları sırasında İngiliz kuvvetlerinin bölgeyi işgal etmesi üzerine Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Pierre-Joseph Fonton'un diplomatik kariyeri, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasının farklı merkezlerinde devam etmiştir. 11 Eylül 1816'da Trablus'ta tercüman olarak görev yaptığı, ardından 1827 yılında İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nde tercümanlığa getirildiği bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca hizmet ettiği Fransız diplomatik teşkilatından 1 Ağustos 1831'de emekli olmuş, bu tarihten kısa bir süre sonra vefat etmiştir.²⁹⁰

3.3.3. Fornetti Ailesi

Doğuda en fazla hizmet veren aileler arasında bulunan Fornettiler üç asırdan fazla Fransa adına hizmet vermişlerdir. Galatalı ve Latin kökenli Fornetti ailesi XVII. yüzyılın başından itibaren Fransa elçiliği için birden fazla tercüman yetiştirmiş ve istihdam ettirmiştir. Ailenin fertleri özel olarak Dil Oğlanları Okulu'nda tercüman olmak için eğitim almıştır.²⁹¹ Bu ailenin üyeleri XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Pera'da ikamet etmiş bir şekilde görmekteyiz. Thomas (Tomaso) Fornetti ailenin Osmanlı Devleti'ne yerleşen ilk ferdi olarak kabul edilir. Kendisinin babası veya annesi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Lakin kendisi 1624 yılında Fransa Büyükelçisi Mösyö de Cesy zamanında Halep'teki tercümanlarından biriydi. 1626'da Tuna Nehri üzerinden Karadeniz'e göndermek için Tuna Nehri'nde bol miktarda bulunan kurşun, pirinç, balmumu ve diğer malların ticaretiyle

²⁸⁹ Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 140.

²⁹⁰ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 785, AE/B/I/444, fol. 96 à 101v (3 Novembre 1779/3 Kasım 1779); Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 171.; Marmara, a.g.m., s. 64-65; Mezin, *Les Consuls De France*, s. 293-294.

²⁹¹ İnan, a.g.m., s. 197-198; Hitzel, a.g.m., s. 38; Marki de Bonnac, *İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, (Çev. Ali Şevket Bizer), (Yay. Haz. Mustafa Daş), TTK Yayınları, Ankara 2017, s. 68.

uğraşmıştır. 1629 yılında Balthazar Motto ve Elias Aligionas ile İstanbul'da Fransa tercümanı olarak görevlendirilmiştir. Beş çocuğunun üçü erkek ikisi kızıdır.²⁹²

Fransız kökenli bir Levanten ailesinin mensubu olan Jean Baptiste Fornetti, Thomas Fornetti'nin en büyük oğlu olarak 1618 yılında dünyaya gelmiştir. Fornetti ailesi, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren İstanbul'un Pera semtinde yerleşmiş, burada Latin cemaatinin önde gelen ailelerinden biri hâline gelmiştir. Jean Baptiste Fornetti hakkında aile bireyleri arasında en fazla bilgiye sahip olunan kişidir. 1653 yılından itibaren Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinde görev yapmaya başlamış, kısa sürede diplomatik çevrelerde güven kazanarak elçiliğin baştercümanı olmuştur. Bu görevi, Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki diplomatik yazışmaların yürütülmesi, belgelerin tercümesi ve resmî görüşmelerde dilsel aracılığın sağlanması açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Aynı zamanda Pera'daki Latin Katolik cemaatinin de saygın bir üyesi olan Fornetti, 1684 yılında cemaatin başrahibi seçilmiş, bu görevi 1688 yılında ikinci kez üstlenmiştir. Bu durum hem dini hem de toplumsal alanda Fornetti ailesinin Pera'daki nüfuzunu göstermektedir. Jean Baptiste Fornetti, Doğu dilleri konusunda derin bir bilgiye sahipti ve klasik filoloji eğitimi görmüştü. Bu donanımı sayesinde hem diplomatik hem entelektüel çevrelerde yüksek bir saygınlığa ulaşmıştır. İleri yaşlarında Augustina Fornetti ile evlenmiş ve on bir çocuk sahibi olmuştur. Ailesinden iki oğlu, Dominique (Domenico) Fornetti ve Charles "François" (Francesco) Fornetti, babalarının izinden giderek Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki elçiliklerinde tercüman olarak görev yapmışlardır. Jean Baptiste Fornetti, 14 Ağustos 1694 tarihinde yaşamını yitirmiştir.²⁹³

Fransız tercümanı Jean Baptiste Fornetti ile eşi Augustina Fornetti'nin oğlu olan Dominique (Domenico) Fornetti, 1668 yılı civarında İstanbul'da doğmuştur. Babası gibi Pera'daki Latin Katolik cemaatinin önde gelenlerinden biri olarak tanınmıştır. Fornetti, diplomatik çevrelerde de etkin bir rol üstlenmiştir. 1695 ve 1696 yıllarında Sakız Adası'nda Fransa Konsolosluğu'nun tercümanı ve şansölyesi olarak görev yapmıştır. Bu görev, Ege adalarındaki Fransız ticaret çıkarlarının korunması ve Osmanlı idaresiyle ilişkilerin yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktaydı. Dominique Fornetti, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diplomatik teşkilatında önemli bir konuma yükselmiştir. 1717 ve 1724 yıllarında Fransa'nın İstanbul Elçiliği'nde birinci tercüman olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde Pera'daki Latin cemaatinde de etkinliğini sürdürmüş, 1705 yılında cemaatin başrahibi olmuştur. Dominique Fornetti, 1697 yılından önce Marie D'Andria ile evlenmiş ve bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir. Bu çocuklardan biri olan Charles Fornetti, ailenin diplomatik ve toplumsal etkinliğini XVIII. yüzyıl boyunca sürdüren en tanınmış isim olmuştur. Fransa'nın İstanbul'daki tercümanlarından Dominique Fornetti ile Marie D'Andria'nın oğlu olan Charles (Carlo) Fornetti, 16 Mart 1700 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Charles Fornetti, genç yaşta farklı bir meslek alanına yönelmiş, 1716 yılına gelindiğinde cerrah

²⁹² Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 171-172.

²⁹³ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 173.

olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak ailesinin diplomatik çevrelerle olan sıkı bağları sayesinde hem tıp hem de diplomasi çevrelerinde tanınan bir isim olmuştur. 1721 yılında Venedik'in köklü tercüman ailelerinden Lucia Navoni ile evlenmiştir. Bu evlilik, Levanten çevrelerde yaygın olan diplomatik ve ticari aileler arası ittifakların bir örneğini teşkil etmektedir. Çiftin kayıtlara geçmiş 18 çocuğu bulunmaktaydı; bu durum Fornetti soyunun 18. yüzyıl boyunca Pera'da güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Charles Fornetti, 1725 yılında Pierre Joachim Fonton'un oğlu Charles Fonton'un vaftiz babası olmuş, daha sonra 1753 yılında Charles (Carlo) Testa'nın vaftiz babalığını üstlenmiştir. Bu bilgiler, onun dönemin Levanten ve elçilik çevrelerinde nüfuzlu bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Uzun yıllar boyunca İstanbul'da yaşamış olan Charles Fornetti, 18 Aralık 1760 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²⁹⁴

Charles Fornetti ile Lucia Navoni'nin oğlu olan Pierre Luc Fornetti, 8 Ağustos 1732 tarihinde İstanbul yakınlarındaki Belgrad'da doğmuş, 13 Ekim 1732'de vaftiz edilmiştir. Genç yaşta diplomatik eğitim almak üzere yönlendirilmiş, 1741–1749 yılları arasında Fransa'nın Pera'daki elçilik okulunda “dil oğlanı” olarak yetişmiştir. Bu kurumda aldığı eğitim, dönemin Fransız diplomasi sisteminde Levanten kökenli gençlerin Osmanlı coğrafyasındaki diplomatik ilişkilerde görevlendirilmelerini amaçlıyordu. Eğitimini tamamladıktan sonra, Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinde ikinci tercüman olarak görevlendirilmiştir. Bu görevin ardından Kasım 1755'te Babiâli'den alınan beratla resmen elçilik tercümanı olarak atanmıştır. Fornetti, 1758 yılında Kırım'da Fransa Konsolosu olarak görevlendirilmiş ve bu görevini 1768 yılına kadar, yıllık 3.600 sterlin maaş karşılığında sürdürmüştür. Bu dönem, Fransa'nın Karadeniz'deki çıkarlarının arttığı ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin gerginleştiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. 1768 yılında İstanbul'a dönerek ikinci tercümanlık görevine getirilmiştir. Ancak aynı yıl meydana gelen büyük yangında, İstanbul'daki evini kaybetmiştir. Uzun yıllar boyunca elçilik bünyesinde görev yapan Fornetti, diplomatik hiyerarşide yükselmiş ve 1785 yılında Fransa Elçiliği'nin birinci tercümanı olmuştur. Pierre Luc Fornetti, görevine sadık bir biçimde sürdürdüğü hizmetleri sırasında, 6 Kasım 1790 tarihinde İstanbul'da görevinin başındayken vefat etmiştir.²⁹⁵

Gaspard Fornetti, 23 Temmuz 1736 tarihinde doğmuş ve 28 Temmuz 1736'da vaftiz edilmiştir. Vaftiz babası Gaspard Testa olup, adını ondan aldığı düşünülmektedir. Diplomatik tercümanlık mesleğine yönelen Gaspard, 1749–1755 yılları arasında dil oğlanı olarak eğitim görmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra 1766 yılında Girit Adası'ndaki Hanya'da ikinci tercüman olarak görevlendirilmiştir. Ardından Mora'da birinci tercümanlık görevine atanmış ve 1776 yılındaki ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştür. Gaspard Fornetti, kısa yaşamına rağmen Fransız Levanten aileleri arasında köklü bir mesleki geleneğin temsilcisi olarak anılmıştır. Ailenin bir diğer mensubu

²⁹⁴ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 174-175.

²⁹⁵ Mezin, **Les Consuls De France**, s. 295; Mezin, **Correspondance Consulaire**, s. 618, AE/B/I/439, fol. 132 à 139v, (27 juillet 1765/ 27 Temmuz 1765).

olan Domenico Fornetti, cerrah Charles Fornetti'nin en büyük oğlu olarak 26 Şubat 1724 tarihinde doğmuştur. Küçük yaşta Fransa'ya gönderilerek 1732–1741 yılları arasında Louis-le-Grand Koleji'nde eğitim almıştır. Diplomatik tercümanlık mesleğine girmesiyle birlikte, 1749'da Fransa'nın Halep Konsolosluğu'na tercüman olarak atanmış, ardından Mısır'ın Rosetta (Raşit) kentinde, Trablusşam ve Sayda'da ikinci tercümanlık yapmıştır. Kısa sürede yükselerek 1756 yılında Selanik'e birinci tercüman, ardından 1759'da İstanbul'a gümrük tercümanı olarak atanmıştır. Bu görevi sırasında babasına da yardımcı olmuştur. Ancak Şubat 1763'te Pera'daki Kapusen Rahipleri Manastırı'nda kasıtlı olarak çıkarıldığı anlaşılan yangın nedeniyle büyük zarar görmüş, evinde bulunan eşyalarla birlikte yaklaşık 10.000 livre kayba uğramıştır. Domenico Fornetti, 1767 yılında Marie Fonton ile evlenmiş, bu evlilik Fonton ve Fornetti aileleri arasında diplomatik ve sosyal bir bağ kurmuştur. Çiftin yedi çocuğu dünyaya gelmiş; Domenico, 1772 yılında Antoine Pisani'nin vaftiz babası olmuştur. Eşini 1780 yılında kaybeden Domenico'nun dört oğlu ve iki kızı yetişkinliğe erişmiştir. Yaklaşık 43 yıl süren diplomatik hizmetinin ardından 1786 yılında emekliye ayrılmış, 30 Ocak 1797 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Domenico Fornetti, Osmanlı başkentinde uzun yıllar görev yapan, disiplini ve mesleki dürüstlüğüyle tanınan bir tercüman olarak anılmış; Fornetti ailesinin XVIII. yüzyıl boyunca Fransız diplomatik teşkilatındaki etkinliğini pekiştirmiştir.²⁹⁶

Domenico Fornetti'nin oğlu olan Antoine Fornetti, 24 Kasım 1774 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin diplomatik geleneğini sürdürerek erken yaşta Fransa'ya gönderilmiş ve 1783–1791 yılları arasında Paris'teki Louis-le-Grand Koleji'nde “dil oğlanı” olarak eğitim almıştır. Bu okul, Osmanlı topraklarında görev alacak diplomatik tercümanların yetiştirildiği en önemli kurumlardan biri olup, Fornetti'nin ileriki kariyerine sağlam bir zemin hazırlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra 17 Haziran 1803'te Yaş Konsolosluğu'nda şansölye olarak göreve başlamış, 1812'de Kalas Konsolos Yardımcılığına, 12 Eylül 1814'te ise Fransa'nın Yaş Konsolosu'nun yardımcılığına atanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna eyaletlerinde yürüttüğü bu görevler, dönemin Balkan coğrafyasında Fransız diplomatik nüfuzunun yeniden tesis edilmesi açısından önemli bir döneme denk gelmektedir. Antoine Fornetti, 10 Aralık 1817'de Çanakkale Konsolos Yardımcılığına, hemen ardından 31 Aralık 1817'de Girit'in Hanya kentindeki konsolosluk görevine atanmıştır. Hanya'daki görevi sırasında hem Ege ticaret ağlarını hem de Fransız Levanten topluluklarının çıkarlarını temsil etmiştir. Uzun yıllar süren bu hizmetin ardından 1 Aralık 1830'da Hanya'da vefat etmiştir. Antoine Fornetti, kişisel yaşamında da ailesinin Levanten diplomatik çevreleriyle olan bağlarını sürdürmüştür. İlk evliliğini 1819 yılında Helene Froding ile yapmış, bu evlilikten Emile Charles Louis Fornetti adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini 1824 yılında Anne Elisabeth Françoise Beuf ile gerçekleştirmiş, bu evlilikten biri kız biri erkek olmak üzere iki çocuğu olmuştur.²⁹⁷

²⁹⁶ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 588, AE/B/I/438, fol. 165 à 166v, (18 Mars 1763/18 Mart 1763); Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 176-177.

²⁹⁷ Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 179.

3.3.4. Testa Ailesi

XIX. yüzyıla kadar Ceneviz, Venedik, Hollanda, Avusturya, İsveç, Rusya, İngiltere, Prusya, Fransa ve Osmanlı Devleti dahil çeşitli devletlerin diplomatik ilişkilerinde bulunmuş bir aile olan Testalar, II. Mehmed'in İstanbul'da bulunan gayrimüslim topluluğa ilk Osmanlı kapitülasyonlarını vermesinden önce Pera'da bulunuyorlardı. Fakat Stefano Testa'dan önce bulunanların kim olduğu ve ne iş ile ilgilendikleri hakkında herhangi bir belge elimizde bulunmamaktadır. Testalar, Pera'nın toplumsal ve diplomatik yaşamında önemli rol oynamış, önemli bir güç ve nüfuz düzeyine ulaşmışlardır. 1565 yılında Angelo Testa, 1568 yılında ise Bartolomeo Testa Levanten cemaatinin Başrahibi olmuştur. Testalar, önemli dini şahsiyetler olmalarının yanı sıra, İstanbul'daki birden fazla Avrupa elçiliğinde tercümanlık görevlerinde bulunmuşlardır. Bartolomeo de Testa (1723-1809) altmış yıldan fazla bir süre tercüman, saray danışmanı ve Avusturya Büyükelçiliği'nin maslahatgüzarı olarak görev yapmış; Gaspard Testa²⁹⁸ (1770-1847) ise altmış altı yıl boyunca Hollandalıların hizmetinde kalmış ve hatta Baron unvanını bile almıştır. Diğer Testalar da Venedik, Cenova, Toskana, Prusya, Polonya ve Hollanda'nın elçiliklerinde ve konsolosluklarında çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Testalar muhtemelen topluluktaki en üretken aileydi; çünkü evlilik yoluyla sonraki nesiller için geniş bir iletişim ağı kurmuşlardır. Pisaniler de onu takip eden ailelerden bir diğeri idi.²⁹⁹

Stefano Testa'nın 1560'lı yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Gioia Salvago ile evlendiği bilinmektedir. Bu evlilikten Gaspard Testa adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Yaklaşık 1595 yılında doğduğu düşünülen Gaspard, Aloysia De Negri ile evlenmiş ve üç erkek, bir kız olmak üzere dört çocuk sahibi olmuştur. Gaspard Testa 17 Eylül 1686 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Gaspard'ın en büyük oğlu Antonio (Antonachi) Testa, tahminen 1627 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kendisi hem İmparatorluk Tercümanı hem de Cenova Cumhuriyeti tercümanı olarak görev yapmıştır. Alexandra Dané ile evlenmiş ve bu evlilikten üç çocuğu olmuştur. Antonio Testa 1667 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Antonio'nun tek oğlu Francesco Testa'nın 1665 civarında doğduğu düşünülmektedir. 1693 yılında Annetta Fornetti ile evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. Ölüm tarihi bilinmemektedir. Francesco'nun en büyük oğlu Georgio Tomaso Testa, 23 Nisan 1694'te İstanbul'da doğmuştur. İngiltere Dil Oğlanı Okulu'nda eğitim görmüş, 1715 yılında Marie Madeleine Fonton ile evlenmiş ve bu evlilikten iki çocuğu olmuştur. 1734 yılında ikinci evliliğini Anna (Annetta) Sperco ile yapmış ve bu evlilikten de iki

²⁹⁸ Gaspard Testa'ya yaptığı hizmetlerden ötürü 1841 yılında Sultan Abdülmecid tarafından nişan verilmiş, 6 yıl sonra Hollanda ise kendisine asalet nişanı vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gaspard Baron Testa, **Boğaziçi'nden Güney Denizine 1793 Yılında İstanbul'dan Hollanda'ya Bir Yolculuk**, Sota Yayınevi, Hazırlayan Mehmet Tütüncü, İstanbul 2023.

²⁹⁹ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 131; Castiglione, a.g.t., s. 55-56.

çocuğu dünyaya gelmiştir. Georgio Tomaso Testa 1755 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Gaspard'ın ikinci oğlu Francesco Draco Testa, yaklaşık 1634 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sırasıyla Venedik ve Hollanda elçiliklerinin tercümanlığını yapmıştır. 1676 yılında Maria Fortis ile evlenmiş ve dört oğlu olmuştur. Bu evlilik, Testa ailesinin Balyos Konağı'nın mülkiyetine sahip olmasını sağlamıştır. Bina Venedik'e kiralanmış ve elçilik binası olarak kullanılmıştır. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Salvago ailesine ait olan konak, daha sonra miras yoluyla Testa ve Pisani aileleri arasında, Maria Fortis'in çocukları ve torunları arasında paylaşılmıştır. Konağın bakımının oldukça masraflı olması nedeniyle, aralarında Gaspard Testa'nın da bulunduğu varisler, binayı 14 Eylül 1746 tarihinde Venedik'e satmıştır. Francesco Draco Testa 1709 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³⁰⁰

Francesco Draco Testa'nın en büyük oğlu Stefano Testa, tahminen 1680 yılında İstanbul'da doğmuştur. Venedik elçiliğinde tercüman olarak görev yapmıştır. 1710 yılında Angela Tarsia ile evlenmiş, bu evlilikten bir kızı olmuştur. Stefano Testa 1718 yılında vefat etmiştir. Francesco Draco'nun ikinci oğlu Gaspard Testa, 1684 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sırasıyla Rusya ve Hollanda elçiliklerinde tercümanlık görevlerinde bulunmuştur. 1715 yılında Maria de Negri ile evlenmiş ve bu evlilikten on çocuk dünyaya gelmiştir. 17 Aralık 1758 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Gaspard Testa'nın büyük oğlu François (Francesco) Testa, 15 Ekim 1717'de İstanbul'da doğmuştur. Dil oğlanı okullarında doktor olarak görev yapmıştır. 1751 yılında Anna Fornetti ile evlenmiş, bu evlilikten on bir çocuk sahibi olmuştur. François Testa 1787 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. François'nın en büyük oğlu Charles (Carlo) Testa, 30 Ekim 1753'te İstanbul'da doğmuştur. Fransa'nın ikinci tercümanı ve İsveç'in birinci tercümanı olarak diplomatik görevlerde bulunmuştur. 1795 yılında Marie Sophie Fonton ile evlenmiş, bu evlilikten sekiz çocuk dünyaya gelmiştir. Charles Testa 13 Mart 1813 tarihinde vefat etmiştir. François'nın ikinci oğlu Gaspard Testa, 8 Nisan 1756'da İstanbul'da doğmuştur. Fransa'nın Selanik konsolosluğu'nda tercümanlık görevinde bulunmuş, 1793 yılında görevinden istifa etmiş ve 1804 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁰¹

Francesco Draco Testa'nın oğlu Gaspard Testa'nın çocuklarından biri olan Bartolomeo de Testa, 29 Eylül 1723 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yaklaşık altmış yıl boyunca Avusturya İmparatorluğu'nun hizmetinde bulunmuştur. Dil okulundaki eğitiminin ardından ikinci tercüman, daha sonra birinci tercüman olarak görev yapmıştır. Ayrıca saray müşavirliği ve maslahatgüzarlık görevlerinde bulunmuş, Latin cemaatinin muhasebe defterlerini tutmuş ve uzun yıllar boyunca cemaatin başrahipliğini yürütmüştür. Bartolomeo, 1761 yılında Thérèse Fonton ile evlenmiş ve bu evlilikten on bir çocuk dünyaya gelmiştir. Diplomatik hizmetlerinden dolayı 1783 yılında “şövalye”, 1803 yılında ise “baron” unvanı almıştır. 1809 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bartolomeo'nun

³⁰⁰ Tommaso Bertelé, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie*, Casa Editrice Apollo, Bologna 1932, s. 406-408; Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 117-188.

³⁰¹ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 798, AE/B/I/444, fol. 202 à 204v (2 juin 1780/2 Haziran 1780); Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 117-188; Soysal, a.g.e., s. 114.

erkek kardeşi Jacob (Giacomo) Testa, 18 Haziran 1725 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk evliliğini 1762 yılında Lucie Fonton ile yapmış ve bu evlilikten dört çocuk sahibi olmuştur. İkinci evliliğini ise 1768 yılında Marie Cingria ile gerçekleştirmiş, bu evlilikten de yedi çocuk dünyaya gelmiştir. Jacob Testa, Hollanda'nın ikinci tercümanı olarak görev yapmış, 1804 yılında İstanbul'da hayata veda etmiştir.³⁰²

Charles (Carlo) Testa'nın oğlu Constantin de Testa, 1800–1875 yılları arasında yaşamıştır. 1834 yılında Sophie de Hübsch ile evlenmiş ve bu evlilikten dört çocuk dünyaya gelmiştir. Constantin de Testa, uzun yıllar boyunca İstanbul'daki Prusya Elçiliği'nin birinci tercümanı olarak görev yapmıştır. Onun oğlu Charles Constantin Marie Grégoire de Testa, 1840–1911 yılları arasında yaşamıştır. Babası gibi Prusya Elçiliği'nde birinci tercüman olarak görev almış, 1885 yılında akrabası Mathilde Marie Thérèse Adélaïde Testa ile evlenmiştir. Bu evlilikten çocukları olmamıştır. Charles (Carlo) Testa'nın bir diğer oğlu olan Hippolyte Testa, 1805–1880 yılları arasında yaşamıştır. Toskana Elçiliği'nde şansölye ve tercüman olarak hizmette bulunmuştur. 1848 yılında Adèle Pisani ile evlenmiş, bu evlilikten yedi çocuk dünyaya gelmiştir.³⁰³

Bartolomeo de Testa'nın oğlu Henri de Testa (1763–1789), Avusturya elçiliğinde tercümanlık yapmıştır. 1787 yılında Catherine Matarelli ile evlenmiş ve bu evlilikten bir çocuk dünyaya gelmiştir. Bartolomeo'nun bir diğer oğlu Antoine Jean de Testa (1768–1839), ailesinin diplomatik geleneğini sürdürmüştür. 1797 yılında Lucrece Bénévénini ile yaptığı ilk evliliğinden beş çocuk, 1813 yılında Lucia Maria Magdalena de Chirico ile yaptığı ikinci evliliğinden ise beş çocuk olmak üzere toplam on çocuğu olmuştur. Antoine Jean de Testa'nın ilk evliliğinden olan en büyük oğlu Barthélémy Jean Pantaleone de Testa (1804–1859), Avusturya Elçiliği'nde tercüman olarak görev yapmıştır. Onun kardeşi, yine ilk evlilikten doğan Henri Hubert de Testa (1807–1876), Avusturya Elçiliği'nin birinci tercümanı olarak uzun yıllar hizmette bulunmuştur. Antoine Jean de Testa'nın ikinci evliliğinden doğan oğlu Théophile Paul Marie Frédéric de Testa (1820–1873), Toskana ve Prusya elçiliklerinde tercümanlık görevlerinde bulunmuştur. Diğer yandan, Bartolomeo'nun kardeşi Jacob (Giacomo) Testa'nın ilk evliliğinden olan oğlu François Testa (1764–1826), Hollanda Elçiliği'nin birinci tercümanı olarak görev yapmıştır.³⁰⁴

3.3.5. Chabert Ailesi

Chabert Ailesi, kökeni Fransa'nın Provence bölgesindeki Auriol kasabasına uzanan ve XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'a yerleşen bir aileydi. Marsilya asıllı olan Chabertler, Osmanlı topraklarına yerleşmeden önce gemi inşa sanayii alanında faaliyet göstermekteydiler.

³⁰² Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 140-147.

³⁰³ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 144-147.

³⁰⁴ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 144-147.

İstanbul'a geldikten sonra ailenin bazı mensupları Polonya Elçiliği'nde, diğerleri ise İngiliz ve Fransız Elçilikleri'nde tercümanlık görevlerinde bulunmuşlardır. Ailenin İstanbul'daki ilk temsilcisi olduğu düşünülen Philippe (Filippo) Chabert, 1696 yılında İstanbul'da doğmuştur. Anne ve babası hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Meslek olarak kuyumculuk yaptığı bilinmektedir. 7 Ocak 1725 tarihinde Anastasia "Sultana" Coston ile evlenmiş, bu evlilikten beş çocuk dünyaya gelmiştir. 2 Şubat 1751 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.³⁰⁵

Jean "Joseph" Chabert, Philippe Chabert'in olgunluğa erişmiş tek oğlu olup 8 Eylül 1727 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Genç yaşta diplomatik çevrelere dâhil olmuş, bir süre Polonya'da Prens Lubomirski'nin (1704–1793) sekreterliğini yürütmüştür. Ardından Sicilyateyn Elçiliği'nin birinci tercümanı unvanını alarak İstanbul'a dönmüştür. Yaklaşık 1760 yılında Lucie Tomagian ile evlenmiş, bu evlilikten sekiz çocuk dünyaya gelmiştir. 24 Ağustos 1789 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Jean "Joseph" Chabert'in oğulları, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren çok uluslu tercüman aileleri zincirinin önemli halkalarını oluşturmuştur. Charles Chabert 30 Eylül 1762, İstanbul doğumludur. Önce Fransa'nın Reşid'de bulunan konsolosluğunda tercümanlık vazifesinde bulunmuş, ardından Sicilyateyn Krallığı'nın hizmetinde tercüman olarak görev yapmıştır. Hiç evlenmemiştir. 15 Şubat 1819'da İstanbul'da ölmüştür. Thomas von Chabert-Ostland 1766'da İstanbul'da doğmuştur. Babasının Sicilyateyn Elçiliği'ndeki görevi sırasında dünyaya gelmiştir. 1780 yılında Antoine Testa ile Viyana'ya gönderilmiş, Viyana Şark Dilleri Akademisi'ne 15 Ağustos 1780'de girmiştir. 1785 yılında akademide öğretim görevlisi olmuş, 1817'ye kadar bu görevini sürdürmüştür. 1793'ten itibaren Avusturya İmparatorluğu'nun tercümanı, 1813'te imparatorluk asalet unvanına, 1840'ta şövalyelik payesine yükselmiştir. 13 Mart 1841'de Viyana'da ölmüştür. François Pierre de Chabert 17 Haziran 1770 yılında İstanbul'da doğmuş, önceleri Polonya, ardından İngiltere Elçiliği'nde birinci tercüman olarak görev yapmıştır. 6 Temmuz 1806'da Beatrice Pisani ile evlenmiş, dokuz çocuğu olmuştur. 21 Mart 1855'te vefat etmiştir. Antoine Jean Chabert 1771 yılında dünyaya gelmiş ve Fransız Dil Oğlanları Okulu'nda eğitim görmüştür. Ölüm tarihi bilinmemektedir.³⁰⁶

François Chabert'in en büyük oğlu Robert Chabert, 1809 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'daki İngiltere Elçiliği'nde tercüman olarak görev yapmış, 25 Nisan 1856 tarihinde vefat etmiştir. François'nın ikinci oğlu Georgius Stratford Maria Chabert ise 12 Ağustos 1811 tarihinde doğmuştur. Sardunya Krallığı'nın tercümanlığını yapmış, 23 Ekim 1839 tarihinde Elisabeth Dendrino ile evlenmiş ve bu evlilikten yedi çocuğu olmuştur. Georgius Stratford'un oğlu Antonio (Alberto) Chabert, ailenin son tercümanı olarak bilinmektedir. 1 Nisan 1842'de İstanbul'da doğmuş, 1865 yılında dil oğlanı olmuş, 1868–1900 yılları arasında İstanbul'daki İtalyan Elçiliği'nde

³⁰⁵ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 123.

³⁰⁶ Anne Mézin ve Marie Radé, **États des Français au Levant et en Barbarie (1756-1832)**, Archives Nationales, Pierrefitte-sur-Seine 2020, s. 45, AE/B/III/290 Pièce 109 (1782); Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 221-231.

tercümanlık yapmıştır. 12 Mayıs 1867’de Clotilde Philomème Antoinette Collaro ile evlenmiş ve yedi çocuk sahibi olmuştur. Antonio Chabert, 23 Aralık 1919 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.³⁰⁷

3.3.6. Deval Ailesi

Fransız diplomasisinde önemli rol oynayan Deval Ailesi, aslen Fransa’nın Touraine bölgesindedir. Ailenin bir kolu XVIII. yüzyılın başlarında Versailles’a, diğer bir kolu ise Alexandre Philibert ile İstanbul’a taşınmıştır. Ailenin kurucusu Philibert Deval olarak geçmektedir. Yaklaşık 1690 yılında doğduğu tahmin edilmekle birlikte, ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Catherine Deval ile evliliğinden üç çocuğu olmuştur. İlk oğlu Henri Deval, XVIII. yüzyılın başlarında doğmuş ve 1779 yılında Versailles’ta ölmüştür. Alexandre-Philibert Deval, Philibert’in ortanca çocuğu ve ikinci oğludur. 15 Mart 1716 tarihinde Fransa’da doğmuştur. Dokuz yaşında tercüman olmak amacıyla 1725 yılında Louis-le-Grand Dil Okulu’na kabul edilmiştir. Eğitimi süresince Türkçe ve Arapça öğrenmiş, 1732 yılında Doğu dilleri konusundaki bilgisini geliştirmek için İstanbul’a gönderilmiştir. O dönemde Pera’daki genç dil öğrencilerinden biri olarak çeşitli Türkçe ve Arapça metinleri Fransızcaya çevirmiştir. 1735 yılında Halep’e, Fransa Elçisi Monsieur de Villeneuve tarafından tercüman olarak atanmıştır; daha sonra Rosetta’ya taşınmış ve 1743 yılına kadar burada görev yapmıştır. Deval, 1740 yılında I. Mahmud tarafından yenilenen Fransa Kapitülasyonlarının seksen beş maddelik metnini Fransızcaya çevirmiş, bu çeviriyi 1761’de tamamlamış ve nihayet 1770 yılında Paris’te yayımlamıştır. 1744 yılında yeniden İstanbul’a dönmüş, Fransa Elçisi Kont d’Alleurs tarafından genel yazışmalar ve tercümelerle görevlendirilmiştir. 1757 yılında Pierre Fonton’un yerine birinci tercüman olarak atanmış ve 7 Ocak 1771’deki ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştür. 1754 yılında Catherine Mille ile evlenmiş ve bu evlilikten sekiz çocuğu olmuştur.³⁰⁸

Mathieu Antoine Deval, Alexandre-Philibert Deval’in en büyük oğludur. 22 Eylül 1757’de İstanbul’da doğmuştur. 1765 ile 1774 yılları arasında Paris’teki Louis-le-Grand Koleji’nde Dil Öğlanı olarak eğitim almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra İzmir’e ikinci dragoman olarak atanmış, bu atama aynı dönemde babası Alexandre-Philibert Deval’in İstanbul’da birinci dragoman olarak görev yapması nedeniyle uygun görülmüştür. 1789 yılında İstanbul’daki Palais de France’da (Fransız Sarayı) tercümanlık yapmıştır. Ancak Fransız İhtilali’nin getirdiği siyasi kargaşa ve Kral XVI. Louis’nin idamı üzerine 26 Mart 1793 tarihinde görevinden istifa etmiştir. İstifasının ardından bir süre Sicilyateyn Krallığı’na hizmet etmiştir. 1808 yılında Halep’te ikinci tercüman olarak yeniden Fransa hizmetine dönmüş ve 1809 yılına kadar bu görevde kalmıştır. 30 Temmuz 1810’da İstanbul’daki Fransız Elçiliği’ne birinci tercüman olarak atanmıştır. Bu dönemde geçici olarak Levant Elçiliği Birinci Sekreterliği ve Konsolosluk idaresi görevlerini yürütmüştür. 1811 yılında

³⁰⁷ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 233-234.

³⁰⁸ Constanta Vintila, “Foreign Secretaries and Phanariot Princes”, **Changing subjects Moving Objects Status, Mobility, and Social Transformation in Southeastern Europe, 1700–1850**, BRILL, Leiden 2022, s. 24; Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 158-159; Deherain, a.g.e. 1, s. 10-11.

kendisine Legion d'honneur Şövalyesi nişanı verilmiştir.³⁰⁹ Eylül 1816'da yıllık 20.000 frank maaşla Elçilik Müşaviri unvanı almıştır. 20 Temmuz 1819 tarihinde İstanbul yakınlarındaki Büyükdere'de Elçilik Müşaviri iken vefat etmiştir. 1789 yılında Maria Giovanna Bavestrelli ile evlenmiştir ve bu evlilikten iki çocuğu olmuştur.³¹⁰

Alexandre-Philibert Deval'in ikinci oğlu olan Constantin "Henri" Deval, 21 Temmuz 1767 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimine 1776-1779 yılları arasında Paris'teki Louis-le-Grand'da başlamış; burada aldığı klasik ve dil eğitiminin ardından İstanbul'a dönerek Türkçe ve Arapça üzerine ileri seviye dil çalışmaları yapmıştır. Bu dönemde dil oğlanı olarak yetişen Deval, kısa sürede Osmanlı topraklarındaki diplomatik çeviri geleneğinin önemli bir temsilcisi hâline gelmiştir. 1783 yılında Selanik'te tercümanlık görevine atanmış; daha sonra Halep ve İstanbul'da çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuştur. Fransız İhtilali (1789) sonrasında, özellikle Kral XVI. Louis'nin 1793'te idam edilmesi ile ortaya çıkan siyasal çalkantılar, Fransız diplomatik personelinin büyük bölümünü olduğu gibi Deval'i de etkilemiş, bu süreçte görevinden Mart 1793'te istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifasının ardından İspanya Krallığı'nın hizmetine giren Deval, yaklaşık yirmi yıl boyunca bu ülkenin İstanbul'daki elçiliğinde birinci kâtip-tercüman olarak görev yapmıştır. Osmanlı yönetimi ile İspanya arasındaki diplomatik ilişkilerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamış; ayrıca beş yıl boyunca Osmanlı Sarayı nezdinde maslahatgüzar olarak da görev üstlenmiştir. 1814 tarihli bir mektubunda, Fransa'ya yeniden hizmet etmek istediğini belirtmiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Bay Dantan'ın ölümünden sonra boşalan kâtip-tercümanlık görevine atanmıştır. Ancak bu yeni göreve başlamasından kısa süre sonra, 10 Temmuz 1816 tarihinde geçirdiği felç sonucu yaşamını yitirmiştir. Constantin Deval, 1802 yılında Elisabeth Pisani ile evlenmiş; bu evlilikten altı çocuk dünyaya gelmiştir. Ailesi, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı'daki Fransız diplomatik çevrelerinde etkinliğini sürdürmüştür.³¹¹

Constantin "Henri" Deval'in yetişkinliğe erişmiş tek oğlu olan Charles Deval, 6 Aralık 1806 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini babasının görev yaptığı elçilik çevresinde tamamlamış, ardından 1817-1825 yılları arasında Paris'teki Louis-le-Grand'da eğitim görmüştür. Bu dönemde, tıpkı babası ve dedesi gibi, Fransız diplomatik geleneğinin bir parçası olarak "dil oğlanı" statüsünde yetiştirilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra tercüman çırağı olarak İstanbul'a dönmüş, kısa bir süre boyunca Fransız diplomasi hizmetinde bulunmuştur. Ancak Deval, ailesinin geleneksel diplomatik kariyer çizgisini sürdürmek yerine farklı bir yol izleyerek Paris'e geri dönmüş ve burada

³⁰⁹ "Ordre national de la Légion d'honneur", Napolyon Bonapart'ın 19 Mayıs 1802 tarihinde imzaladığı bir kanun ile oluşturulmuş Fransız nişanı. "Légion d'honneur" Fransa'nın en yüksek dereceli sivil nişanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Le petit Larousse illustré**, Larousse, Paris 2012.

³¹⁰ Mezin, **Correspondance Consulaire**, s. 823-824, AE/B/I/445, fol. 126 à 128v (11 Mars 1782/11 Mart 1782); s. 863-864, AE/B/I/446, fol. 217 à 219v (25 Novembre 1784/25 Kasım 1784); Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 160; Henri Deherain, **La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et diplomate 1742-1824**, 2, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris 1929, s. 120-131

³¹¹ Teissier, a.g.e., s. 86; Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 162; Deherain, a.g.e., 2, s. 132.

tıp eğitimi almaya başlamıştır. 1833 yılında tıp tezini başarıyla tamamlamış ve özellikle göz hastalıkları alanında uzmanlaşarak Fransa'nın önde gelen göz hekimlerinden biri hâline gelmiştir. Çalışmalarında özellikle göz cerrahisi teknikleri üzerine yoğunlaşmış ve dönemin tıp literatürüne katkı sağlayan çeşitli gözlem ve tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Dr. Charles Deval, mesleki yaşamı boyunca hem Fransız hem de Osmanlı tıp çevreleriyle bağlantısını sürdürmüştür. Göz hastalıkları üzerine yazdığı çalışmalarıyla tıp tarihinde önemli bir yere sahip olan Deval, 9 Nisan 1862 tarihinde vefat etmiştir.³¹²

3.3.7. Dantan Ailesi

Michael Dantan, ailenin bilinen en eski temsilcisi ve Dantan ailesinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık 1650'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Mesleği cerrahlıktır ve dönemin İstanbul'daki Latin Cemaati içerisinde etkin bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. 1688 ve 1690 yıllarında Saint-Jean Hastanesi'nin Latin Cemaati adına vekilliğini yürütmüştür. Bu durum, onun hem tıp alanında hem de cemaat teşkilatında önemli bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Michael Dantan, Francesca Cocona D'andria ile 1689 yılında İstanbul'da evlenmiştir ve bu evlilikten sekiz çocuk dünyaya gelmiştir. Dantan'ın, Louis-le-Grand Koleji'nde doğu dilleri eğitimi aldığı, dolayısıyla yalnızca bir hekim değil, aynı zamanda dil bilgisi ve diplomasiye aşina bir aydın olduğu anlaşılmaktadır. Kasım 1716'da vefat eden Michael Dantan'ın ardından, küçük yaşta kalan çocuklarının eğitimi için özel düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum, ailenin sonraki kuşaklarda da diplomasi ve dil eğitimiyle iç içe bir yaşam sürmesinin temellerini oluşturmuştur. Michael Dantan'ın oğullarından biri olan Antoine Dantan, 14 Mart 1706 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Henüz 16 yaşındayken, 1 Ocak 1723'te Pera Dil Oğlanı Okulu'na kabul edilmiştir. Böylece Dantan ailesinden bu okula giren ilk kişi olmuştur. Nisan 1730'da Kahire'ye atanarak tercümanlık görevine başlamış, 1738 civarında İstanbul'a dönmüştür. Ardından İstanbul gümrüğünde üçüncü tercüman olarak görev yapmıştır. Antoine Dantan, doğu dilleri konusundaki yetkinliği, dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile tanınmıştır. Kardeşi Louis ile İstanbul'da bazı arsa ve mülkler satın alarak kalıcı bir yerleşiklik kazanmışlardır. 1750 yılında Catherine Fonton ile evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu olmuştur. Antoine Dantan, 9 Kasım 1777 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Michael Dantan'ın bir diğer oğlu Louis Dominique Dantan ise yaklaşık 1711 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1733 yılında Pera'daki Dil Oğlanı Okulu'na girmiş, burada eğitimini tamamladıktan sonra bir süre İstanbul'da yaşamıştır. 1734 yılında "İstanbul'un Kuruluşu Üzerine İnceleme" adlı bir eser kaleme almıştır. Bu çalışma, dönemin Avrupalı dil oğlanları arasında tarih ve coğrafyaya olan entelektüel ilginin göstergesi niteliğindedir. Louis Dominique Dantan, Angela Pisani ile evlenmiş, 1753 yılından itibaren İsveç

³¹² Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 162-163.

Krallığı hizmetine girmiştir. Burada birinci tercüman ve sekreter unvanlarıyla görev yapmış ve 1768 yılında vefat etmiştir.³¹³

Joseph Dantan,³¹⁴ Antoine Dantan'ın tek oğludur. 26 Eylül 1763 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren babasının mesleki çevresinden etkilenmiş ve diplomasiye yönelmiştir. 1780 yılında Pera'daki Dil Oğlanları Okulu'na kabul edilmiştir. Buradaki eğitiminin ardından, 1781'de Selanik'e tercüman olarak atanmış, kısa süre sonra Halep'e geçmiştir. Joseph Dantan, 1787 yılında İstanbul'a dönerek Fransa'nın Osmanlı başkentindeki elçiliğinde birinci tercüman olarak göreve başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı-Fransız ilişkilerinin yoğunluk kazandığı bir süreç yaşanmaktaydı. 1798 Mısır Seferi sırasında, Fransa Elçisi Pierre Ruffin³¹⁵ ve elçilik görevlilerinin Yedikule Zindanları'na hapsedilmesi, Joseph'in de hayatını doğrudan etkilemiştir. Bu olayın ardından İstanbul'daki evini kaybetmiştir.³¹⁶ 25 Ocak 1789 tarihinde Marie Lucie Bénévénile ile evlenmiş, bu evlilikten altı çocuk dünyaya gelmiştir. Dantan, 1790 yılında Osmanlı makamlarını Mora çevresinde faaliyet gösteren Sardunya korsanları hakkında bilgilendirmiş ve bu sayede bazı önlemlerin alınmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, Fransa Kralı XVI. Louis'nin idamı (1793) sonrasında dönemin birçok Fransız tercümanı gibi Joseph Dantan da politik gerekçelerle elçilikteki ikinci tercümanlık görevinden istifa etmiştir. Joseph Dantan, diplomatik çevrelerde saygın bir isim olarak anılmış, görevleri süresince Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde önemli araçlardan biri olmuştur. 2 Haziran 1813 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.³¹⁷

Joseph Dantan'ın oğlu Antoine Jean Pierre Dantan, 28 Haziran 1790 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin diplomatik geleneğini sürdürmüş ve küçük yaşta Fransa'ya gönderilmiştir. 1800–1812 yılları arasında Paris'teki Genç Dil Oğlanları Akademisi'nde eğitim görmüş, ardından diplomasi kariyerine hazırlanmıştır. 1816 yılında yardımcı tercüman olarak İstanbul'a atanmış,

³¹³ Mezin, *Correspondance Consulaire*, s. 357-358, AE/B/I/430, fol. 41 à 43v (15 février 1752/15 Şubat 1752); Gautier ve de Testa, *Dragomans et Diplomates*, s. 206-210.

³¹⁴ Gautier ve de Testa eserlerinde Joseph'den *Michel Ange Luis Dantan* diye bahsetmektedir. Öte yandan Henri Deherain eserinde Pierre Ruffin'in mektuplarından bahsederken yanında bulunan Joseph Dantan olduğunu nakletmiştir. Bundan mütevellit Joseph Dantan tez içerisinde kullanılmıştır.

³¹⁵ 1742 yılında Selanik'te Fransız Konsolosluğu'nda tercüman olan bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Pierre Ruffin, dil eğitimi almak üzere Paris'e gönderildi ve Louis-le-Grand'da eğitim görmüştür. Kırım ve İstanbul'da Fransız konsolosu ve Dışişleri Bakanlığı'nda Doğu dilleri tercümanı olarak görevlendirilmiştir. 32 yaşında Fransa'ya dönmüş ve yaklaşık yirmi yıl orada kaldıktan sonra 1795'te elçilik kâtibi-tercümanı olarak tekrar İstanbul'a gitmiştir. Fransız birliklerinin Mısır'a çıkmasının ardından, 1798-1801 yılları arasında Jean-Daniel Kieffer ve tüm Fransız elçiliğiyle birlikte III. Selim tarafından İstanbul'daki Yedi Kule Kalesi'nde zindana atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Onur Birinci, **Pierre Ruffin'in Kırım Günlüğü Işığında Maksud Giray Han Dönemi (1767-1768)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2024.

³¹⁶ Temmuz 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti Fransızların ülkeyi terk etmelerini ve evlerinden ayrılmasını yasaklamıştır. Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan etmesinin ardından, yalnızca o dönemde İstanbul'da görevde olan Fransız maslahatgüzarı Ruffin ve diğer şehirlerdeki Fransız konsolosları değil, Osmanlı topraklarında bulunan tüm Fransızlar tutuklanmış ve sahip oldukları mal varlıklarına el konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenay Özdemir Gümüş, "Napolyon'un Mısır'ı İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (9), 2013, ss. 249-278.

³¹⁷ Deherain, a.g.e., 2, s. 270; Soysal, a.g.e., s. 114.

ardından 1821–1826 yılları arasında İskenderiye Başkonsolosluğu’nda birinci tercüman olarak görev yapmıştır. Buradaki hizmetinden sonra tekrar İstanbul’a dönmüş ve ikinci tercümanlık görevini yürütmüştür. Ancak kısa bir süre sonra, 31 Aralık 1826 tarihinde vefat etmiştir.³¹⁸

Annibal Eugène Dantan, 8 Nisan 1798 tarihinde dünyaya gelmiştir. 11 Şubat 1807’de Paris’teki Doğu Dilleri Okulu’na kabul edilerek eğitimine başlamıştır. Burada Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenmiş, özellikle Osmanlı diplomasi dili olan Türkçede önemli bir yetkinlik kazanmıştır. 3 Haziran 1818 tarihinde, dönemin elçiliğinde birinci tercüman olarak görev yapan Jouanin ile görüşmek üzere İstanbul’a gelmiş ve burada dil oğlanları okuluna dâhil olmuştur. Eğitim sürecinde hem dil hem diplomatik yazışma konularında yetiştirilmiştir. 11 Eylül 1822’de, rahatsızlanan bir görevlinin yerine İzmir’e ikinci tercüman olarak atanmıştır. Buradaki görevinin ardından, 15 Ağustos 1823’te İskenderiye Konsolosu Drovetti’nin yanına gönderilmiştir. Arapçadaki bilgisini derinleştirmek amacıyla altı ay kadar Güney Lübnan’da bulunmuş, bölge halkıyla doğrudan temas kurarak dil pratiğini geliştirmiştir. Yaklaşık üç yıl sonra İstanbul’daki Fransız Elçiliği’ne üçüncü tercüman olarak dönmüş, 8 Aralık 1827 tarihinde meydana gelen Navarin Deniz Muharebesi sonrasında, Türk ve Mısır donanmalarının uğradığı felaketin yarattığı siyasi kriz döneminde, İstanbul’da Fransız çıkarlarını geçici olarak koruyan Hollanda Elçisi Baron Zuylen de Nyevelt ile şehirde kalmıştır. Annibal Dantan, 1829–1843 yılları arasında kariyerini İstanbul’da sürdürmüş, ardından sekreter-tercüman sıfatıyla Paris’e dönerek bir süreliğine izinli sayılmıştır. 1848 yılına kadar Paris’te Türkçe öğretmenliği yapmış, daha sonra görme yetisini kaybetmesi nedeniyle görevinden ayrılmıştır. 1855 yılında Paris’te vefat etmiştir. Scipion Joseph Dantan, 30 Mayıs 1802 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Ağabeyi gibi erken yaşta diplomasi alanında yetiştirilmiş ve 1812–1820 yılları arasında Paris’teki Dil Oğlanları Okulu’nda eğitim görmüştür. Eğitimini tamamladıktan sonra 1820’lerin başında İstanbul’a dönmüş ve 1829 yılına kadar Fransız Elçiliği’nde tercüman olarak görev yapmıştır. Daha sonra 1843 yılına kadar İskenderiye’de birinci tercüman olarak çalışmış, burada Mısır’daki Fransız diplomatik faaliyetlerinde görev almıştır. Bu sürenin ardından kâtip-tercüman unvanıyla yeniden İstanbul’a dönmüş ve diplomatik hizmetine devam etmiştir. Ancak, 1847 yılında sağlık sorunları nedeniyle görevinden alınmıştır. Ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Annibal Eugène ve Scipion Joseph kardeşler, Dantan ailesinin diplomatik mirasını XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam ettiren son temsilcileri olarak kabul edilmektedir. Her iki kardeş de Osmanlı-Fransız ilişkilerinde tercümanlık ve diplomatik aracılık görevleriyle dikkat çekmişlerdir.³¹⁹

³¹⁸ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 211-212.

³¹⁹ Gautier ve de Testa, **Dragomans et Diplomates**, s. 212-213.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tezde, Osmanlı Devleti'ndeki yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanlarının, diplomatik tarih içindeki yerleri, görevleri, toplumsal durumları ve bu mesleğin Osmanlı Devleti'nin dış politikası, ticaret ve kültürel etkileşimdeki rolü ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, çok uluslu yapısı ve Batı dünyası ile olan ilişkilerinin yoğunluğu sayesinde, tercümanlık mesleğinin en belirgin ve işlevsel olduğu devletlerden biri olmuştur. Tercümanlar, sadece dil engellerini aşmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı'nın diplomatik ilişkilerini yönlendiren, devletin dış politika stratejilerinde aktif olarak rol alan ve kültürel etkileşiminin sağlanmasında önemli araçlar olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısı, farklı etnik ve dilsel grupların bir arada yaşaması, tercümanlık mesleğinin gelişmesi için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti hem içteki etnik çeşitlilik hem de dışarıdaki diplomatik ilişkiler nedeniyle tercümanlara büyük bir ihtiyaç duymuştur. Osmanlı'da tercümanlar hem devletler arası ilişkilerde hem de ticaretin düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle Batı Avrupa'daki devletlerle yoğun ilişkiler kurmaya başlayan Osmanlı, tercümanları bu ilişkilerde etkili birer aracı olarak kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde tercümanlık mesleği, başlangıçta genellikle devletin bürokratik yapısının bir parçası olarak ve yabancı devletlerle yapılan anlaşmaların doğru bir şekilde yürütülmesini sağlamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda, tercümanlara beratlar verilmiş ve devletle diplomatik ilişkilerde resmi bir görev üstlenmeleri sağlanmıştır. Berat verilmesi, tercümanların devlet nezdinde hukuki olarak tanınmalarını ve bazı ayrıcalıklar kazanmalarını sağlamıştır. Ancak bu berat sisteminin suistimalleri de söz konusu olmuştur. Tercümanlık mesleğine olan talep arttıkça, beratların yanlış ellerde bulunması, tercüman sayısının artmasına ve bazen bu mesleğin profesyonellikten uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu suistimaller, tercümanların daha fazla sayıda olmasına rağmen, kalitenin zaman zaman düşmesine neden olmuştur.

Tercümanlık mesleğinin Osmanlı'da hızla önem kazanması, yabancı devletlerin daha güvenilir ve iyi dil bilen tercümanlar yetiştirme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Batılı ülkeler, Osmanlı'daki temsilciliklerinde görev alacak tercümanları yetiştirebilmek için kendi okullarını açmaya başlamışlardır. Bu okullar, yalnızca dil bilgisi öğretmenin ötesinde, diplomatik ilişkilerin inceliklerini de öğretmiş ve böylece daha etkili bir tercüman kadrosu oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin dış politikada daha profesyonel bir diplomasi yürütmesini ve Batı ile ilişkilerinin daha etkin bir şekilde sürdürülmesini sağlamıştır.

Ayrıca, İstanbul'da kurulan “Dil Oğlanları Okulu” gibi Osmanlı’ya özgü okullar da tercümanlık mesleğinin Osmanlı’daki gelişimini hızlandıran önemli kurumlar arasında yer almıştır. Bu okullarda eğitim gören öğrenciler, Batı dillerinde uzmanlaşmış, kültürel ve diplomatik bilgiyle donatılmış gençler olarak, Osmanlı Devleti’nin Batı’yla olan ilişkilerinde aracılık yapacaklardır. Eğitim, sadece dil becerisiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda diplomatik görüşme ve yazışma teknikleriyle ilgili de kapsamlı bir öğretim verilmiştir. Bu şekilde yetişen tercümanlar, sadece dilsel yetenekleriyle değil, aynı zamanda Batı kültürü ve siyaseti hakkında derin bir bilgiye sahip olarak görev almışlardır.

Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti’nde Levanten kökenli aileler, tercümanlık mesleğinin yaygınlaşmasında ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu aileler, Batılı devletlerle olan diplomatik ilişkilerde aracılık yapmakla kalmamış, aynı zamanda Batı kültürüne hâkim ve bu kültürü Osmanlı’ya tanıyan birer köprü işlevi görmüşlerdir. Levanten tercümanlar hem Osmanlı’daki yönetim hem de sosyal yapının önemli aktörlerinden biri haline gelmişlerdir. Bu aileler hem ekonomik hem de kültürel açıdan Osmanlı toplumunda önemli bir yer edinmişlerdir. Batılı devletlerle yakın ilişkiler içinde bulunan Levanten tercüman aileleri, sadece dilsel yetkinlikleriyle değil, aynı zamanda bu devletlerin iç ve dış politikalarından haberdar olmalarıyla da dikkat çekmişlerdir.

Levanten tercümanlar, Osmanlı’daki farklı etnik gruplar arasında kültürel bir köprü işlevi görmekle birlikte, aynı zamanda Osmanlı’da Batı kültürünün kabulünü ve adaptasyonunu hızlandıran önemli isimler olmuşlardır. Bu ailelerin etkisi, Osmanlı’nın Batılılaşma süreciyle paralel olarak kültürel ve diplomatik ilişkilerdeki yerlerini pekiştirmiştir. Levanten tercümanlar, Osmanlı Devleti’nde Batı düşüncesinin ve teknolojisinin yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Tezin bir diğer önemli bulgusu, Osmanlı’daki tercümanların sadece resmi diplomatik ilişkilerde değil, aynı zamanda ticaretin düzenlenmesinde de büyük bir rol oynadıklarıdır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin, Doğu ve Batı arasındaki önemli ticaret yolları üzerinde bulunması, tercümanları hem yerel halkla hem de yabancı tüccarlarla olan ilişkilerde merkezi figürler haline getirmiştir. Yabancı tüccarlarla yapılan ticaret anlaşmalarında, tercümanlar, dil bariyerini aşarak, her iki tarafın çıkarlarını gözetken anlaşmaların yapılmasına zemin hazırlamışlardır. Bu durum, Osmanlı’nın dış ticaretinin sürekliliğini sağlamada tercümanların ne denli önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanında, Osmanlı Arşivleri’nde bulunan belgeler, bu dönemdeki tercümanların maaşları, görevleri, aldıkları imtiyazlar ve çalışma koşullarına dair önemli bilgiler sunmuş, tercümanlık mesleğinin dönemin sosyal yapısındaki yerini daha net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Arşivlerden elde edilen veriler, dönemin devlet bürokrasisi ve dış ilişkilerindeki tercümanların rolleri hakkında ayrıntılı bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında, tercümanların

sadece bir dil aracı olmanın ötesinde, devletin dış ilişkilerinde yer alan önemli aktörler oldukları anlaşılmaktadır.

Tezde ele alınan başlıca üç devlet – Venedik, Fransa ve İngiltere – Osmanlı Devleti’ndeki yabancı diplomatik temsilciliklerinde görev yapan tercümanların etkilerini vurgulamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu devletlerin elçilik ve konsolosluklarında görev yapan tercümanlar, sadece dilsel engelleri aşmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı ile bu ülkeler arasında kurulan ilişkilerin sağlamlaştırılmasında aktif rol oynamışlardır. Bu devletler ile Osmanlı arasında kurulan ilişkilerde tercümanların taşıdığı diplomatik misyon, çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

Sonuç olarak, bu tez, Osmanlı Devleti’ndeki yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanlarının diplomatik, kültürel ve ticari alandaki katkılarının ne denli büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. Tercümanlık mesleği, yalnızca dil engellerini aşmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı’nın dış ilişkilerinde etkin bir araç haline gelmiştir. Ancak bu araştırma, Osmanlı’daki tercümanlık mesleğini ve tercümanların diplomatik rollerini daha kapsamlı bir şekilde incelemek adına bir başlangıçtır. Bu alanda yapılacak daha derinlemesine çalışmalar, Osmanlı Devleti’nin çok kültürlü yapısının ve dış politika stratejilerinin anlaşılması için büyük katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmanın, Osmanlı Devleti’nin dış politikası ve toplumsal yapısı hakkında daha fazla araştırma yapılmasına olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan I. Abdülhamid (AE. SABH. I), Nr. 71/4923, 220/14511, 270/18189.

Ali Emiri Sultan III. Mustafa (AE. SMST. III), Nr. 313/25125.

Ali Emiri Sultan III. Selim (AE. SSLM. III), Nr. 65/3911, 233/13566.

Bab-ı Asafı Düvel-i Ecnebiye Defterleri (A.{DVNSDVE.d), Nr. 51.

Cevdet Askeriye (C.AS), Nr. 358/14825, 384/15873, 620/26164, 699/29340, 780/33023, 1033/45332, 1101/48665.

Cevdet Bahriye (C.BH), Nr. 70/3335.

Cevdet Dahiliye (C.DH), Nr. 208/10357, 295/14723.

Cevdet Hariciye (C.HR), Nr. 2/84, 18/885, 23/1145, 24/1181, 25/1231, 27/1315, 36/1785, 65/3219, 67/3324, 67/3325, 67/3326, 105/5238, 125/6239, 134/6653, 147/7320, 148/7389, 151/7505, 164/8175, 171/8536, 174/8678, 176/8792, 181/9034, 186/9298.

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH), Nr. 3/62.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT), Nr. 144/55.

Hatt-ı Hümayun (HAT), Nr. 32/1503, 112/4486, 168/7112, 176/7676, 193/9540, 196/9779-D, 196/9779-E, 196/9779-K, 261/15068, 271/15807, 834/37642, 1189/46867-A, 1359/53406.

İrade Dahiliye (İ.DH), Nr. 135/6922.

İrade Hariciye (İ.HR), Nr. 8/397, 155/8268.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (MB.İ), Nr. 71/175, 71/176.

Plan-Proje-Kroki Plan-Projeler (PLK.p), Nr. 63.

Sadaret Divan Kalemi (A.{DVN), Nr. 132/81, 160/74.

Sadaret Mektubi Kalemi (A.{MKT), Nr. 87/46.

Sadaret Mühimme Evrakı (A.{DVN.MHM), Nr. 31/95.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), Nr. 5393, 6214.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), Nr. 746/54.

Diğer Kaynaklar

- “Dragoman” (1910), *Encyclopædia Britannica içinde*, 8, (456-466), Cambridge University Press, Cambridge.
- Âdemoğlu, Ebru (2002), “Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketiyle İlgili Eseri “Risale-i Hikmet-i Tabiiyye” 1809”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IV (1), ss. 25-56.
- Ağıldere Timur, Suna (2010), “XIII. Yüzyıl Avrupa’sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)”, *Turkish Studies*, 5 (3), ss.693-704.
- Ahmed Cevdet Paşa (2022), *Tarih-i Cevdet*, III. Cilt, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara.
- _____ (2024), *Tarih-i Cevdet*, V. Cilt, (Haz. Ziya Yılmaz), TTK, Ankara.
- _____ (2024), *Tarih-i Cevdet*, VI. Cilt, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara.
- Akgün, Ömer Faruk (1989), “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA içinde*, 2, (143-157), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akın, Nur (2011), *19. Yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, Mahmut (2014), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hariciye Nezareti’nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması” *Türk İncelemeleri Dergisi*, XXIX (1), ss.59-85.
- Aksoy Arıkan, Rabia (2020), “Ortaçağ İspanya’da Çeviri Faaliyetleri”, *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Aralık, ss.967-978.
- Akyıldız, Ali (2011), “Tercüme Odası”, *DİA içinde*, 40, (504-506), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Artuk, İbrahim (2007), “Nişan”, *DİA içinde*, 33, (154-156), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Avcı, Nilay (2020), “Osmanlı-Türk Toplumunda Çeviri Etkinliği Üzerine Tarihsel Bir İnceleme”, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4 (1), ss.153-161.
- Aydın, Bilgin (2007), “Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX, ed. Halil İncılık, İsmail E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser, ss.41-86.
- Bağış, Ali İhsan (1998), *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berath Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Balcı, Sezai (2006), *Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baysun, Mehmet Cavit (1979), “Balyos”, *İA içinde*, II, (291-295), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Berridge, G.R. (2022), “İngiliz Dragomanlar ve Doğu Sekreterleri: İstanbul’da Birleşik Krallık Büyükelçiliğindeki Dragomanat Biriminin Anglikanlaştırılmasının 19. Yüzyıla Uzanan Kökleri”, **Çeviribilim Okumaları IV**, (çev. Büşra Yaman), ed. Asuman Karakaya, Fatih İkiz, Neslihan Demez, İstanbul, ss.1-18.
- _____ (2008), “Nation, Class, and Diplomacy: The Diminishing of The Dragomanate of the British Embassy in Constantinople, 1810-1914”, **The Diplomats’s World: A Cultural History of Diplomacy, 1815-1914**, eds. Markus Mösslang – Torsten Riotte, Oxford University Press, Oxford.
- Bertele, Tommaso (2012), **Venedik ve Konstantiniyye Tarihinde Osmanlı-Venedik İlişkileri**, Kitap Yayınevi, (Çev. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul.
- _____ (1932), **Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie**, Casa Editrice Apollo, Bologna.
- Beydilli, Kemal (2024), “Diplomasi Devletlerarası İlişkileri Yürütme Aracı”, **Osmanlı Dünyasında Diplomasi ve Siyaset Önemli İsimler ve Eserleri Seçilmiş Makaleler 3**, ed. Zeynep Berktaş, Timaş, İstanbul.
- _____ (1989), “Âli Paşa, Mehmed Emin”, **DİA içinde**, 2, (425-426), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilim, Cahit (1990), “Tercüme Odası”, **OTAM**, 1 (I), ss.29-43.
- Birinci, Onur (2024), **Pierre Ruffin’in Kırım Günlüğü Işığında Maksud Giray Han Dönemi (1767-1768)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- BOA., (1994), **5 Numaralı Mühimme Defteri (973 / 1565–1566) Özet ve İndeks**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.
- _____ (1995), **6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564–1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks I**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.
- _____ (1998), **7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567–1569) Özet- Transkripsiyon-İndeks I**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.
- Bonner, Anthony (2007), **The Art and Logic of Ramon Llull**, BRILL, Leiden.
- Bozkurt, Nebi (2011), “Tercüman”, **DİA içinde**, 40 (489-490), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Can, Mustafa (2017), **Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçiler (Elçi – Ağırhlama – Huzura Kabul)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.

- Castiglione, Frank (2016), **Family of Empires: The Pisanis in the Ottoman and British Empire**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan.
- _____ (2014), “Levantine’ Dragomans in Nineteenth Century Istanbul: The Pisanis, the British, and Issues of Subjecthood”, **Osmanlı Araştırmaları**, ed. Halil İnalcık, İsmail E. Erünsal, Heath Lowry, Feridun Emecen, İstanbul.
- Celal, Vahit (2019), “İslam Dünyasında Tercüme Hareketlerinin Felsefi Düşüncenin Gelişimi Açısından Üstlendiği Rol Üzerine Bir İnceleme”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, (70), ss.202-216.
- Chichester, Henry Manners (1893), “Liston, Robert (1742-1836)”, **Dictionary of National Biography 1885-1900**, 33, Smith, Elder & Co., London, ss. 356-357.
- Cordier, Henri (1911), **Un Interprete du General Brune et la Fin de L’Ecole des Jeunes de Langues**, Imprimerie Nationale, Paris.
- Çakır, İsmail (2007), “Osmanlı’dan Günümüze Yabancı Dil Öğretimi Süreci”, **NÜSHA**, 7 (24), ss.37-45.
- Çelebi, Mustafa (2021), **Osmanlı Devleti Döneminde Bir Dil Öğretim Deneyimi Olarak Dil Öğlanları Okulu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, FSM Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, Deniz (2024), **Kırım’ın Osmanlı’dan Kopuşu: Siyasi-Diplomatik Süreç (1768-1792)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Çiçek, Kemal (1996a), “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, **Tarih ve Toplum**, 25 (146), ss.17-23.
- _____ (1996b), “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, **Toplumsal Tarih**, 30, ss.47-51.
- Çiftçi, Hilal (2018), “Osmanlı Devleti’nin XVIII. Yüzyılda Diplomasi Alanında Geçirdiği Değişimin Diplomatik Dile Yansıması”, **TTK Belleten**, ss.681-693.
- De Bonnac, Marki (2017), **İstanbul’da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac’ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri**, (Çev. Ali Şevket Bizer), (Yay. Haz. Mustafa Daş), TTK Yayınları, Ankara.
- De Groot, Alexander H. (2000), “Dragomans’ Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829”, **Friends and Rivals in the East Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century**, BRILL, ed. Alexander H. De Groot, Maurits van den Boogert, Leiden, ss.223-246.
- Deherain, Henri (1929a), **La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et diplomate 1742-1824**, 1, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

- _____ (1929b), **La Vie de Pierre Ruffin Orientaliste et diplomate 1742-1824**, 2, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.
- Delibaş, Hatice (2023), “Vocational foreign language teaching and translation activity in the Ottoman Empire: The case of dragomans”, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (37), ss.1484-1493.
- Demiryürek, Mehmet (2010), “Yabancı Konsolos, Konsolos Tercümanı ve Tercüman Hizmetkarlarının Serbest Dolaşım Belgeleri: Beratlar ve Yol Emirleri (1600-1800)”, **Kebikeç**, (30), ss.89-104.
- _____ (2016) “İngiltere Tercümanları ve 1758 Tercüman Reformu”, **Belleten**, LXXX (288), ss.439-482.
- Doğan, Güner (2014), “Ötekinin Dilini Anlamak Venedik Şark Dil Okulu”, **Toplumsal Tarih**, (247), ss.58-63.
- Dökmeci, Volkan (2018), **İstanbul’daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları (1551-1797)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- _____ (2018), “Venedik Cumhuriyeti’nin İstanbul’daki Dragomanları ve Dil Oğlanlarının Emeklilik ve Azilleri (1562-1795)”, **Turkish Studies**, 13/16, ss.95-112.
- Düstur** (1289), I. Tertip, 1, Matbaa-ı Amire, Dersaadet.
- Düstur** (1329), II. Tertip, 1, Matbaa-ı Osmânî, Dersaadet.
- Eldem, Edhem (2004), **İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Erkurt, Gökhan Şefik (2022), “Ortaçağ’da Çeviri Okulları ve Çeviri Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 9 (4), ss.1386-1400.
- Eyice, Semavi (1970), “Elçi Hanı”, **Tarih Dergisi**, (24), ss.93-130.
- _____ (1992), “Balkapanı Hanı”, **DİA içinde**, 5, (33-34), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995), “Elçi Hanı”, **DİA içinde**, 11, (15-18), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Firges, Pascal (2019), “French Revolutionary Transformations of Diplomatic Practice: The Case of Franco–Ottoman Relations, 1792–1797”, **The International History Review**, 41 (5), ss. 962-980.
- Gautier, Antoine ve de Testa, Marie (2013), **Dragomans, Diplomates et Ressortissants Européens Aupres de La Porte Ottomane**, CXXII, ISIS, İstanbul.

- _____ (2003), **Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane**, LXXI, ISIS, İstanbul.
- Ghobrial, John-Paul A. (2017), “The Life and Hard Times of Solomon Negri: An Arabic Teacher in Early Modern Europe”, **The Teaching and Learning of Arabic in Early Modern Europe**, BRILL, Leiden, ss. 310-332.
- Görgün, Tahsin (2002), “Kitâbü’l-Hayevân”, **DİA içinde**, 26, (106-108), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gürçağlar, Aykut (2003) “The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and The Porte”, **Journal of Translation Studies**, XIII, Ankara, ss.49-63.
- Hatipoğlu, Recep (2021), “Antik dönemde yapılan çeviri faaliyetleri: Çevirilerin niteliği ve çevirmenlerin konumu üzerine bir inceleme”, **RumeliDE Journal of Language and Literature Studies**, (25), ss.1258-1280.
- Hariciye Nezareti Salnamesi** (1318), Matbaa-ı Osmânî, Dersaadet.
- Hering, Gunnar (1994), “Panagiotis Nikousios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel”, **Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik**, 44, ss. 143-178.
- Herodotos (2006), **Tarih**, ikinci Kitap, 164.bölüm, (çev. Müntekim Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hertslet, Edward (1878), **The Foreign Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook**, Harrison, London.
- Hitzel, Frederic (1995), “Dil Oğlanları”, **Toplumsal Tarih**, (Çev. Aksel Tibet), (21), ss.37-43.
- _____ (1995), **Dil Oğlanları ve Tercümanlar (Enfants de Langue et Drogmans)**, Yapı Kredi Yayınları, (Çev. Mehmet Sert), İstanbul.
- Holmes, Zoë (2004), “Murray, John”, **Oxford Dictionary of National Biography**, 39, ed. H. C. B. Matthew, Brian Harrison, Morant-Murray, Oxford University Press, 2004, ss. 953-954.
- Hureysat, Muhammed Abdülkadir (1997), “Hâlid B. Yezîd B. Muâviye”, **DİA içinde**, 15, (292-293), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İnan, Kenan (1996), “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, **Tarih ve Toplum**, (154), ss.196-201.
- İpşirli, Mehmet (1995), “Elçi”, **DİA içinde**, 11, (3-15), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İrez, Feryal; Aksu, Hüsamettin (1992), **Boğaziçi Sefarethaneleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İsmail, Fehmi (1982), “Bükreş Andlaşmasının Müzakeresi 1811-1812”, **BELLETEN**, 46 (181), ss.73-120.

- Jaspert, Nikolas (2023), **Reconquista İber Yarımadası'nda Hristiyanlar ve Müslümanlar (711-1492)**, Runik Kitap, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul.
- Kahraman, Seyit Ali (2024), **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul**, 1 (2), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2004), **Majestelerinin Konsolosları İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995), "Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Konsoloslukları:1856", **Toplumsal Tarih**, (22), ss.49-54.
- Kowalczyk, Tomasz David (2020), **Edward Barton and Anglo-Ottoman Relations, 1588-98**, PhD thesis, University of Sussex.
- Köse, Metin Ziya (2011), "Osmanlı Galata'sında Tercüman Olmak: Bir Venedik Tercümanının Terekesi ve Borçları (1672)", **Turkish Studies**, 6 (3), ss.1065-1074.
- _____ (2010), **1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret**, Giza Yayınları, İstanbul.
- Kramers, J. H. (1934), "Terdjuman", **EI içinde**, V, (725-726), ed. M. Th. Houtsma, A. J. Wensinck, H. A. R. Gibb, W. Heffening, E. Levi-Provencal, S-Z, Brill, Leyden.
- Kuran, Ercümen (1988), **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, III (A 24), Ankara.
- Kurtulmuş, Fatih (2020), "Türk ve Dünya Dillerindeki Çeviri Faaliyetlerinden Hareketle Geleceğin İnşası İçin Türkçe Çevirilerin Önemi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 24 (1), ss.86-103.
- Kuşçu, Ertan; Yağlı, Ali (2022), "Yabancı Dil Olarak Fransızcanın Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerindeki Siyasal, Kültürel ve Eğitsel Alanlardaki Hakimiyeti", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (30), ss.467-488.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1974), **Osmanlı – İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580 – 1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, III/A12, Ankara.
- Le petit Larousse illustré** (2012), Larousse, Paris.
- Lewis, Bernard (2005), **From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East**, Phoenix, London.
- Luca, Cristian (2021), "Some families of dragomans from the Italian–Levantine community of Beyoğlu (Pera in Constantinople) employees of the Venetian embassy at the Porte during the 16th–17th centuries", **Eastern and Central European Studies I, Italy and Europe's Eastern Border, 1204–1669**, ed. Iulian Mihai Damian, Ioan–Aurel Pop, Mihailo St. Popović, Alexandru Simon, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Wien 2012, ss. 201-214.

- Macit, Muhittin (2011), “Tercüme Hareketleri”, **ĐIA içinde**, 40, (498-504), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Madelin, Louis (1948), **Talleyranda Vivid Biography of the Amoral, Unscrupulous, and Fascinating French Statesman**, J. Rolls Book Co., Ltd., London.
- Malcolm, Noel (2024), **İmparatorluğun Ajanları On Altıncı Yüzyıl Akdeniz Dünyasında Şövalyeler, Korsanlar, Cizvitler ve Casuslar**, Kronik Kitap, (çev. Okan Güven), İstanbul.
- Mansuroğlu, Mecdud (1978), “Elçi”, **İA içinde**, IV, (231-231), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Marmara, Rinaldo (2007), “16. – 19. Yüzyılda İstanbul’da Levanten Tercümanlar”, **Toplumsal Tarih**, (Çev. Nilüfer Zengin), (158), ss.62-66.
- _____ (2024), **Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Senti Galata-Pera**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006), **Bizans İmparatorluğu’ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi**, Kitap Yayınevi, (çev. Saadet Özen), İstanbul.
- Mezin, Anne (1997), **Les Consuls De France Au Siecle Des Lumieres (1715-1792)**, Ministère des Affaires étrangères, Direction des archives et de la documentation, Paris.
- _____ (2019), **Correspondance Consulaire De L’ambassadeur De France À Constantinople, 1709-1790 (3e partie)**, Archives Nationales, Pierrefitte-sur-Seine.
- Mézin, Anne ve Radé, Marie (2020), **États des Français au Levant et en Barbarie (1756-1832)**, Archives Nationales, Pierrefitte-sur-Seine.
- Modaffari, Giovanni (2020), “Portraying the world at the court of Mehmed II: The contribution of George Amiroutzes and Mehmed Bey to the translation of Ptolemy’s Geography (1465)”, **Bollettino della Associazione Italiana Di Cartografia**, (168), ss. 19-28.
- O’Byrne, William Richard (1849), “Slade, Adolphus”, **A naval biographical dictionary: comprising the life and services of every living officer in Her Majesty’s navy, from the rank of admiral of the fleet to that of lieutenant, inclusive**, John Murray, London.
- Olivier, Guillaume Antoine (2024), **Türkiye Seyahatnamesi 18. Yüzyılda İstanbul ve Türkiye**, Kronik Kitap, (çev. Oğuz Gökmen), İstanbul.
- Olivieri, Antonio (2010), **Enciclopedia morale e civile della vita, costumi ed impegni di religione dell’abate Antonio Olivieri, Cosmopoli, 1724**, (Ed. Toni Veneri), Centro Interuniversitario Internazionale di Studi sul Viaggio Adriatico.
- Oral, Özgür (2017), **Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orhonlu, Cengiz (1993), “Tercüman”, **İA içinde**, 12, (175-181), MEB Yayınları, İstanbul.

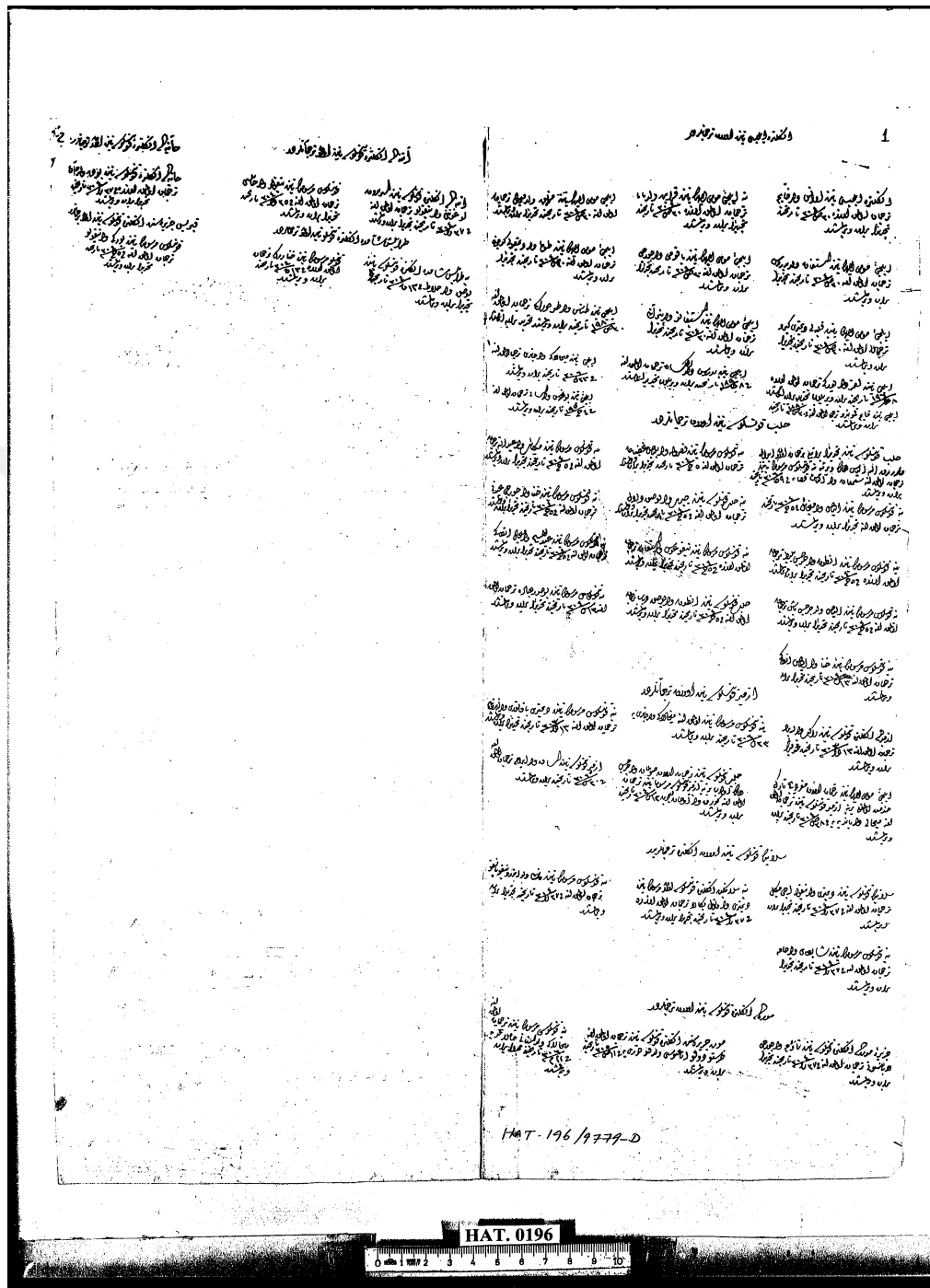
- Özcan, Abdülkadir (2002), “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa”, **DİA içinde**, 26, (260-263), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), “Şehid Ali Paşa”, **DİA içinde**, 38, (433-434) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özdemir Gümüş, Şenay (2013), “Napolyon’un Mısır’ı İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (9), ss. 249-278.
- Özel, Taha İ. (2021), **İngiliz Doğu Hindistan Şirketi**, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Özkan Speelman, Nevin; Speelman Raniero (2013), “I Dragomanni”, **Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti**, ed. Maria Pia Pedani, Edizioni Ca’ Foscari, Venedik, ss.55-72.
- Patrinelis, C. G. (2001), “The Phanariots Before 1821”, **Balkan Studies**, 42 (2), ss.177-198.
- Polatçı Demirkol, Türkan (2019), **Tercüman-ı Düvel Defteri XVIII. Yüzyılda Osmanlı’da Yabancı Konsolosluk Tercümanları ve Hizmetkarları**, Berikan Yayınevi, Ankara.
- _____ (2009), **Osmanlı Devleti’nde Sefaret Tercümanları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Philliou, Christine M. (2010), **Biography of An Empire: Governing Ottomans In An Age of Revolution**, University of California Press, California.
- Rothman, Natalie E. (2021), **The Dragoman Renaissance Diplomatic Interpreters and the Routes Orientalism**, Cornell University Press, London.
- Ryan, Sir Andrew (2015), **Sonuncu Dragoman**, TTK yayınları, (çev. Dilek Berilgen Cenkçiler), Ankara.
- Sahillioğlu, Halil (1995), “Esedî”, **DİA içinde**, 11, (368-369), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sami, Şemseddin (2016), **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınevi, İstanbul.
- Savaş, Ali İbrahim (2002), “Konsolos”, **DİA içinde**, 26, (178-180), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sertoğlu, Midhat (2021), **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, V, Ankara.
- Soysal, İsmail (1987), **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, TTK Yayınları, Ankara.
- Şakiroğlu, Mahmut H. (2011), “Tercüman”, **DİA içinde**, 40, (490-492), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- _____ (1992), “Balyos”, **DİA içinde**, 5, (43-47), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şeşen, Ramazan (1993), “Câhiz”, **DİA içinde**, 7, (20-24), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şişman, Ayşin (1999), “1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler”, **Belleten**, 63 (237), ss.509-557.
- Teissier, M. Octave (1878), **Inventaire des Archives Historiques de la Chambre de Commerce de Marseille**, Feissat pere et Fils, Marseille.
- Testa, Gaspard Baron (2023), **Boğaziçi’nden Güney Denizine 1793 Yılında İstanbul’dan Hollanda’ya Bir Yolculuk**, Sota Yayınevi, Hazırlayan Mehmet Tütüncü, İstanbul.
- Topaktaş, Hacer (2014), “Polonya’nın Türkiye’deki İlk Daimî Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, **Uluslararası İlişkiler**, 11 (43), ss.105-125.
- Tuncer, Hüner (1984), “Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 4 (1), ss. 50-57.
- Unat, Faik Reşit (1968), **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2020), **Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali (2024), **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Palet Yayınları, Konya.
- Van den Boogert, Maurits H. (2008), **Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18.yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar**, İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Ali Coşkun Tuncer), İstanbul.
- Vintila, Constanta (2022), “Foreign Secretaries and Phanariot Princes”, **Changing subjects Moving Objects Status, Mobility, and Social Transformation in Southeastern Europe, 1700–1850**, BRILL, Leiden.
- Wood, Alfred C. (2013), **Levant Kumpanyası Tarihi**, Doğubatı Yayınları, (Çev. Çiğdem Erkal İpek), Ankara.
- Woodhead, Christine (2004) “Harborne, William (c. 1542–1617), merchant and diplomat”, **Oxford Dictionary of National Biography**, 25, ed. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford University Press, ss.111-113.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2010), **The First Permanent Ottoman Embassy in Europe, the Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)**, The Isis Press, İstanbul.
- _____ (2008), “Sir Robert Ainslie’nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)”, **Osmanlı Araştırmaları XXXI**, ed. Halil İnalcık, İsmail E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser, Bilgin Aydın, İstanbul, ss.127-157.

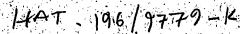
- _____ (1998), “Sir Robert Liston’un İstanbul Büyükelçiliği (1794-1795) ve Osmanlı Devleti Hakkındaki Görüşleri”, **Osmanlı Araştırmaları XVIII**, İstanbul, ss.187-216.
- _____ (1996), “Osmanlı Devleti’nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü”, **Toplumsal Tarih**, (32), ss.45-53.
- Yıldız, Şevket (2007), “Avrupa’da İlk Çeviri Hareketleri”, **ICANAS**, ss.1973-1977.
- _____ (2009), “Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa’ya Geçişinde Oynadıkları Rol”, **İSTEM**, 13, ss.51-68.
- Yılmaz, Ziya (2010), “Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi”, **DİA içinde**, 38, (334-336), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yücekaya, Hüsnü (2022), “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Venedik Ticareti”, **Tarih okulu Dergisi**, LVI, ss.1-24.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 3. Cilt, Yeditepe Yayınları, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul.
- _____ (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 4. Cilt, Yeditepe Yayınları, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul.
- <https://www.levantineheritage.com/testa.htm>, erişim tarihi (20.03.2025).

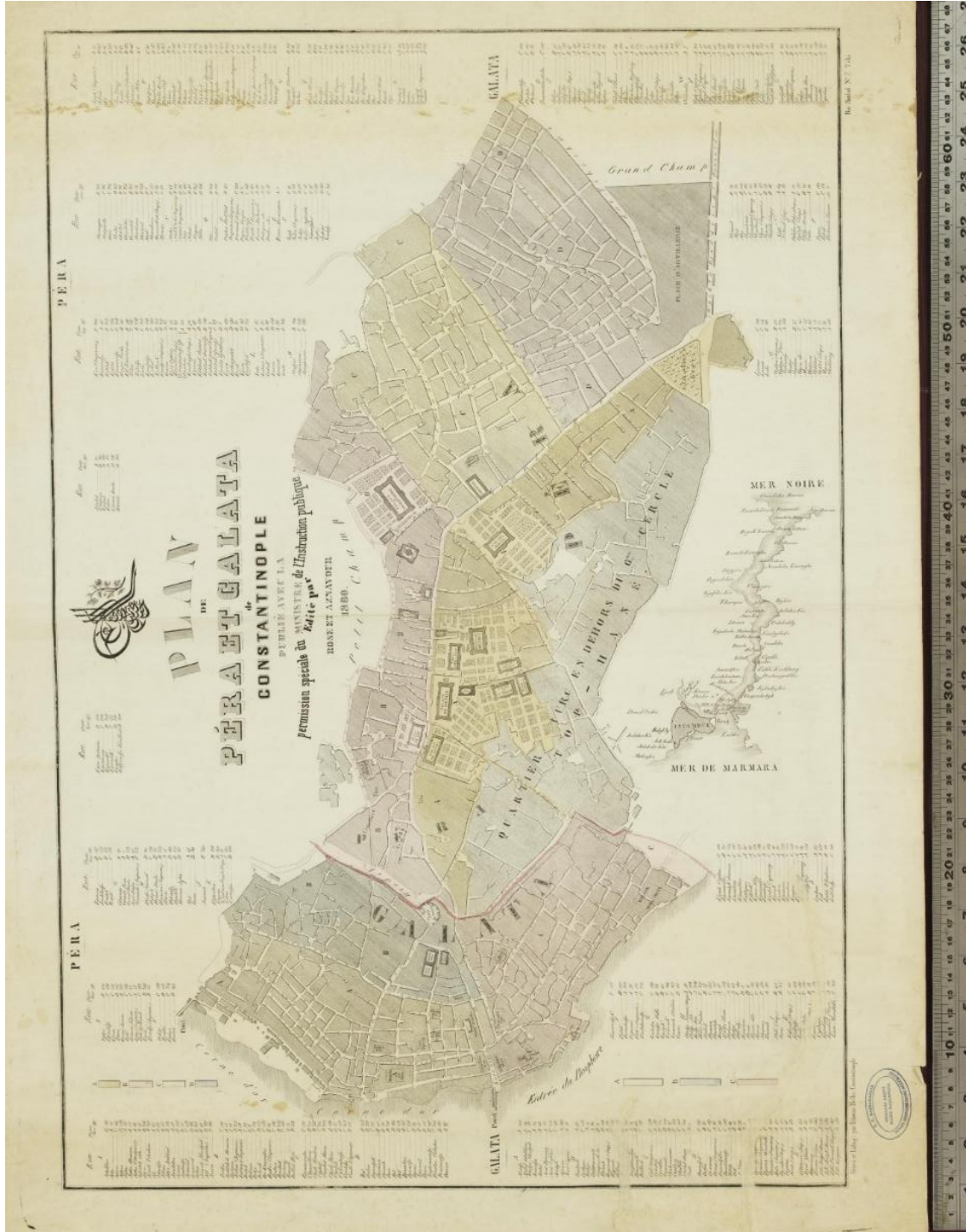
EKLER

Tercümanlarının İsimleri³²³

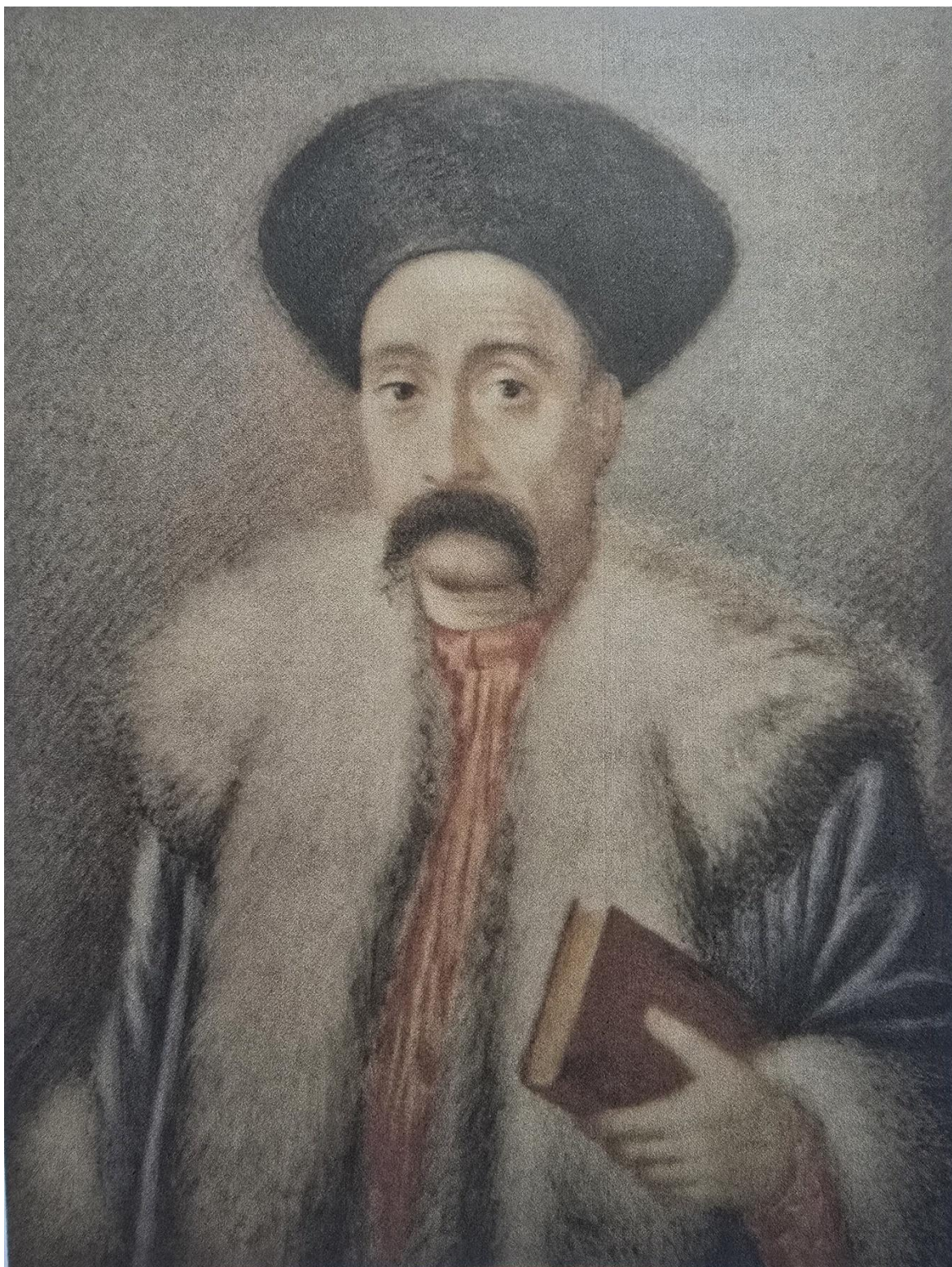

Ek 5: Pera ve Galata Planı³²⁴

³²⁴ BOA, PLK.p, 63, (28 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861).

Ek 6: Gaspard Baron Testa Portresi³²⁵

³²⁵ Baron Testa, a.g.e., s. 3.

Ek 7: Dragoman Charles Testa'nın Portresi³²⁶

³²⁶ <https://www.levantineheritage.com/testa.htm>, erişim tarihi (20.03.2025).

Ek 8: Bir Elçi ve Tercümanının Portresi³²⁷

³²⁷ Hitzel, a.g.e., s. 40. (Kont de Saint-Priest ve tercümanı. Söz konusu tercüman ya Alexandre-Philibert Deval ya da Antoine Fonton olduğu düşünülmektedir.).

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretim 2. sınıfa kadar eğitimine Almanya'da devam etmiş, 2008 yılında ailesiyle birlikte Trabzon'a taşınmıştır. Eğitimine Araklı Atatürk İlköğretim Okulu'nda devam eden YAVUZASLAN, 2014-2018 yılları arasında Sürmene Hasan Sadri Yetmişbir Anadolu Lisesi'ni tamamlamıştır. 2018-2022 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamış, 2022 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başlamıştır. 2024 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi kadrosuna atanmıştır.

YAVUZASLAN, bekar olup, İngilizce ve Almanca bilmektedir.